

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TASARIMI ANLAMADA VE AÇIKLAMADA
BÜTÜNSSEL BİR MODEL**

**DOKTORA TEZİ
Ahmet Zeki TURAN**

Anabilim Dalı : Endüstri Ürünleri Tasarımı

Programı : Endüstri Ürünleri Tasarımı

NİSAN 2009

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TASARIMI ANLAMADA VE AÇIKLAMADA
BÜTÜNSEL BİR MODEL**

**DOKTORA TEZİ
Ahmet Zeki TURAN
(502002551)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 05 Kasım 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 17 Nisan 2009**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nigan BAYAZIT (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Semra AYDINLI (İTÜ)
Prof. Dr. Ayfer AYTUĞ (YTÜ)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)
Doç. Dr. Seçil ŞATIR (İTÜ)**

NİSAN 2009

ÖNSÖZ

Yaklaşık on yıldır tasarım alanında kuramsal çalışmalar yapıyorum. Yaptığım okumalar sırasında incelikli, derinlikli, ileri görüşlü ve parlak insani zekâyı açığa çıkardığını düşündüğüm işlerle karşılaştım. Literatürdeki belki daha çok sayıda örnek için ise aynı derecede olumlu değerlendirmeler oluşmadı düşüncemde. Bugün burada önsözünü yazdığım bu metin için söyleyebileceğim ilk şey onun her zaman karşılaşmayı umduğum ve beklediğim tarzda ve içerikte bir çalışma olması için elimden geleni yaptığım olacaktır; eksik olduğunu düşündüğüm bir sözü söylemeye çalıştım. Türkiye’de tasarım araştırmalarının, uygulamasının ve eğitiminin durumunu ve özellikle Türkçe yazılı kaynakları göz önüne aldığımda bu düşüncemi çok daha güçlü şekilde vurgulamak isterim. Değerlendirme okuyana aittir.

Bu çalışmanın sonuçlanmasındaki değerli katkılarından dolayı öncelikle danışmanım Prof. Dr. Nigan Bayazıt’a, ayrıca Prof. Dr. Semra Aydınlı’ya ve Doç. Dr. Seçil Şatır’a teşekkür ederim. Varlıklarından ve desteklerinden dolayı eşim Gülname’ye, kızım Ayşe Melis’e ve ailelerimize teşekkür etmek de benim için büyük keyif.

Kasım 2008

Ahmet Zeki TURAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	xi
1. GİRİŞ	1
1.1 Evren, İnsan ve Bütün.....	1
1.2 Bir Tasarım Problemi: Bu Dünyada Nasıl Yaşanacak?.....	2
1.3 Uzmanlık Olarak Tasarım.....	5
1.4 Tasarım Kuramı: İki Dünya Görüşü.....	8
2. TASARIMI ANLAMA	11
2.1 Tasarım ve Tasarlama Kavramları.....	11
2.2 Tasarım Kavramının Olumsal ve Zorunlu Yönleri.....	12
2.3 Doğa Bilimleri ve Yapayın Bilimleri.....	16
2.4 Tasarlanmış Olan ve Tasarlanmamış Olmayan Karşıtlığı.....	19
3. AMAÇ VE YÖNTEM	25
3.1 Tasarım Felsefesi ve Çalışmanın Yöntemsel Düzeyi.....	25
3.2 Çalışmanın Temel Soruları.....	28
3.3 Bilginin ve Tasarımın Temel Konusu Olarak Sistemler ya da Bütünlükler.....	30
3.3.1 Dil bütünlüğü düzeyi: doğal bütünlükler, yapay bütünlükler ve yapım bağı.....	32
3.3.2 Yaşam bütünlüğü düzeyi: yaşam ya da yapım bütünü.....	33
3.4 Bilimde Klasik Analitik Paradigma ve Bütünsel Yorumcu Paradigma.....	36
3.5 Biçimsel Soyut Yapılardan Şeylerin Kendine Doğru : Fenomenoloji.....	41
3.6 Varolmanın Temel Yolu Olarak Anlamak : Hermeneutik.....	43
3.7 Kesintisiz Yaşam Bütünü Kavrayışı ve Onun Yapım Yoluyla Aralanması.....	46
3.8 Çalışmanın Temel Yöntemsel Tavrı.....	50
4. YAPIM BÜTÜNÜNÜN AÇIKLANMASI	53
4.1 Yapım Bütünü'nün Ortaya Konulması.....	53
4.1.1 Sistem ve yapım bütünü kavramları.....	53
4.1.2 Güncel karmaşık sistemler kuramının temel kavramları.....	56
4.1.2.1 Dağılmaya yatkın yapılar.....	56
4.1.2.2 Kendini organize etme.....	57
4.1.2.3 Bileşen sistemler.....	57
4.1.2.4 Evrensel bağlantılılık alanı.....	58
4.1.2.5 Otopoiesis: kendini yapma.....	59
4.1.3 Canlı sistemler : organizasyon, işlev ve bütünlük.....	59
4.1.4 Basit sistemler ve karmaşık sistemler.....	63
4.1.5 Canlı, bilişsel, duyuşsal ve zeki bir organizma olarak yapım bütünü.....	67
4.2 Yapım Bütünü'nün İlk Kesimleri: Bütünü'nün Kendisi ve Bütünü'nün Dünyası... ..	69
4.2.1 Bilincin halleri: teklük hali ve çokluk hali.....	70
4.2.1.1 Tasarım sürecinde bilincin ilk halleri.....	72

4.2.2 Bilinçten dünyaya indirgeme: bedenleşme ve nesneleşme; dünyadan bilince yükseltme: anlamlaşma ve özneleşme.....	74
4.3 Yapımın Kaynağı O Noktası ve İlk Uzamlar.....	76
4.3.1 Dünyanın halleri: korunma hali ve yenilenme hali.....	79
4.4 Yapım Bütünü'nün Dünyası ve İlk Uzamlar: Durum ve Devim.....	83
4.4.1 Çözümlerin yuvası olarak mekansal durum uzamı: yapım halindeki bütünü'nün sonuç yönü.....	84
4.4.2 Sorunların yuvası olarak zamansal devim uzamı: yapım halindeki bütünü'nün süreç yönü.....	88
4.5 Yapım Bütünü'nün Kendisi : Mekanın ve Zamanın Yuvası Olarak Yaşam Uzamı.....	94
4.5.1 Yaygın bir ağ örgüsü olarak yaşam uzamı.....	96
4.5.2 Korunmuş ve dokunulmaz düzey olarak yaşam uzamı.....	97
4.5.3 Özne ve düşünce beyin olarak yaşam uzamı.....	99
4.6 Tasarlayan Bütünü'nün Bilinci Olarak Yaşamın Tarafları: Etme-Kurma-Bağlama ile Bozma-Yıkma-Çözme.....	101
4.6.1 Etme.....	106
4.6.2 Bozma.....	108
4.7 Etmenin ve Bozmanın Birbiri Olma Halleri.....	110
4.8 Bilincin Yaygın Sınırları: Bir Evrensel ve Devimli Bağlantılılık Ağı.....	114
4.9 Bilincin Sınırlarındaki Eş Biçimsizlik ve Çelişki.....	116
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER: YAPIMI VE TASARIMI ANLAMADA İLK KAVRAMLAR VE İLK MODEL ÜZERİNE	121
5.1 Tasarımda Bütün Sistemsel Yaklaşım.....	121
5.2 Tasarlayan Yaşam Bütünü'nün Üç Temel Düzeyi.....	123
5.2.1 Bütünü'nün dünya ve yer düzeyi.....	123
5.2.2 Bütünü'nün yapım ve oluşum düzeyi.....	125
5.2.3 Bütünü'nün bilinç ve kişilik düzeyi.....	126
5.3 Yıkımın Ötelenmesi Olarak Çözüm, Sonuç ve Ürün.....	127
5.4 Sonuç Model Olarak İlk Üçgen.....	130
5.5 Yaygın ve Yaratıcı bir Ağ.....	134
5.6 Bu Dünyada Nasıl Yaşanacak?.....	139
KAYNAKLAR.....	143
ÖZGEÇMİŞ.....	149

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1 : Fil	31
Şekil 3.2 : Fil sürüsü	31
Şekil 3.3 : Evrenden bir görüntü: M74 galaksisi	35
Şekil 3.4 : Hermeneutik daire	43
Şekil 3.5 : Aletik hermeneutik daire	44
Şekil 3.6 : Ricoeur'un hermeneutik dairesi	44
Şekil 3.7 : Aletik hermeneutikte açığa çıkarılan anlama	46
Şekil 3.8 : Bütünün merkezi olarak bilinç ve çevresi olarak dünya	49
Şekil 4.1 : Çay bardağı, tabağı ve kaşığı	61
Şekil 4.2 : Lorenz çekerinin matematiksel izi	65
Şekil 4.3 : Wedgewood fraktali.....	66
Şekil 4.4 : Soft energy fraktali.....	67
Şekil 4.5 : Garip bir aracı ve protez olarak bıçak	68
Şekil 4.6 : Tasarımcı sosyal ortamlara girdiğinde dahi onun psikolojik yalnızlığı sürecidir	73
Şekil 4.7 : Çeşitli şişe ve kavanoz örnekleri	82
Şekil 4.8 : Durum uzamı	85
Şekil 4.9 : Devim uzamı	89
Şekil 4.10 : Yaşam uzamı	95
Şekil 4.11 : Sürdürülebilirlik için üç kutuplu model	102
Şekil 4.12 : Yaşam uzamının tarafları olarak etme ve bozma	104
Şekil 4.13 : Taşınabilir ev merdiveni	107
Şekil 4.14 : Helsinki'den bir görünüm	115
Şekil 4.15 : Bir masa çizimi	118
Şekil 5.1 : Bütün sistemsal üçgen	130
Şekil 5.2 : Yapımı ve tasarımı anlamada ilk kavramlar ve ilk model	132
Şekil 5.3 : İlk kavramlarla öncelikle ilişkili diğer kavramlar	133
Şekil 5.4 : Kendi içine dönen tek bir kenardan ibaret olan daire model	135
Şekil 5.5 : İlk üçgenin öteki kavramsal durumlara fraktal olarak yayılımıyla açığa çıkan desen	137

TASARIMI ANLAMADA VE AÇIKLAMADA BÜTÜNSEL BİR MODEL

ÖZET

Bu çalışma “tasarım” kavramıyla işaret edilen insan özelliği üzerinedir. Bu özelliğin anlaşılması ve açıklanması yolunda benimsediği ve uyguladığı bütünsel ya da bütün sistemsel şeklinde dile getirilebilecek tavır ve yöntem aynı zamanda onu tasarım özelliğinin açığa çıktığı nokta olarak insan üzerine bir çalışmaya da dönüştürmektedir. Tasarımcı, mimar, mühendis, hukukçu, asker, anne, baba, üretici, doktor, kullanıcı gibi toplumsal olarak kurulmuş ve işletilen görevleri ve rolleri bir yana, bu çalışmada insana öncelikle “*bütün*” kavramıyla işaret edilmektedir. *Bütün* insanın buradaki ele alınış şeklidir. İnsan tüm fiziksel ve psikolojik varlığıyla kesintisiz ve sürekli, dolayısıyla da açıklanamaz olarak işaret edilen bir yaşam bütünlüğünde toplanmakta, daha sonra da anlama ve açıklama yolunda aralanıp dağıtılarak ondaki organizasyonu, işleyişi ve sistemi işaret eden ilk kavramsal örgüye ve ağ desenine ulaşılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir üst kuram denemesinin üzerinde kurulacağı yönetsel düzlem kaçınılmaz olarak felsefenin, özellikle fenomenolojinin yöntemidir.

Bu çaba, insanın açığa çıkardığı birçok özelliğin yanı sıra, özellikle tasarım kavramıyla dile getirilen özelliğin anlaşılmasını ve açıklanmasını amaçlamaktadır. *Bütün* kavramı ayrıca, tasarımcının tasarım sürecinde, tasarım araştırmacısının da araştırma sürecinde yapıp ederken yöneldiği, karşı karşıya kaldığı, konu edindiği, iletişime girdiği ve orada yerleşerek işleyişine katıldığı esas ve zorunlu varlığı anlatmak için kullanılmaktadır. Böylece bu çalışma, insanın gerçek dünya yaşamındaki güncel çelişki ve sorunlara da atıfla, ele aldığı konuyla ilgili kuramsal temelleri ele alıpta, anlamada, değerlendirmede ve düşüncede bir yenilenmeyi amaçlamaktadır.

Hem insana, hem de evrene aynı *bütün* kavramıyla işaret eden bu metnin ilerleyen bölümlerinde, nüfuz edilemez, yönlendirilemez, kendi kendine hali hazırda işler halde olan, dile gelmeyen ve biçimsel olarak bilinmeyen bir yaşam bütünlüğü bir anda aralanacak, dil bütünlüğü düzeyine indirgenecek ve onu bilinebilir ve anlaşılabilir kılan ilk kavramlar ve bu kavramlara hayat ve can veren ilk devingen modele ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde esas özelliklerinden biri tasarlamak olan bu *bütün* için birbirleriyle kurulan ve birbirlerine göre indirgenemez ya da korunmuş birer esas duruma ve devinime sahip olan ilk üç kavram ve bunları açığa çıkaran, üretken ve yaşayan bir fraktal model önerilecektir.

A HOLISTIC MODEL ON UNDERSTANDING AND EXPLAINING DESIGN

SUMMARY

This study investigates the human quality that is signified by the concept of “design”. With the holistic or whole systemic approach and method applied for understanding and explaining design, it is also a work on the human as the entity that the quality of design is disclosed from. Before all his/her duties, titles, appointments and roles that are socially constructed and run as designer, architect, engineer, lawyer, soldier, mother, father, manufacturer, doctor or user, in this study, human being is firstly explained by the concept “*whole*”. With his/her all physiological and psychological existence human being is gathered in a whole of life that is described as continuous, uninterrupted and consequently unexplainable. Then, in order to understand and explain, he/she is distanced and broken to pieces to reach to the first conceptual pattern of network that defines an organization, a system, and an operation. Unavoidably the methodological ground that this study stands on belongs to philosophy, particularly phenomenology.

Besides many meanings that human disclose, this effort here aims to understand and explain the quality signified by the concept design. The concept of *whole* is also used to mean the essential and necessary being that the designer and the researcher studying design is faced, oriented towards, taken as the subject matter, communicated with and situated in to participate its operation and life. In this manner, with reference to contemporary real world problems and paradoxes of human being, this study aims to a renovation or an innovation in understanding, evaluating and thinking of the conceptual foundations of the subject it examines.

In the forthcoming chapters, where both the human and the universe is signified by the same concept of *whole*, a wholeness of life that can not be influenced, penetrated or manipulated, that is already operating on its own, that can not be expressed in language and cannot be known formally, suddenly will be opened part way and reduced into language; the aim is to reach to first concepts that makes it understandable and knowable and to disclose the first dynamic model that animates these concepts. In the concluding chapter, a productive fractal model of first tree concepts will be introduced to explain the *whole* that presents design as an essential quality.

1. GİRİŞ

1.1 Evren, İnsan ve Bütün

Bu çalışma “tasarım” kavramıyla işaret edilen insan özelliği üzerinedir. Bu özelliğin anlaşılması ve açıklanması yolunda benimsediği ve uyguladığı “bütünsel” ya da “bütün sistemsel” şeklinde dile getirilebilecek tavır ve yöntem, aynı zamanda onu tasarım özelliğinin açığa çıktığı nokta olarak “insan” üzerine bir çalışmaya da dönüştürmektedir. Tasarımcı, mimar, mühendis, hukukçu, asker, anne, baba, üretici, doktor, kullanıcı gibi toplumsal olarak kurulmuş ve işletilen görevleri ve rolleri bir yana, bu çalışmada insana öncelikle “*bütün*” kavramıyla işaret edilmektedir. *Bütün* insanın buradaki ele alınış şeklidir. İnsan tüm fiziksel ve psikolojik varlığıyla kesintisiz ve sürekli, dolayısıyla da açıklanamaz olarak nitelenen bir yaşam bütünlüğünde toplanmakta, daha sonra da anlama ve açıklama yolunda aralanıp dağıtılarak ondaki organizasyonu, işleyişi ve sistemi açığa çıkaran ilk kavramsal örgüye, ağ desenine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu çaba, insanın açığa çıkardığı birçok özelliğin yanı sıra, özellikle tasarlama kavramıyla dile getirilen özelliğin anlaşılmasını ve açıklanmasını amaçlamaktadır. *Bütün* kavramı ayrıca, tasarımcının tasarım sürecinde, tasarım araştırmacısının da araştırma sürecinde yapıp ederken yöneldiği, karşı karşıya kaldığı, konu edindiği, iletişime girdiği ve orada yerleşerek işleyişine katıldığı esas ve zorunlu varlığa işaret etmek için kullanılmaktadır. Böylece bu çalışma, insanın gerçek dünya yaşamındaki güncel çelişki ve sorunlara da atıfla, ele aldığı konuyla ilgili kuramsal temelleri ele alısta, anlamada, değerlendirmede ve düşüncede bir “yenilenmeyi” amaçlamaktadır. “Tasarım uzmanlıkları” ifadesinin öncelikle akla getirdiği mimarlık, şehircilik, endüstriyel tasarım, grafik, moda tasarımı, iletişim tasarımı ve reklâm gibi modern çalışma alanlarıdır. Bunların yanı sıra, esasen bu dünyada ne şekilde yaşanacağı konusunu dert edinen siyaset, hukuk, eğitim ve tıp gibi uzmanlık alanları için de tasarlama kavramıyla işaret edilen insan özelliği açıkça gündemdedir, işlemektedir ve gereğini yerine getirmektedir. Böylece bu çalışmanın, insanla ilgili her türlü

“yapım olayında”, hem tasarlama sürecinde izlenen yol ve yöntem bakımından, hem de bu süreç içinde ve bu sürecin sonunda açığa çıkan sonuçlar bakımından iyi, doğru ve güzel olan için temel bir görüş ve anlayış oluşturma dürtüsünden güç almakta olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmada aralanarak kavramsal örgüsü açığa çıkarılmaya çalışılan *bütün* hakkında öncelikle kaydedilmesi gereken nokta onun insan kavramının yanı sıra ve aynı zamanda “evren” kavramına da işaret ediyor oluşudur; *bütün* insandır ve evrendir. Böylece *bütün* hem özne olarak tasarımcıya, hem de nesne olarak onun üzerinde çalıştığı ve önerdiği ürüne işaret eder; *bütün* hem kullanıcıyı, hem kullandığı ürünü, hem de o kullanımla ilişkili olayı ve hikâyeyi kapsar. Buradaki bütünsellik her insanı olanaklı evrenin tamamına yayılmış halde görür; o merkezindeki bilinç noktasından yapım yoluyla kendindeki sayısız özelliği açığa çıkarırken, aynı ve paylaşılan büyük evren içinde nedenli ve sonuçlu yapılar oluşturur. İnsan yapılarıyla olanaklı evrenin tamamını etkiler ve yine orada her ne oluyor ve açığa çıkıyorsa ondan etkilenir. Gerek uluslararası politika gibi çok geniş kapsamlı meselelerle, gerekse çay kaşığı üretimi gibi oldukça mütevazı alanlarla ilgili olsun, tasarım süreçlerinde alınan her karar, uygulanarak gerçekleştirilen her ürün, sebep olduğu sonuçlarla olanaklı evrenin ve o evreni kaçınılmaz olarak paylaşan her bir insanın geleceği üzerinde doğrudan etkilidir. Bunlar bilinen, amaçlanan ve tahmin edilebilir sonuçlar olabileceği gibi bilinmeyen, amaçlanmayan ve tahmin edilemez durumları da ifade edebilir; küresel ısınma, yoksulluk, kirlenme, çölleşme, yabancılaşma ve hırsızlık gibi istenmeyen sonuçlar bu durumlara örnektir. Böylece bu çalışmanın, yaptıklarının sonuçlarını kaçınılmaz olarak, yaygın halde olduğu evrenin tamamında yaşayacak olan her bir insana, ama özellikle yönetme, yön verme, biçimlendirme ve dayatma kuvvetini toplumsal örgütlenmeyle elinde bulunduran ehliyet sahiplerine, işlerin erbablarına ya da uzmanlıkların meslek adamlarına hitap etmekte olduğu söylenebilir.

1.2 Bir Tasarım Problemi: Bu Dünyada Nasıl Yaşanacak?

İnsanın maddenin doğasıyla ve olanaklarıyla ilgili oluşturduğu betimsel bilgi, kaçınılmaz olarak, amaçlar ve hedefler yolunda kurma, düzenleme ve biçimlendirme sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu sorun şu şekilde ifade edilebilir: “Özellikleri ve elverdikleri çerçevesinde maddeye hangi amaçları elde etmek için nasıl biçim

verilecek, doğa nasıl ve ne için organize edilip düzenlenecek?"; bu bir tasarım problemidir. Doğa ve madde hakkındaki betimsel bilgi ise klasik anlamda bilimsel araştırma süreçleri yoluyla temel bir soruya cevap aranırken oluşturulur. Bu soru şu şekilde dile getirilebilir: "Bu dünya nasıldır?" Bununla birlikte tıp, hukuk, siyaset, ekonomi, mimarlık, endüstri ve medya gibi toplumsal uzmanlık alanlarının her biri için kendilerine özgü olmakla beraber, genel anlamda tasarım süreçleri esaslı bir soruya cevap ararlar ve olası karşılıklar önerirler. Bu temel soru en yalın haliyle belki şu şekilde dile getirilebilir: "Bu dünyada nasıl yaşanacak?"; bu dünyada nasıl yaşanacağı bir tasarım problemidir.

Uluslararası hukuk geniş toplumların birbirleriyle ilişkilerini tasarlar, kapsamı ve etki alanına dahil ettiği dünyadaki yaşamı düzenler. Devletlerin kurulmasını ve işleyişini düzenleyen anayasalar, toplumsal sözleşmeler, enerji, sağlık, eğitim, ekonomi gibi çeşitli alanlarda oluşturulan politikalar ve uygulanan yasalar ve yönetmelikler de yine kapsadıkları ve etkiledikleri boyutlarıyla dünyadaki yaşamı tasarlar. Örneğin enerji alanında nükleer teknolojiye öncelik verilmesi ya da öncelikle güneş ve rüzgâr kaynaklarının gündeme getirilerek tercih edilmesi, bu kararların alınmasını sağlayan tarihsel olayların ve tasarlama süreçlerinin de çerçevesinde, bugün ve gelecekte kararla ilgili olan dünyadaki yaşamın nasıl bir yaşam olacağını belirleyecektir. Enerji alanındaki tasarım süreçlerine doğrudan katılmış olsun ya da olmasın, bu konuda bilgi ve sorumluluk sahibi olsun ya da olmasın, ilgili dünyada her birey gerçekleşen seçimlerin sonucunu kaçınılmaz olarak yaşayacaktır. Tasarlama süreçleri yoluyla gerçekleşmiş olan küçük stüdyo dairelerden oluşan çok katlı betonarme binalar bir dünya ve yaşama hali belirtirken, kalabalıktan uzak sessiz, sakin ve mütevazı bir bahçe evi farklı bir dünyanın ve yaşamın altyapısını oluşturur. Ergonomi boyutuyla, örneğin insan belini destekleme anlamında eksik, hatalı ya da kötü tasarlanmış bir büro koltuğu, içine girdiği dünyada kullanıcısının yaşamını belki de fark ettirmeden günlerce, aylarca hatta yıllarca sıkıntılı bir hale sokabilir.

Tasarım kavramının belirttiği içerikle ilgili neredeyse konuyu düşünen beyinlerin sayısı kadar çok tanım ve anlayış vardır. Heskett (2005) tasarımın, gereksinimlerine hizmet etmek ve yaşamına anlam vermek üzere doğada bulunmayan yollarla insanın çevresini biçimlendirme ve yapma kapasitesi olarak tanımlanabileceğini söyler. Ona göre her ne temelde değerlendirilirse değerlendirilsin, iyi ya da kötü şekilde uygulanmış olsa da tasarımlar, teknolojik süreçler, sosyal yapılar, ekonomik

sistemler ya da diğerk herhangi bir nesnel kaynak tarafından belirlenmez. Onlar insanların kararlarıyla ve seçimleriyle sonuçlanır. Tasarımın uygulanmasında bağlamın ve ortamın durumunun etkisi dikkate alınsa dahi, her seviyede alınan kararlarda insan faktörü mevcuttur; seçim ile sorumluluk gelir. Seçim, sonuçların hangi amaçlar için ve nasıl elde edileceği ve bunların kimin yararına olacağı konusunda olasılıkların ve seçeneklerin değerlendirilmesini ifade eder. Olasılıkları açığa çıkarma, seçme ve karar verme süreçleri söz konusu olduğunda çözümü aranan sorun tam da bu dünyada nasıl yaşanacağıdır.

Bu dünyada nasıl yaşanacağı sorunu yalnızca belirli bir işlevi karşılayan teknik bir yapının tasarlanıp gerçekleştirilmesiyle ilgili değildir. Çünkü o işlevi de tanımlanabilir kılan “insani gereksinim” açıkça doğrusal ve nedenli olarak tanımlanabilir, formüle dökülebilir, çelişkilerinden ayıklanarak apaçık bir sistem olarak dile getirilebilir bir organizasyonu işaret etmez; insan gereksinimleri yaşamsaldır, olaylarla, hikâyelerle ve yaşantılarla açığa çıkarlar. İnsan yaşamındaki olaylar ise içerdikleri nedenler ve sonuçlarla birbirlerinden ayrılıp aralanamayacak kadar iç içe ve dolaşık haldedir. Bu noktada Jonas’ın (2003) ortaya koyduğu tasarım anlayışı açıklayıcı olabilir. Jonas’a (2003) göre tasarım kültürel evrim sürecinde hep birlikte evrilen sistemler arasında geçici uyumlar yaratan bir aracı ajan, parazit ya da soytarıdır. (1) İletişimler, (2) bilinçler ve (3) bedenler otopoietik (autopoietic) sistemlerdir. Otopoietik sistem kendi içindeki organizasyonun kurulmasında ve sürdürülmesinde bir dış ajana, temsilciye ya da yönlendiriciye ihtiyaç duymaz; sisteme ait her bileşen kurulan ağın diğerk bileşenlerinin üretilmesine ve dönüştürülmesine katılır. Bu yolla ağ sürekli olarak kendini yapar, oluşturur ve bilir.

Otopoiesis (autopoiesis) kuramına göre tüm canlı sistemler bilişsel sistemlerdir ve biliş her zaman otopoiesis ağının varlığına işaret eder (Maturana ve Varela, 1992). İnsan yapıları ise allopoietik (allopoietic) sistemlerdir. Allopoietik sistemlerde organizasyon bir dış ajan tarafından kurulur ve sürdürülür. Otomobiller kendi kendilerini üretmez ve işletemez. Jonas (2003), insan yapılarının çoğunlukla yalıtılarak apaçık işlevlerle ilişkilendirildiğini ama çoğunlukla öyle düşünülse de bu işlevleri karşılayacak biçimlere ulaşmanın tasarımın esas görevi olmadığını söyler. Temel problem bireysel yaratıcılık eksikliği ya da yetersiz planlama da değildir. Ona göre tasarım süreçlerinde esas sorun insan yapıları çevresinde bedenlerin, bilinçlerin ve iletişimlerin kontrol edilemez ve tahmin edilemez davranışlarıdır. Tasarım

süreçleri, kontrol ve tahmin edilemez davranışlar açığa çıkaran bu sistemler arasında geçici de olsa belirli uyumlar sağlayan, bağlantılar kuran yapıların oluşturulmasıyla ilgilenir; tıbbi bir tedavi yöntemi, vergilerin nasıl toplanacağını düzenleyen bir yasa, bir reklam filmi, bir üniversite kampusu, bir motosiklet, gündelik hayatta giyilmesi aslında hiç de kullanışlı olmayan bir elbise ya da belirgin ergonomik ve işlevsel sorunları olmasına rağmen bir kısım sembolik çözümlerle değer kazanan, üretilip gerçekleştirilen ve kullanılan bir portakal sıkacağı bu türden yapılara örnek olabilir.

1.3 Uzmanlık Olarak Tasarım

Fry (1994), “Tasarım gidilecek yönün insan merkezli olarak dayatılmasıdır” derken tasarım süreçlerini yalnızca belirli bir işlevi karşılayan teknik bir yapının biçimsel olarak yaratılmasından öte bir kavrayışla ele aldığını ortaya koyar. Modern toplumun uzmanlıkları ve bu uzmanlıkları destekleyen, dönüştüren ve etkin kılan devlet, üniversite, ordu, mahkeme, firma ve medya gibi organizasyonları ve kurumları da bu dünyada nasıl yaşanacağı konusunda tasarladıkları bir yaklaşımı, bir yapıyı o dünyanın sakinlerine dayatırlar. Bu bir annenin çocuğunun davranışını kurallar koyarak yönlendirmesi ve denetlemesi örneğinde olduğu gibi insanın insana dayatmasıdır.

Böylesine kuşatıcı ve kapsamlı bir kavramla ilgili olmakla birlikte, tasarım uygulaması, tasarım eğitimi, tasarım kuramı, tasarım araştırması, tasarım yöntemleri, tasarım tarihi gibi kavram ve çalışma alanları söz konusu olduğunda ise işaret edilen ve ilgilenilen şehircilik, mimarlık, endüstriyel tasarım, grafik tasarım, görsel iletişim tasarımı, moda tasarımı gibi alanların konu edindiği insan yapılarının tasarlanmasıdır; öyle ki bu alanları bir küme altında tasarım kavramını gündeme getirmeden toplayan bir başka kavram bulmak da zordur; bunlar modern “tasarım uzmanlıkları” olarak dile getirilir. Bu çalışmada tasarımla ve onunla ilgili kavramlarla ilgili görüşlerine ve çalışmalarına başvuru alan kuramcılar ve araştırmacılar da çoğunlukla bu alanlarla ilgili insanlardır. Böylece her ne kadar temelde bu dünyada nasıl yaşanacağını sorun edinse de hukuk, ekonomi, eğitim, tıp gibi toplumsal uzmanlık alanlarında bir tasarım uygulamasından, tasarım yöntemlerinden ya da tasarım araştırmalarından söz edilmez. Tasarımın ve işaret ettiği tasarım sürecinin yaygın ve bu alanları da kuşatan kapsayıcı niteliğini dile getiren ve irdeleyenler yine tasarım kuramcılarıdır.

Fry (1994), mimarlık, endüstriyel tasarım, grafik tasarım ve benzeri tasarım uzmanlıklarının kendi bilgi tapınaklarını ve özel uygulama alanlarını kurmada oldukça başarılı olduklarını söyler. Buna karşılık bu tasarım uzmanlıkları, tasarımın esas önemini fark etmede, onun insan yaşamı için olanaklar sağlayan ve insan yaşamını kısıtlayan yeteneğini toplumun geneline aktarmada ve tasarımın toplumsal bağlamdaki ilişkiler arası karakterini açığa çıkarmada çok başarısız olmuşlardır. Tasarım uzmanlıkları tasarım etkinliğindeki tüm katılımlarına rağmen tasarım hakkında derin bir cehalet içindedir. Serbest piyasada tasarımın ve tasarlanmanın özendirilmesi sırasında onun etkilerinin gerçekliği örtülü ve gizli kalmaktadır. Estetize edilmiş araçsal projeler nedensel rezonansların, yankıların görünümelerini örter bir şekilde başat amaçlar haline gelmiş ve tasarımın topluma sunumuna egemen olmuştur.

İleride detaylarıyla ele alınacak bir konu olarak “tasarlanmış olmayanla” ilişkili bu değerlendirme, tasarım kavramıyla işaret edilen insan özelliğini anlamada ve açıklamada yenilenmeyi amaçlayan her proje için esas niteliğindedir. Burada tasarım uzmanlıkları öncelikle kolay yönlendirilebilen insan duygularını ve heyecanlarını dürtme yoluyla, konuyla ilgili tüm taraflar için kısa vadeli belirli çıkarlar ve faydalar için giriştikleri tasarlama ve gerçekleştirme etkinliğinde, kaçınılmaz olarak açığa çıkan yaygın, uzun vadeli ve ilk bakışta saklanıp gizlenen etkiler konusunda derinlemesine bilgisiz ve cahil olarak değerlendirilir. Serbest piyasaya hizmet veren tasarım uzmanlıklarının geneli için böyle bir yok sayma, görmezden gelme, öteleme ve bilgisizlik hali söz konusudur. Bununla birlikte özellikle tasarım kuramı ve araştırmaları alanında, piyasanın kısa vadeli, doğrusal, nedensel ve basit gerçekliğine bir şekilde mesafeli kalabilen kuramcılar ve onların ortaya koyduğu çalışmalar için aynı şeyi, aynı açıklıkta söylemek mümkün değildir. Genele göre oldukça az sayıda da olsa, tasarım yoluyla üretim ve tüketim etkinliğiyle tasarım olmayanın ilişkisini dert edinen kişiler vardır ve bu konunun önemi her geçen gün daha da belirginleşmektedir.

Varlığa, bilgiye ve eyleme yaklaşımda bilimsel, sanatsal, ekonomik ve sosyal bağlamlarda, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında birbirlerine koşul olarak ortaya çıkan değişimler tasarım uzmanlıkları ve onlara bağlı tasarım araştırmaları alanlarında da etkili olmuş, proje, problem, süreç, ürün, çözüm, işlev, kullanım gibi temel konulara yönelik kavrayışta da değişime ve yenilenmeye yol açmıştır. Söz

konusu karmaşık dönüşümlerin bazı nitelikleri, bilimde pozitivism ile pozitivism sonrası, ekonomide endüstri ile endüstri sonrası, sosyolojide ise modernlik ile post modernlik gibi karşıtlıkların işaret ettiği içerikler yoluyla ortaya konabilir. Bununla birlikte bu konuda öncelikle Findeli'nin (2001) tasarım sürecinin mevcut ama eskimiş analitik mantıksal yapısı ile muhtemel bütünsel yapısı arasındaki karşılaştırması ele alınmaya değerdir. Ona göre tasarım kuramının tarihsel gelişimine bakılırsa, disiplinin tasarım düşüncesinin mantığı ya da bilgi felsefesi bağlamında iki büyük örnekçeyi, paradigmayı kendine uyarladığı görülür: uygulamalı sanat ve uygulamalı bilim. Yine ona göre her ikisi de ondokuzuncu yüzyılda kökenlenir ve bugünün şartlarına uymamaktadır. Findeli (2001) şöyle söyler:

Bunun sonucu olarak tasarım okullarındaki eğitimcilerden, eğer problem iyi tanımlanmışsa (bilimsel ön araştırma gereğince yapılmış ve işlevsel ölçütler kesin olarak ortaya konmuşsa) çözümün nerdeyse kendiliğinden, otomatik olarak geleceği öğrenilir. Bu nedenle tasarım sürecinin en yaygın olarak kabul edilen ve uygulanan mantıksal yapısı şöyledir (Findeli, 2001):

1. Bir ihtiyaç ya da problem tanımlanır: durum A;
2. Bir sonuç hedef ya da çözüm hayal edilip betimlenir: durum B; ve
3. Tasarım eylemi durum A'nın durum B'ye dönüştüğü nedensel bir bağlantıdır.

Ancak son zamanlarda teknolojinin uygulamalı bilimden başka bir şey olmadığı şeklindeki görüşe tarihçiler ve felsefeciler tarafından meydan okunmaya başlamıştır. Dahası, Simon (1969) insan bilgisini “doğalın bilimleri” ve “yapayın bilimleri” olmak üzere iki ana bölüme ayırarak tasarım düşüncesinin özgünlüğünü açıkça iddia etmiştir. Karmaşık sistemler ve kaos kuramları da ayrıca mekanik tasarım süreci modelinin kökten bir şekilde dönüşümüne katkıda bulunmuştur (Gleick, 2003). Böylece “proje” kavramı kuramsal olarak çok daha fazla önem kazanmıştır. Findeli (2001), uygulamalı bilim yerine “katılımlı” (involved), “bulunulan” (situated) ya da “gömülü” (embedded) bilim demeyi tercih ettiğini söyler. Ona göre böyle bir modelde bilimsel sorgulama tavrı projenin ve sürecin alanına “uygulanmak” yerine “taşınmakta” ve her ikisi de birbirini dönüştürmektedir. Buna göre tasarım sürecinin yeni mantıksal yapısı şöyledir (Findeli, 2001):

1. Bir problem yerine sistemin A durumu vardır;
2. Bir çözüm yerine sistemin B durumu vardır; ve
3. Tasarımcı ve kullanıcı sistemin parçalarıdır (çıkar sahipleri).

Tasarımcının görevi sistemin dinamik morfolojisini ve zekâsını anlamaktır. Kimse bir sisteme karşı onun dışından ve üzerinden eylemde bulunamaz; kaçınılmaz olarak onun içinde, onunla beraber eyleyebilir. Kimse bir sistemin zekâsına karşı hareket edemez; sadece onun hâlihazırda gitmekte olduğu yolda ilerlemesini teşvik edip cesaretlendirebilir ya da teşvik etmez. Sistemin B durumu, çeşitli olanaklar içerisinde tasarımcı ve müşterisi tarafından, genel bir değerler kümesine dayanarak tercih edilmiş olan, “geçici” ve az ya da çok “kararlı” bir durumdur. Dinamik bir süreç içinde hiçbir zaman çözüm değildir; durum A’yı durum B’ye dönüştürmenin tek yolu malzemeye dayalı maddi bir nesnenin üretilmesi de değildir. Sürece hem tasarımcı hem de kullanıcı dahil olduğundan onlar da devamlı proje içinde öğrenmeye dayalı sürekli dönüşümlere uğrarlar.

1.4 Tasarım Kuramı: İki Dünya Görüşü

Tasarım kuramı alanı izlendiğinde çok çeşitli ve dağınık yaklaşımlarla karşılaşmak mümkündür. Özellikle son otuz yılın tartışmalarında iki kapsamlı paradigmanın çekişmesi izlenebilir. Bunlardan ilki, hiyerarşik olarak birbirlerini denetleyip kontrol eden ve belirgin sınırlarıyla birbirlerinden ayrılmış doğrusal ve nedensel sistemler üzerine kurulu “klasik paradigmadır”; Findeli’nin (2001) dile getirdiği tasarım sürecinin mevcut ve yaygın mantıksal yapısı esasen bu paradigmaya dayanır. Klasik paradigma pozitivist, mekanik ve materyalist bir dünya görüşü üzerinde yükselir. Klasik paradigma gerçek insan yaşamındaki çelişkileri azaltma ve sorunları çözme konusundaki belirgin yetersizliğinden de dolayı klasik bilim paradigması ile birlikte söylem düzeyinde düşüştürülmüştür. Tasarıma ve uzmanlık olarak da tasarlama sürecine esasen yaşam bütünlüğü düzeyinde yaklaşan ve söz konusu ettiği sistemi yerel olmayan ve doğrusal olmayan bir şekilde, olanaklı evrenin tümüne yayılmış olarak bu alanın tümünün bilgisini taşır halde gören “bütün sistemsel paradigma” ise söylemsel temeller bağlamında yükseliştir.

Bu süreçte tasarım yöntembilimi alanında altmışların ve yetmişlerin katı sistemci yaklaşımının karşısına onu eleştiren, sezgi ve deneyim kavramlarında temellenen ikinci nesil tasarım yöntemleri konmuştur (Broadbent, 2002). Bu dönem, Bauhaus ve Ulm okullarının mirasına saygı duymakla beraber onların yaklaşımlarını materyalist ve pozitivist bulan ve kullanımın ve kullanıcının esasen görünemez ilişkilerine, anlama ve heyecanlara vurgu yapan, deneyim ve yaşantı kavramlarını ön

plana taşıyan akım ve kuramcılarının tartışmalarına şahit olmuştur. Tasarımda temel bilgi alanının mühendislik ergonomisi değil, ama kültürün anlamsal olarak kurulumu olduğu konusu tartışılmıştır; tüm bu tartışmalarda dil ve iletişim kavramları ön planda olmuştur (Krippendorff ve Butter, 1984). Biçim ve işlev arasındaki işlemsel ve fiziksel ilişki yerine biçimlerin karşıladığı ve elverdiği anlam ve deneyimler konusu önem kazanmıştır (Desmet ve Hekkert, 2007; Spendlove, 2007; Norman, 1988). Ürünlerin tasarımcı ve kullanıcı zihinlerinde anlamsal kurulumunu ve dünyada da maddesel gerçekleştirilmesini araştıran anlambilimsel profilleri önerilmiştir (Athavankar, 1990). Uzmanlık olarak tasarımda belirleyici ve temel bilgi alanı üretim, malzeme ve mühendislikten kullanıcı, kullanım ve kültür ilişkisine kaymıştır (Du Gay, 1997).

Bu ilgi ve anlayış dönüşümünün kaynaklarından ve nedenlerinden söz ederken, özellikle bilgi kuramındaki basit sistemlerle karmaşık sistemler arasındaki ayrım önemlidir. Uzmanlık olarak tasarımın problemlerin tanımlı olarak kendini ortaya koyduğu ve ötedeki ve dışarıdaki bir ajan tarafından doğrusal ve yerel yöntemlerle kolaylıkla çözülebildiği basit sistemler bağlamında değil, ancak problemlerin kötü tanımlanmış ve belirsiz olduğu, bütünsel bir süreç dahilinde katılımcı, yerleşmiş ve yaygın bir merkez tarafından çözüldükten tanımlandığı, belirsiz ve karmaşık sistemler bağlamında kısmen anlaşılabilen ve işleyebileceği yolunda bir kavrayış oluşmuştur (Rittel ve Weber, 1984; Buchanan, 1992; Coyne, 2005). Matematiksel ve sayısal olarak tahmin edilebilir, nicelik temelli basit sistemler karşısında ancak nitel olarak değerlendirilebilen, maddesel olarak görünmez ve ele gelmez özellik ve sıfatları açığa çıkaran karmaşık sistemler yaklaşımı, uzmanlık olarak tasarımda da ilgiyi ölçülebilir, sayılabilir, parçalanabilir, tahmin edilebilir ve ele gelen maddesel somut üründen sayısal olarak ölçülüp tahmin edilmesi çok zor, yaygın bir ilişkiler ağından oluşan, sınırlandırılması zor, görünmez süreçler noktasına yönelmiştir (Dorst, 2006). Bütün sistemler karmaşık, belirsiz ve oldukça yaratıcıdır; sürekli yeni yapıları ve bunların alt sistemlerini özellik birleşimlerinin taşıyanları ve temsilcileri olarak açığa çıkarırlar.

Seksenli ve doksanlı yıllarda gelişen bu yaklaşımlarla, esas ilgilenilen kullanıcının sürekli değişmekte ve güncellenmekte olan hayal, arzu, deneyim, beklenti ve kavrayışları olduğunun anlaşılmasıyla tasarımcının önünde geniş bir olanak alanı açılmıştır. Ancak kullanıcının beklentilerindeki bu sınırsız olanaklar, kaçınılmaz

olarak yerkabuğunun kısıtlı ve sınırlı olanaklarıyla karşılanmaktadır. Somut yeryüzü koşullarının sınırlılığı ile soyut beklentilerdeki belirsiz sınırsızlık bu çalışmaya da esas olan temel bir çelişkiyi açığa çıkarmaktadır. Dikkatle irdelendiğinde güncel tasarım kuramı tartışmalarının temelinde de bu çelişkinin yatmakta olduğu görülür. Maddesel dünyaya eylemleriyle ve yapıp ettikleriyle yön veren uzman tasarımcıların bu anlamda esaslı bir sorumluluğu söz konusudur. Kullanıcılar tasarlanmış nesnelere yoluyla kişisel ve yerel dünyalarını hayalleri ve amaçları doğrultusunda istedikleri gibi denetleyip düzenleyebiliyor, bu anlamda da doğaya ve onun yönetimindeki yerkabuğuna kendi kısmi kavrayışları ve değerlendirmeleri kadar, bir şekilde hükmetmiş oluyor olsa da, küresel ve bütünsel bağlamda tasarlanmış olan yapayın yerkabuğunu ve doğayı belirgin amaçlar doğrultusunda açıkça biçimlendirip belirlemesi olanaksızdır. Bu ilkeyi olabildiğince görünür kılan küresel ısınma ve iklim değişikliği olgusu bu noktada kayda değerdir. Böylelikle yapım söz konusu olduğunda, onu tüm boyutlarıyla anlamada temel bir yenilenmeye duyulan gereksinim daha da açıklık kazanmaktadır.

Bu çalışmanın yapay olanı, tasarlanmış ve tasarlanan sistemleri anlamada ve açıklamada bütün sistemsel bir yenilenmeye işaret ettiği ya da bu yönde bir paradigma değişikliğinden söz etmekte olduğu söylenebilir. Bu görece yeni bakışta sorunlar ve çelişkiler “sistemler arası” olarak görülmek yerine “sistem içi” ya da “sistem dahilinde” olarak kavranmaktadır; bu kavrayış tasarlama sürecinin ve bu sürecin sonucu olan ürünün ele alınışını tamamen etkileyecek şekilde kümelere, sınıflara, kategorilere, ürün guruplarına, ürün ailelerine ve tüm bu bütünleri tanımlayan ve niteleyen kavramlara yeni bir bakışı gerektirecektir. Hem insana, hem de evrene aynı *bütün* kavramıyla işaret eden bu metinde, nüfuz edilemez, yönlendirilemez, kendi kendine hali hazırda işler halde olan, dile gelmeyen ve biçimsel olarak bilinmeyen bir yaşam bütünlüğü bir anda aralanacak, dil bütünlüğü düzeyine indirgenecek ve onu bilinebilir ve anlaşılabilir kılan ilk kavramlar ve bu kavramlara hayat ve can veren ilk devingen modele ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda, esas özelliklerinden biri tasarlamak olan bu *bütün* için, birbirleriyle kurulan ve birbirlerine göre indirgenemez, ya da korunmuş bir esas duruma ve devinime sahip olan ilk üç kavram ve bunları açığa çıkaran ve yaşayan bir model önerilecektir.

2. TASARIMI ANLAMA

2.1 Tasarım ve Tasarlama Kavramları

Türkçe’de “tasarım” ve “tasarlama” sözcükleri anlam içeriği düşünmek, biçimlendirmek, düşlemek, sorun ya da konu durumuna getirmek olan “tas” kökünden gelmektedir (Eyuboğlu, 1989). Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğü’ndeki (1998) ilişkiler izlendiğinde tasarım sözcüğü “tasarımlama” eylemine bağlanarak hem bu eylemin ismi, hem de bu eylem sonucu ortaya konan biçim ya da tasavvur anlamlarında kullanılmaktadır. Tasarımlamak ise bir şeyin biçimini zihinde canlandırmak, tasavvur etmektir. Dolayısıyla tasarım hem soyut bir zihinsel biçimlendirme sürecine, hem de bu sürecin sonucu olarak beliren somut biçime işaret eden iki yönlü bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. İngilizce’de de geçerli olan bu durum çoğunlukla onunla ilgili terminolojik belirsizliklere yol açsa ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülse de, tasarım kavramının hem kaynağı bilinç olan soyut bir biçimi ya da kipi, hem açığa çıktığı yer dünya olan somut bir biçimi ya da kipi, hem de bu yapımın ya da açığa çıkma sürecinin kendisini işaret ediyor oluşu üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir özelliğidir. Tasarlama ise “tasarlamak işi” olarak, sözlükteki anlamında, bir şeyin nasıl gerçekleşebileceğini düşünmek, zihinde hazırlamaktır. Tasarım hem bir sürecin hem de bir sonucun ismi olabilirken tasarlama ağırlıklı olarak bir süreci işaret eder.

Tasarım sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “design” Latince işaret etmek, belirtmek anlamındaki “designare” sözcüğünden gelmektedir (Krippendorff, 1989). Bayazit (1994), tasarlama sözcüğünü de İngilizce “design” ve Fransızca “projeter” sözcüklerinin karşılığı olarak gösterir ve “bir plan ya da eskizi yapmak üzere zihinde canlandırmak, biçim vermek ya da üretilmek üzere zihinde canlandırılan bir plan ya da bir şey” olarak tanımlar. Burada tasarlama aynı zamanda bu sonucu hazırlayan adımların ortaya konulduğu zihni bir proje ya da şemadır.

2.2 Tasarım Kavramının Olumsal ve Zorunlu Yönleri

Mitcham (2001) klasik İbranicede ya da Yunancada İngilizcedeki “design” sözcüğünün karşılığı olmadığını belirterek sözcüğün güncel anlamıyla ortaya çıkmasını ve gelişmesini tarihsel süreçlerle ilişkilendirir. Ona göre “design” onaltıncı yüzyıl sonu ve onyedinci yüzyıl başında Avrupa’da ortaya çıkan bilimsel devrim ve özellikle endüstri devrimiyle birlikte modern mühendislik ve teknolojiyle sıkı bağlantılar içinde gelişmiş “modern” bir kavramdır; her şeyden önce “design”, tasarlama ve planlama etkinliğinin “yapmaktan” ayrılması ve kendi başına anlaşılması gerektiğini işaret eder. Bununla birlikte, her modern kavram için geçerli olduğu gibi, içinde filizlendiği modern aydınlanma onu aynı zamanda bir sorun alanı olarak da ortaya koyacaktır (Kumar, 1999). Modern endüstrinin maddeyi hangi yollarla, ne şekilde ve hangi sonuçlara ulaşma adına “biçimlendireceği” sorunu, çözüm aracı olarak tasarımı ve tasarlamayı etkili bir şekilde gündeme getirmekle kalmamış, aynı zamanda bu gündemin kendisini de sorunsallaştırmıştır. Uygulamada, eğitimde ve araştırmada tasarımı ilgili modern uzmanlıkların tümünün bir yönüyle “endüstriyel” ve şimdi de “endüstri sonrası” olarak nitelenen toplumsal örgütlenme kipinde temellendiğini ve orada geliştiğini söylemek mümkündür.

“Uzmanlık olarak tasarım” modern üretim ve tüketim süreçlerinin ayrılarak kendi başına ele alınıp incelenebilen ve belirli bir mantık içinde birbirleriyle ilişkilenen alt süreçlerinden biridir: işletme, üretim mühendisliği, dağıtım, pazarlama, reklam vb. Bu yapıda yine ayrılıp farklılaşabilen uzmanlıklar olarak tasarımın alt alanlarıyla da karşılaşılır: endüstriyel tasarım, mimarlık, grafik tasarım, moda tasarımı, iletişim tasarımı vb. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde bu alanlar oldukça devingen ve geçirendirler; sürekli yeni tasarlama ihtiyaçlarına cevap vermek adına kendi içlerinde yapı ve içerik olarak başkalaşabilirler, yeni ve bağımsız alt alanlara bölünebilirler ve kendi içlerinden gelişen bu yeni alanlarla rekabet içine girebilirler. Burada “uzman tasarımcılar”, tasarlayanlar olarak, tasarlanan şeyleri üretip gerçekleştirenlerden ve gerçekleştirip pazara sunulan ürünleri kendileri için seçip kullananlardan ayrılmıştır. Bu yönüyle tasarım kavramıyla bir uzmanlığı işaret eder halde karşılaşılır; burada tasarımcı ise tasarım bilgisiyle ve becerisiyle çok sayıda insan için tasarlama sorumluluğunu üstlenmeyen diğerlerinden ayrılıp farklılaşan bir uzmandır; bir işte yetkili olma, bir işi yapma ve bir işin erbabı olma anlamında o işin ehlidir.

Uzmanlık olarak tasarım, gündelik ve sıradan insan olarak kullanıcının uygulayabileceği, egemen olup becerebileceği bir etkinlik değildir. Bu alanda üretim tüketim süreçleri içinde tasarlama işlevini doğrudan üstlenen uzman tasarımcıların yanı sıra, birer uzmanlık olarak tasarımın çeşitli alt alanlarında eğitim veren kurumlar, yeni bilgi üretmeye yönelik araştırmalar yapan ve elde ettikleri sonuçları öncelikle tasarım topluluklarıyla paylaşan araştırmacılar, uzmanlık olarak tasarım ve onun ortaya koyduğu ürünlerle ilgili yazıp çizenler, dolayısıyla önemli ve yaygın bir yayın ağı, uzmanlık olarak tasarımın ve onun alt alanlarının promosyonunu yapan meslek örgütleri ve toplumsal kuruluşlar ortaya çıkar (Buchanan, 1989). Kuramsal bir tasarım araştırması olarak bu çalışmayı dahi büyük oranda olanaklı kılan tasarımın kavramsal varlığının bu “tarihsel” ya da “olumsal” yönüdür. Olumsuzluk (contingency) metafizikte, varoluşu zorunlu olmayan, varoluşu söz konusu ve hatta çok muhtemel olmakla birlikte zorunlulukla varolmayan varlığın, gerçekleşmesi zorunlu olmayan olayın özelliğidir (Cevizci, 2000). Uzmanlık olarak tasarım belirli sosyal, ekonomik ve politik süreçlerin bir uzantısı olarak tarihseldir; onun ve oluşturmakta ve uygulamakta olduğu bilginin kendi başına, kaçınılmaz ve zorunlu bir varlığı yoktur.

Bununla birlikte bir yönüyle de tasarım, varlığı olumsal olmayıp “zorunlu” olan, insandaki ayırt edici bir özelliği ya da sıfatı ifade eder görünür. Zorunluluk (necessity) ise olumsal olmaya, olduğundan başka türlü olabilmeye karşıt olarak, olduğundan başka türlü olamama durumudur; kaçınılmazlık ve onsuz olamazlık halidir. Zorunluluk bir şeyin kendisi olmadan belli bir şeyin yapılamaması ya da varlığa gelememesi durumudur; kesin, belirlenmiş, isteğe bağlı olmayan, iradi olmayandır (Cevizci, 2000). Papanek’in (1984) “tasarım nedir?” sorusuna cevap olarak kurguladığı ünlü tasarım tanımının bu noktada ele alınması gerekir:

Bütün insanlar tasarımcıdır. Tasarım bütün insan etkinliklerinin temeli olduğundan her yaptığımız şey, neredeyse her zaman tasarımdır. Arzulanan ve öngörülebilir bir son yolunda herhangi bir eylemin planlanması ve örüntülenmesi tasarım sürecini oluşturur. Tasarımı ayırmak, kendi başına bir şey olarak görmek, tasarımın hayatın arka planında onu biçimlendiren ana kalıp olduğu gerçeğine karşı bir çabadır. Tasarım destansı bir şiir bestelemek, bir duvar resmi ya da bir başyapıt çizmek, bir konçerto bestelemektir. Ama tasarım aynı zamanda bir masanın çekmecesini temizlemek ve düzenlemek, çürümüş bir diş çekmek, elmalı kek pişirmek, bir beysbol maçında taraf seçmek ve bir çocuğu eğitmektir. Tasarım anlamlı bir düzen oluşturmaya yönelen bilinçli ve sezgisel çabadır (Papanek, 1984).

Böylelikle Papanek (1984) tasarım kavramını sadece belli bir toplumsal örgütlenme kipinin geliştirdiği, ne olduğu, nasıl uygulandığı ve hangi sonuçları açığa çıkarmayı amaçladığı konusundaki tanımların ve kavrayışların tarihsel olarak değiştiği, geçici, oynak ve kolaylıkla ayırt edilip kendi başına irdelenmesi olanaklı bir işlevi işaret eder şekilde görmez. Daha da önemlisi varlığı insanın varlığıyla beraber zorunlu olarak beliren tasarım, insanın dünyayı biçimlendirmesinde “sürekli”, “kesintisiz” ve “aralıksız” olarak gündemde olan ana yapıdır. Bu yönüyle tasarım, tarihsel ve olumsal bir çerçevede, ayrıлып kendi başına incelenebilen bir gurup uzmanlık alanının toplumsal işlevini betimleyen özneler arası bir kavram değil, öncelikle zorunlu ve bütünleştirici bir insani beceri, sıfat, özellik ya da kuvvettir. Bu haliyle de sistemli sorgulama yoluyla kendisiyle ilgili nesnel bilgi önerme ve açığa çıkarma çabalarına karşı derin bir direnç gösterir. Çünkü o böyle bir açığa çıkarma çabasında dahi gündemdedir; sorgulama çabası onunla ilgili elde edilmesi muhtemel sistemli bilginin yanı sıra arka planda, fark edilemez, bilinemez ve nesnel olmayan sonuçları da açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla, tasarımla ilgili kasıtlı bir çaba yoluyla açığa çıkarılıp görünür kılınan bilgi biçimleri kadar gizlenip görünmez olan biçimler ve kavrayışlar da söz konusudur. Böylelikle tasarımın ayrı ve kendi başına bir şey olarak ele alınması, kesintiye uğratılması oldukça zordur. Bu noktada Simon’un (1969) tasarımın insandaki zorunlu varlığına işaret eden ve bu durumu modern uzmanlıklarla yeniden ilişkilendiren ifadesi önemlidir. Simon (1969) şöyle söyler:

Mevcut durumları tercih edilenlerle değiştirmek amacıyla eylem ya da “yapma” yolları planlayan herkes tasarlamaktadır. Maddesel ürünler üretmeye yönelik zihinsel çalışmalar temelde bir hastaya çare olacak bir reçeteyi yazmaktan, bir şirket için yeni bir satış planı düzenlemekten ya da bir devlete yeni bir sosyal kalkınma politikası geliştirmekten farklı değildir. Böyle ele alındığında tasarım tüm profesyonel eğitimin temeli, uzmanlıkları bilimlerden ayıran başta gelen belirtidir (Simon, 1969).

Bu kavrayışla, uzmanlık olarak tasarım ve onunla ilişkili alanların genel bakışında kullanıcı, müşteri, üretici, dağıtıcı, pazarlamacı ve benzeri sınıflar içinde kümelenip ayrılan gerçek kişiler de esasen tasarlamaktadırlar. Simon’un (1969) “Mevcut durumları tercih edilenlerle değiştirmek amacıyla eylem ya da ‘yapma’ yolları planlayan herkes tasarlamaktadır” ifadesine atıfla Krippendorff (2006) uzmanlık olarak tasarımla “gündelik tasarımı” şu şekilde karşılaştırır:

Dünyayı daha iyi bir yer yapmak için eylemde bulunan herkes kendini “tasarımcı” olarak adlandırmaz. Uzmanlık olarak tasarım, gündelik yaşamdaki tasarımdan belirli yöntemlerin

kullanımıyla, toplumsal olarak düzenlenip kabul edilen bir yetki alanına dayanması bakımından, ama belki de çoğunlukla ve her şeyden önce uzman tasarımcıları tasarlamayı kendileri için yapanlardan ayıran organize bir dile, onun kullanım biçimine ve takımlar halinde ve müşterilerle çalışmayı denetleyip düzenleyen, ürün önerilerini değerlendiren ve çıkar sahiplerine karşı savunan bir “tasarım söylemine” dayanması bakımından ayrılır (Krippendorff, 2006).

Krippendorff’un (2006) ifadelerinden ortaya çıkan şudur: uzman tasarımcı tarafından kullanıcı olarak adlandırılan “gündelik tasarımcı”, kendi içinde bulunduğu durumları gelecekte içinde bulunmayı tercih ettiği durumlara dönüştürme anlamında “kendisi” için tasarlar. Uzman tasarımcı, yaygın bir toplumsal işlevi karşılama adına “ötekiler” ya da “başkaları” için tasarlamaktadır. Gündelik tasarımcıda herhangi bir kayırma ve ayırım söz konusu olmaksızın zorunlu olarak açığa çıkan tasarlama özelliği, kendini gizleyerek onun yaşam bütünlüğünün kurulmasına ve korunmasına temel olur. Uzman tasarımcının tasarımdaki uzmanlığı ise onun için ayırt edici ve farklılaştırıcıdır; o bu özelliğini özneler arası ortamda ve sosyal bağlamda “ifade” gereksinimi duyar. Dolayısıyla uzmanlık olarak tasarım gizli ve sadece “yaşanan” bir özellik olarak kalmaz; kesintiye uğratılarak “dil” ve “söylem” ile açığa çıkar, “araştırmaya” ve “bilgiye” konu olur.

Tasarlamanın uzmanlık olarak toplumsal bir organizasyon içinde özelleşmiş bir bilgiye ve yönetime dayanarak uygulanması, öncelikle onu bir başından bir de sonundan söz edilebilecek bir “süreç” içine sokar. Gündelik tasarımcının yaşam bütünlüğünde böyle ayrılabilir süreçler yoktur. İnsan deneyimi sürekli, kesintisiz, aralıksız ve eşsiz olduğundan durdurulup parçalanamayacak bir bütünlük sergiler. Sabah işine gitmek üzere evinden çıkarken kıyafetine uygun olacak bir ayakkabı seçmekte olan bir kadının bu sıradan ve gündelik deneyimi yaşamının bütününden ayrı ve bağımsız bir varlığa sahip değildir; onu orada bırakıp gitmesi ve ondan ayrılması olanaksızdır. Gerçekte bilinçte yaşandığı haliyle bu deneyim onun yaşamının bir parçası değil, ancak başı ve sonu oldukça belirsiz bir aralıktır. Onun yaşamı bunun gibi birçok bağımsız parçanın bir araya gelmesinden oluşmaz; ancak yaşam *bütünü* sürekli aralanarak farklı durumları, olayları ve özellikleri açığa çıkarır. Bu aralıklar da ancak bu deneyimini iş yerinde bir arkadaşıyla paylaştığında, onu dile getirdiğinde ayrılarak sıralanır. Kaldı ki, bu parçalanıp sıralanma dahi dinleyicinin zihninde konuyla ilgili bir bütünlük kurmaya yöneliktir.

Uzmanlık olarak tasarımda tasarım süreci, özellikle tasarım yöntembiliminde çok tartışılan bir konudur (Roozenburg ve Eekels, 1995). Esasen tartışmanın temelinde tasarımcının da bir insan olması dolayısıyla onun yaşam deneyiminin de parçalanamaz olduğu kavrayışı bulunmaktadır. Bununla birlikte bu sürece çok genel olarak bakıldığında bir bütünü parçalarına ayırarak anlama ve açıklama anlamında “analizle”, daha sonra ya da aynı anda bu parçaları yeniden ilişkilendirerek birleştirme anlamında da “sentezle” karşılaşılır (Bamford, 2002). Uzman tasarımcılar başkaları için tasarlar ister istemez o yaşamları dile getirirler, sıralı olarak dizip parçalarına ayırırlar, onları bir sistem, organizasyon ve işleyiş içinde görürler ve tekrar ilişkilendirerek yenilerler ve birleştirirler.

2.3 Doğa Bilimleri ve Yapayın Bilimleri

Simon’a (1969) göre bütün uzmanlık alanlarının temeli olarak tasarımı ve tasarlamayı anlaşılır kılan, gerçekte orada olan doğaya yönelen bilimlerden farklı olarak, onun gelecekte orada olması amaçlanan “yapayla” ilişkili olmasıdır. O “Bugün içinde yaşadığımız dünya doğal bir dünya olmaktan çok, insan yapımı ya da yapay bir dünyadır” derken doğalın alanı ile yapayın alanı arasında esaslı bir farkın altını çizer ve şöyle devam eder:

Doğa bilimlerinin temel görevi görünürdeki kaosu içinde örüntü bularak karmaşanın, doğru gözlemlendiği takdirde, basitliğin önünde sadece bir maske oluşturduğunu ortaya koymaktır...Mühendis ve daha genel anlamda tasarımcı, şeylerin amaçları ve işlevleri karşılamak için nasıl olmaları gerektiğiyle ilgilenir...Amaçlar ve işlevler yoluyla “normatif”, yani değerlerle ilgili olan ile “betimsel”, yani açıklayıcı olan arasında birbirine indirgenemezlik durumuyla karşılaşırız. Doğa bilimleri değerlerle ilgili olanı dışarıda bırakarak sadece şeylerin gerçekte nasıl olduklarıyla ilgilenmenin bir yolunu bulmuştur. Bu türden bir dışlamayı doğal fenomenlerden yapay fenomene, bir başka deyişle analizden senteze döndüğümüzde sürdürebilir miyiz ya da sürdürmeli miyiz (Simon, 1969)?

Simon’un “Yapayın Bilimleri’nin” (Sciences of the Artificial) çatısını kuran bu ifadeleri daha sonra her yönüyle yoğun bir şekilde tartışılmış ve eleştirilmiştir (Schön, 1983; Broadbent, 1984; Cross, 2001). Bilim yoluyla ideal betimleme ile tasarım yoluyla normatif gerçekleştirme arasında Simon’un ön gördüğü indirgenemezlik olgusu oldukça tartışmalıdır; bu iki alan indirgenemez olmaktan çok benzer ya da ayrıştırılmaz olarak da görülebilir. Bununla birlikte tasarımla ilgili bir üst kuram denemesi için hayati olan sınırları gösteren “doğal olan” karşısında “yapay

olan” kavrayışını ısrarla vurguluyor oluşu önemlidir. Doğal olan bilimin kendine özgü sorgulama biçimiyle “açıklanacak” ve onunla ilgili “doğrulara” ulaşılacaktır. Yapay olan ise tasarımın kendine özgü sorgulama biçimiyle “açığa çıkarılacak” ve dünyaya getirilip gerçekleştirilecektir. Yapay olan için doğruluk ya da ideallik bir ölçüt olmayacak, onda ancak “uygunluk” aranacaktır. Bilimin kendine özgü sorgulama biçimi doğayı bir şekilde kesin doğrularıyla açıklayabilmekteyken, bu doğrularla da beslenen tasarım, yine kendine özgü sorgulama biçimiyle ancak varlığı zorunlu olmayıp olumsal olan, eksik, sorunlu ve ideal olmayan yapıları açığa çıkarmaktadır.

Margolin’e (2002) göre ise, eğer tasarım “yapayın kavramsallaştırılıp planlanması” olarak ele alınırsa, etkinlik alanı, kapsamı ve sınırları insanın yapayın sınırları konusundaki anlayışıyla derinlemesine belirlenmiştir. D’Anjou (2004) yapayın kavramsallaştırılmasından ve yaratılmasından sorumlu disiplinlerin ontolojik ve epistemolojik bakımdan merkezi paradigması olarak Simon (1969) tarafından kurulan yapayın bilimlerini işaret eder. Bu bilimler sadece mühendislik, mimarlık ve endüstriyel tasarım gibi teknolojinin ve kullanım ürünlerinin üretilmesiyle ilgili disiplinleri ifade etmez; aynı zamanda tıp, hukuk ve eğitim gibi mevcut durumları tercih edilenlere değiştirmeyi amaçlayan planlı eylem gruplarını da içerir. D’Anjou (2004) şöyle söyler:

Bu alanların merkezinde niyetli ve amaçlı eylemler vardır ve temelleri de tasarlama etkinliğidir. Tasarlama etkinliği onların ortak kuruluşu ve davranışı ya da ortak kültürleridir. “Tasarımın bilimi” (science of design) dünyanın amaçlar yönünde dönüştürülmesiyle ilgili tüm uzmanlıklar için genel ve kurucu temel disiplindir...Tasarım disiplinleriyle bilimsel olanlar arasında ana ayırım “nesne – proje” indirgenemezliğinde ya da ikililiğinde yatar. Dünyayı gözlemlenen bir nesne olarak gören bilime karşı tasarım dünyayı büyük bir proje olarak görür ve ona yine projelerle etkide bulunur; bu projeler amaçlarda, niyetlerde, sonuçlarda ve değerlerde temellenir. Tasarım disiplinleri dünyayı ya da onun bir parçasını dönüştürmeyi amaçlarlar ve “teleolojiktirler” (D’Anjou, 2004).

D’Anjou da çoğu örnekte olduğu gibi tasarımı açıklamak için onun indirgenemeyeceği bir tür zıddını ya da karşıtını önermiştir: projeyi yürüten normatif tasarım karşısında nesneyi gözlemleyen betimleyici bilim. Uzmanlık olarak tasarım düzeyinde ayırt edici ifadeyi dile getirmek adına ortaya konup ilke edinilen bu türden indirgenemezlikler gündelik ya da zorunlu tasarım düzeyinde söz konusu değildir; bu düzeyde betimlemeler değerlendirmelerle doğrudan bağlıdır ve ikisi arasında apaçık

bir çözümlenmeye olanak tanıyan indirgenemezlikten değil, ancak çözümlenemez bir benzerlikten söz edilebilir. Teleoloji Cevizci (2000) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

Teleoloji, genel olarak amaçları, erekleri, hedefleri gözetme tavrıdır. Bütünü parçaların karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olarak gören mekanik görüş karşısında, organik bir doğa görüşüne, bütünün ideal olarak parçalardan önce geldiği ve parçaların mekanik eylemlerine, etki ve tepkilerine ilişkin açıklamanın bütünde olduğu anlayışına dayanan ve doğada düzen ve amaçlılık arayan disiplindir. Teleoloji metafizikte de dünyaya birtakım hedef, değer ve erekssel nedenlere göre düzen verildiğini savunan öğretilerdir (Cevizci, 2000).

Burada ortaya konan “dünyayı nesnel olarak açıklayan bilim” ile “amaçlı projelerle onu değiştiren tasarım” karşıtlığı bir anlamda doğal ile yapay karşıtlığını da ifade eder ve tasarımın kavramsal varlığının derinlemesine anlaşılmasında tasarım kuramı alanında önemli bir katkıdır. Bununla birlikte dünyayı gözlemlenen bir nesne olarak gören bilimsel etkinliğin, temel insan özelliği olarak gösterilen tasarlamanın “amaçlı biçimlendirme” yöneliminden sıyrılarak zaten orada olan doğayı kesin, nesnel ve tarafsız olarak açıklayabileceği inancı oldukça tartışmalıdır. Dünyasına yönelerek sürekli ve kesintisiz olarak onu düşünme, anlama ve yorumlama yoluyla organizasyonunu gerçekleştirip koruyan bilişsel “bütünlük” söyleminin merkezine yerleştiren güncel karmaşık sistem kuramları için de “özne ve nesne”, “canlı ve cansız” ya da “amaçlı ve amaçsız” gibi karşıtlıklarla ortaya konan sorunsallar bu denli kolaylıkla çözülemez. Bu kadim tartışma gözlemci ve gözlemlenen ilişkisiyle ilgili varlıkbilimsel (ontoloji) soruna dayanır. Fenomenoloji ve hermeneutik gibi tepki alanlarının yaklaşımları bir yana bırakılırsa, aydınlanma ile gelişen ve Batı medeniyetinin ana sorgulama biçimini oluşturan klasik bilimsel yöntem, gözlemci ve gözlenen, yani özne ve nesne arasında varoluşsal bir ikiliğe ve ayrıma dayanır; ikisinin bağımsız varlıklarından söz edilir. Ancak bu şekilde özne konusunun dışına çıkabilir ve ondan etkilenmeden tarafsız bir bakışa sahip olabilir; elde edilen ise nesnel doğrulardır. İnsanın amaçlarından ve arzularından sıyrılmış mutlak bir araç olarak “pozitif bilimsel yöntem” bu tarafsızlığın ana dayanağıdır. Klasik bilimsel yöntemi uzmanlık olarak tasarlama durumlarına taşımayı amaçlayan ilk nesil tasarım yöntemleri de tasarlama sürecini çoğunlukla ardışık ve bağımsız parçalara ayıran, konu ya da problem alanı ne olursa olsun işleyecek bağımsız, tarafsız ve nesnel yöntem ve prosedürler önermiştir (Archer, 1984; Alexander, 1984; Jones, 1984).

Fizik alanında atom üstü cisimlerin davranışını açıklayan özel ve genel görelilik kuramları, atom altı parçacıkların davranışını açıklayan kuantum mekaniği, bu iki kuramı birleştirerek her şeyin kuramını ortaya koymaya çalışan sicim kuramı (string theory), holografik evren düşüncesi, ayrıca insan bilimleri alanında fenomenoloji ve hermeneutik geleneği birlikte düşünüldüğünde, artık özne ve nesne arasında bir ikilikten, ayırmadan, bağımsız iki varlıktan söz etmek olanaksızdır. Ancak bütünlük içinde bir “aralanmadan” söz edilebilir ve bu “aralığa” şu gibi tamlamalarla işaret edilebilir: yaşam aralığı, anlam aralığı, düşünme aralığı, yorum aralığı, sorgu aralığı, algı aralığı, biliş aralığı, duyuş aralığı, hissediş aralığı, ifşa ya da açığa çıkarma aralığı ve “yapım aralığı”. Dolayısıyla, klasik pozitif bilimsel yöntemin bu aralanmayı koparıp karmaşık, sorunlu ve belirsiz yapaylığın dışına çıkması ve ona dışarıdan ve öteden egemen olma anlamında nesnel ve kesin doğrulara ulaşması fikri oldukça sorunludur.

Uzman tasarımcı kendi yaşam deneyiminin bütünlüğü içinde ister istemez “ötekiler” için tasarlamaktadır. O öteleyip ayırarak tasarım süreci, kullanıcı, kullanım süreci, ürün olarak adlandırdıklarını klasik bilimin getirdiği kavrayışla anlayabiliyor ve onun yöntemleriyle uzmanlığını ortaya koyabiliyor olsaydı işi kolay olurdu. Bu ilk nesil tasarım yöntemleri tarafından denenmiştir, ancak önerilen bu yöntemlerin uygulandığı gerçek tasarım vakası sayısı dahi çok sınırlıdır (Gedenryd, 1998). Yöntemsel yaklaşım bağlamında fenomenolojiden beslenen ve ikinci nesil olarak adlandırılan tasarım yöntemleri ya da tasarım süreci araştırmaları klasik bilimsel yöntemlere bir tepki olarak gelişmiş, her tasarımcı bireyi ve her tasarım görevini eşsiz olarak nitelemiş ve tasarım sürecini “düşünsel bir uygulama” olarak görmüştür (Schön, 1983). Bu esasen insan yaşamının bütünlüğünü ve bu bütünlüğün getirdiği karmaşıklığı ve belirsizliği temel ve kaçınılmaz durum olarak kabul eden ve gündelik tasarımcılar olarak kullanıcıların yaşam deneyimi bütünlüğünü uzmanlık olarak tasarım alanına da taşımayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Daley, 1984).

2.4 Tasarlanmış Olan ve Tasarlanmamış Olmayan Karşıtlığı

Normatif ve teleolojik tasarım ile betimleyici ve nesnel bilim karşıtlığı ya da indirgenemezliği yoluyla yapay ve doğal olanın açıklanması çabası, tasarımın kendi içinde ulaşılması olanaklı bir diğer karşıtlıkla oldukça sorunlu hale gelmektedir. Yapımla ve yapaylıkla tasarım arasında böyle bir yapışık olma ve birbirini karşılıklı

olarak belirleme durumunun yanı sıra, Hayek'in (1967) tasarım ile "tasarım olmayı" (non-design) birbirine yapışık, karışmış olarak dile getiren ifadeleri gerek buradaki anlama denemesi için, gerekse tasarım kuramı ve felsefesi alanındaki güncel sorunları anlama açısından dikkate değer bir zemin sunar:

Yapaylık insan eyleminin, yapımın sonucu olabilir ama yalnızca insan tasarımının sonucu değildir. Tasarım olmayan her zaman tasarımın etrafını çevirmiştir; tasarım hiçbir zaman kendi başına esas olarak varolamaz ve bu yüzden sınırları tanınmalıdır. Doğrusu şu ki, süreç içinde dahi sonuçlar başlangıçta tasarlanmış yönelimlerin ötesine geçerler. Bir yönüyle tasarlanmamış ve planlanmamış olan bu sonuçlar onları yeniden tasarlama ya da etraflarında tasarlama girişimlerimizde dahi kabul etmemiz gereken fenomenler oluştururlar (Hayek, 1967).

Sınırları Simon'un ifade ettiği gibi apaçık göz önünde olmasa da, tasarım doğal olanın karşısındaki bir yapay olana yapışmış ve dolaşmış olarak görünür ve genellikle öyle kabul edilir. Bu haliyle tasarım yapayın kavramsallaştırılıp planlanması olarak onun kapsamı ve etkinlik alanı ile de sarılmıştır. Bununla birlikte insan yapımı olan, insan eylemi sonucu vardır ve bir anlamda bu eyleme yön veren tasarım hiçbir zaman kendi karşısını, sanki doğal olanın alanından gelen tasarım olmayı beraberinde getirmediği varolamaz. Dolayısıyla yönelimler, amaçlar ve işlevler, yönelinmemiş, amaçlanmamış sonuçları da beraberinde getirir. Tasarlamayı da kapsayan geniş bir içeriği işaret etmekte olan "insan yapımı" kavramı tasarlanmış, bilinen, amaçlanan ve tahmin edilebilen sonuçların yanı sıra ve kaçınılmaz olarak, tasarlanmamış, hakkında bilgiye sahip olunmayan, amaçlanmamış ve tahmin edilemez sonuçları da açığa çıkarmaktadır.

Bu haliyle kapsamlı bir kavram olarak "yapımın" iki yönü ya da yüzü vardır: (1) bilgiyle açığa çıkarma ve (2) bilmeyerek açığa çıkarma. Böylelikle amaçlılık, kasıtlılık ve nedensellik ilkeleri korunmakta, ancak nedenle sonuç arasında bilgiye dayanarak yapma yoluyla elde edilen apaçık belirlilik ortadan kalkmaktadır. Bu kavrayış birçok alanda olduğu gibi tasarım kuramı ve felsefesi alanında da güncel tartışmanın belkemiğini oluşturmaktadır. Uzmanlık olarak tasarım bağlamında tasarımcı, uzman olması dolayısıyla özelleşmiş bir bilgiyle ve beceriyle yapıp etmesi anlamında içinde bulunduğu konunun ya da görevin hakimi ve sorumlusu iken, onun bilgiyle yapıp etmesi amaçlamadığı, hakkında bilgisinin olmadığı, tahmin edemediği ve istemeden olan sonuçların da açığa çıkmasını engellememektedir. Kaçınılmaz

olarak ve garip bir şekilde kendi karşısını, tasarım olamayını beraberinde getiren tasarım kavrayışı için Fry (2003) şöyle söyler:

Neyi adlandırırız ya da tanımlarsak ayrıca kendini kurtararak kaçan bir öteki ve ekli olan vardır. Gerçek hiçbir zaman gerçek olmayana karşı basit bir zafer değil, içselleştirmiş olduğu dışlamaya karşı sürekli bir mücadele halindedir. İnsan yapımı olan üretilmiş yapay dünya ve onun doğal dönüştürmesi hali insan bilgisinin her alanının etkileşimleriyle, ortaya çıkan ilişkilerin sembolik düzenleriyle ve bir araya getirilerek organize edilmiş maddi eylemlerle kurulmuştur. Ama yapay olan aynı zamanda bir bilmeme halinin de ürünüdür; kazara olan, ilgi ve merakın dışında kalan ya da basitçe cehaletle davranılmasından kaynaklanan. Bununla birlikte bilmeme hali bilginin basit bir karşıtı değildir ve bilginin gelmesiyle hemen ortadan kalkmaz. Bunun yerine diyalektik bir anlayışla o her zaman bilginin beraberinde getirdiği yol arkadaşısıdır (Fry, 2003).

Bu anlamda uzmanlık olarak tasarlamada da bilgi ile amaçlı ve tahmin edilebilir şekilde işleyen bir pozitif-görünen sürecin yanı sıra, onunla eşzamanlı olarak işleyen bilinmeyen, amaçlanmamış ve tahmin edilemez bir negatif-görünmeyen süreç söz konusudur. Aslında tek bir yapımın iki yüzü olarak anlaşılabilir olan iki sürecin sonuçları da aynı dünyada açığa çıkacaktır. Görelilik ve kaos kuramı, belirlenemezlik ve tahmin edilemezlik ilkeleri, post yapısalcı ve post modern söylem ve modernlikten sonra karşılaşılan sosyal ve çevresel yıkım ve felaketler çerçevesinde, güncel tasarım kuramı incelendiğinde, temelde ya da üst kuram alanında, uzmanlık olarak tasarımın varlık ve etkinlik alanı bağlamında ontolojik “sınırlarıyla” ve işlevini ortaya koyarken dayandığı bilgi bağlamında epistemolojik (bilgi felsefesi) “temelleriyle” ilgili yoğun bir tartışmaya rastlanır (Krippendorff, 1995; Love, 2002; Jonas, 2002a; Friedman, 2002; Langrish, 2004). Uzmanlık olarak tasarımın insan yapımının kapsamıyla sınırlandırıldığı şeklinde üstü kapalı bir anlaşma halinden söz edilebilse de temeller sorunu tüm karmaşasıyla hala anlaşmazlığın adresi olarak görülebilir. Ana hatlarıyla dile getirmek gerekirse iki farklı görüş söz konusudur:

1. Tarihsel, olumsuzlukla ilgili ve ilerlemeci olarak nitelenebilecek görüşe göre, uzmanlık olarak tasarımın üzerinde yükseldiği, bir şekilde nesnel olarak üzerinde anlaşılabilir kuramsal ya da uygulamaya dayanan temeller vardır ya da mantıken olmak durumundadır. Dolayısıyla tasarım, dünyayı belirli amaçlar doğrultusunda ve tahmin edilebilir şekilde yönlendirme anlamında “bilgi” ile ilerleme gösteren bir uzmanlığı işaret eder (Friedman, 2002). Bu

görüŖte insan yapımı sonucu “bilerek açığa çıkarılan” esas sorgulama ve araştırma konusudur; bu konu vurgulanır.

2. Doğal, zorunlulukla ilgili ve evrimci olarak nitelenebilecek diğeri bir görüşe göre ise tasarımın kendisi her şeyin temelinde olduğundan mantıksal olarak onun dayandığı, üzerinde nesnel olarak anlaşılabilir kuramsal ya da uygulamaya dayanan temeller yoktur ve olamaz. Dolayısıyla tasarım bir alan ya da uzmanlık olarak herhangi bir şekilde ilerleme göstermez (Jonas, 2002b; 2003). Bu görüşte insan yapımı sonucu “bilmeyerek açığa çıkarılan” esas sorgulama ve araştırma konusudur; bu konu vurgulanır.

Bir başka deyişle ilk görüşte tasarım sosyal, ekonomik, bilimsel, teknolojik bir alt işlev olarak, bu alanlarda köklenen bir uzmanlık olarak görülmekte ve bu köklere dayanan yöntemlerle, sistemli sorgulama yoluyla “tasarım bilgisinde” ilerleme sağlanabileceği, dolayısıyla geleceğin daha etkin, doğru, verimli, iyi ve benzeri olumlu yönelimlerle tahmin edilebileceği iddia edilir. İkinci görüşte ise tasarım sosyal, ekonomik, bilimsel, teknolojik alanların tümünü kapsar ve önce gelir halde olduğundan oralarda değil, yine kendi alanında ve kendi içinde köklenir. Bu haliyle tasarım her zaman ve her yerde, kendinden ve kendiliğinden olan bir şey olarak ilerleme ve tahmin edilebilme gibi olumlu ya da olumsuz yönelimlerden öte ve bağımsızdır. İnsanın erişiminin olamayacağı bir çeşit doğal ve zorunlu seçim süzgeci gibidir. Jonas (2002b), şöyle söyler:

Tasarımcılar “bataklıktadır”. Bataklık metaforunu doğal olanın, insani olanın, sosyal olanın ve sonsuz olanın melez bir karışımını ifade etmek amacıyla kullanıyorum. Bu bataklık alana temeller değil ama başlangıç noktaları sunabilir. Tasarımın temelleri yoktur çünkü onun kendisi temel insan etkinliğidir; temeller bataklıkta beliren örüntüler olabilir (Jonas, 2002b).

Bu çalışmanın ortaya koymayı amaçladığı kavramsal modelin özgünlüğü, her iki görüşten de beslenmekle birlikte, kendini tam olarak ikisinden birinde konumlandırmamasıdır. Çünkü anlaşmazlıklar çoğunlukla görüş sahiplerinin içinde buldukları esaslı bir değerlendirme hatasından kaynaklanır; bu hata görüşlerinin yöneldiği konunun temel niteliği hakkındadır. Bu eksiklik nedeniyle görüşlerini esaslı bir çelişki halinde değerlendirirler. Bununla birlikte olup giden ya da uygulanan bir gerçekliği derinlikli ve titiz bir çalışma sonucu dile getirip modelleyen kuramlar esasen birbirleriyle çelişmez. Ancak ele aldıkları konunun bir kesimini ya da bir özelliğini vurgularlar. Burada tasarım daha çok kendiliğinden, kendinde

temellenen bir alan olarak görülmekle birlikte, uygun yaklaşımı destekleyen kavramsal örüntülerle, onun bu kendiliğinin anlaşılması ve açıklanmasında bir çeşit ilerlemenin ya da gelişmenin söz konusu olabileceği savunulmaktadır. Dahası bu türden bir ilerlemenin ya da gelişmenin kuramsal ve uygulamaya dayalı temellerinin araştırılması, uzmanlık olarak tasarım araştırmaları için de bir bakıma zorunluluktur; bu alanın en temelindeki varlık nedenidir. Bununla birlikte bu ilerleme, öncelikle bilimsel tasarım bilgisiyle ilgili olmaktan çok, eşsiz bireyler olarak “tasarımcı kişilerin” ve “kullanıcı kişilerin” kavrayışlarıyla ve anlayışlarıyla ilgilidir. Böylece ortaya konan anlama ve anlaşmadaki ilerleme yoluyla, kuramda olduğu kadar tasarımın uygulamadaki sonuçları ve etkilerinde de bir tür olumlu yönde ilerlemenin görülebileceği varsayılmaktadır.

Tasarım doğal ve zorunlu bir insan özelliği olsa da tarihsel bağlamlar, olumsal ve seçilebilir durumlar içinde devamlı yeni ve farklı örüntü ve görünümlemlerle kendini açığa çıkaracaktır. Tasarlanarak açığa çıkan örüntü ve görünümlemler, görece de olsa, kaçınılmaz olarak olumlu ya da olumsuz sonuçları olacaktır. Ayrıca bu sonuçlar yeni tasarlama süreçleri için de temel oluşturacaklardır. Dolayısıyla varlığı insan varlığıyla beraber zorunlu olarak beliren ve insanın dünyayı biçimlendirmesinde “sürekli” ve “kesintisiz” olarak gündemde olan ana yapı olarak tasarımın ontolojik ve epistemolojik bakımlardan sistemli olarak araştırılması her ne kadar zorlu olsa da onun anlaşılması ve açıklanması çabası da en az o kadar gereklidir; bu çalışma da temelde, bu konuda bir yol ve yöntem denemesidir.

3. AMAÇ VE YÖNTEM

3.1 Tasarım Felsefesi ve Çalışmanın Yöntemsel Düzeyi

Bu çalışmanın amacı, “tasarım kuramı” alanında güncel tartışmalara da atıfla yeni bir üst bakışa, kavrayışa ve anlayışa yönelik kavramsal öğeler ve ilişkiler örüntüsü kurma ve açıklama olarak ortaya konabilir. Burada üzerinde çalışılan soyut bir modeldir. Böyle bir üst kuram denemesinin üzerinde kurulacağı yöntemsel düzlem belki de kaçınılmaz olarak “felsefenin” yöntemidir. Felsefe Cevizci (2000) tarafından Yunanca “seviyorum, peşinden koşuyorum, arıyorum” anlamına gelen “phileo” ve “bilgi, bilgelik” anlamına gelen “sophia” sözcüklerinden türeyen terimin işaret ettiği entelektüel faaliyet ve disiplin olarak tanımlanmıştır. Felsefe insanın soru sorabilme yeteneğine dayanan ve belirli türden sorular hakkında belirli bir türden düşünme faaliyeti olan ve tüm diğer disiplinlerden, bu türden sorular üzerinde düşünürken “mantıksal argüman” ya da “akıl yürütmeye” dayanmak bakımından ayrılan disiplindir. Felsefeyi ve onun yöntemini tasarımla ilişkilendiren Galle (2002) şöyle söyler:

“Tasarım felsefesi” bize tasarım hakkında özellikle ampirik yollarla elde edemeyeceğimiz “anlayışlar” sunması açısından önemlidir. Ayrıca öyle görünüyor ki, bu anlayışlara akılcı düşünme dışında başka bir yolla ulaşmak da mümkün değildir. Akıl yürütmeye dayalı düşünme ve savların bu şekilde işlenmesinin getirdiği kavramsal farkındalık benim anladığım kadarıyla felsefenin işidir. Bu konuda anlaşsaksak tasarım felsefesini felsefi yollarla tasarım ile ilgili anlayışlara yönelik çalışma alanı olarak ortaya koyabiliriz (Galle, 2002).

Love (2000) tasarım felsefesinin, bilim felsefesinin ya da teknoloji felsefesinin uzmanlık alanı olarak dengi olduğunu söyler ve tasarım felsefesi alanında uygun sorulara örnekler verir. Ona göre felsefenin yöntemiyle tasarıma şu gibi sorularla yaklaşılabilir: “Genel olarak tasarım nedir?”; “Tasarlanmış nesnelere ilgili bir kuramın nitelikleri ve özellikleri nelerdir?”; “Kuramsal bir tasarım kavramı diğer kavramlarla uygunluğu açısından nasıl sınırlanabilir?” ya da “Nesnelere yönelik bir kuram aynı zamanda tasarım kuramının da parçası olmalı mıdır?”. Love’un (2000) büyük harflerle dile getirdiği ve “tasarım araştırmalarının” bir alt disiplini olduğunu

söylediği “Tasarım Kuramı” tasarımıyla ilgili kuram ve kavramların rolünü, geçerliğini, uygunluğunu ve işe yararlığını araştırır. O tasarım kuramının bu amaçla ortaya koyduğu soyutlamaları sınıflandırmak için üst kuramsal bir yapı önerir. Love (2000), “somut dünya” ve onunla ilgili “soyut kavrayış ve anlayışlar” arasındaki katmanları görünür kılan önerisiyle ilgili şöyle söyler:

Herhangi bir durumla ilgili tüm soyutlamaları anlamak için onların üst kuramsal bir alana yayılmış olduklarını düşünebiliriz. Bu alanda en alttaki düzey duyu organlarımızla deneyimlediğimiz şekliyle duyuşsal somut dünyayla ilgilidir. En soyut olan üst düzeyler ise gerçeklik, değerler ve değer sistemleriyle ilgili varsayımların ontolojik dünyasına karşılık gelir. Bunların arasında insanın duyuşsal deneyiminde temellenen ve varoluşla ilgili ontolojik varsayımlarımız çerçevesinde kavranıp anlamlandırılan diğer soyutlamalar yer alır (Love, 2000).

Love’un (2000) tasarım kuramı alanı için önerdiği ve en somuttan en soyuta doğru giden soyutlayarak modelleme düzeyleri şunlardır:

1. Gerçekliğin doğrudan algılanması: İnsanın sandalyeye oturduğu, günbatımını seyrettiği, bir kuşun sesini duyduğu düzeydir. Burada dil kullanımı, dolayısıyla herhangi bir soyutlama söz konusu değildir.
2. Nesnelerin betimlenmesi: Bu düzey nesnelerin, süreçlerin ve sistemlerin basit betimlemelerini kapsar.
3. Bileşenlerin davranışı: Nesnelerle, süreçlerle ve sistemlerle ilişkili bileşenlerin davranışlarının betimlendiği düzeydir.
4. Seçim düzenekleri: Çeşitli nesnelerin, süreçlerin ve sistemlerin arasında seçimlerin nasıl yapıldığı ve çözümlerin nasıl değerlendirildiğiyle ilgili betimlemelerin yapıldığı düzeydir.
5. Tasarım yöntemleri: Tasarım yöntemleriyle ve teknikleriyle ilgili kuramların ve önerilerin betimlendiği düzeydir.
6. Tasarım sürecinin yapısı: Tasarım sürecinin arka zeminde işleyen yapısıyla ilgili kuramları ve kültürel ortam, üzerinde çalışılan ürünün karakteri ve benzer özellik ve koşulların etkisini ele alan düzeydir.
7. Tasarımcıların içsel süreçleri ve işbirliğiyle ilgili kuramlar: Birey tasarımcıların bilişleriyle ve akıl yürütmeleriyle, işbirliği halindeki tasarım takımlarında ele alınıp görüşülen projelerle ve tasarımcıların

kültürel özelliklerinin ortaya koydukları sonuçtaki etkileriyle ilgili kuramların betimlemelerini içeren düzeydir.

8. Genel tasarım kuramları: Tasarım eyleminin bütünü ve bu eyleme katılan bileşenlerle ilişkilerini betimlemeye çalışan genel kuramların detaylarıyla ilgili düzeydir.
9. Tasarım kuramının ve nesnelere kuramının epistemolojisi: Tasarım bilgisinin doğasının, temellerinin, sınırlarının, ölçütlerinin, koşullarının ya da geçerliliğinin eleştirisiyle ilgili analiz ve tartışmaları içeren düzeydir.
10. Tasarım ontolojisi: Tasarım kuramının ve tasarlama eyleminin ontolojik temelleriyle ilgili felsefi çalışmaları içeren düzeydir. Artık kuramların eleştirisinde insani değerler ve araştırmacıların varlık ve gerçeklikle ilgili temel varsayımları işin içine karışmıştır.

İkinci ve üçüncü düzeyler “nesnelere” ilgilidir. Dördüncü ile yedinci düzey arası “tasarım süreçleriyle” ilgilidir. Sekizinci, dokuzuncu ve onuncu düzeyler ise “felsefi konularla” ilgilidir. Böylelikle Love (2000), sonuç biçimlerin taşıyıcısı tasarlanmış nesnelere onları tasarlayan dinamik süreçlere ve bu süreçleri de onları belirleyip denetleyen değerlere ve varlık düşüncelerine bağlayan ve bilgi temelli bu bütünlerin varoluşunu ele alırken işe yarayan bir üst kavrayış modeli ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın ana sorunu tasarım ve tasarlama kavramları ve onların işaret ettiği insan özelliği ya da yetisidir. Bununla birlikte bu çalışmada “sorun” olarak karşılaşılan tasarlama, dünyası olan bir varlık olan insanın bu dünyanın mevcut durumunu tercih ettiği duruma dönüştürürken ve sorunlara uygun çözümler önerirken dahi işleyen ve arka zeminde sürekli ve kesintisiz olarak gündemde olan eşsiz bir özelliğidir. Bir bakıma bu çalışmanın sorunu insandaki “sorun çözme” yeteneğinin kendisidir. Popper (2001) şöyle söyler:

Tüm organizmalar sorun çözen varlıklar olarak var güçleriyle çalışmaktadır. İlk sorunları hayatta kalmaktır. Fakat farklı durumlarda ortaya çıkan somut birçok sorun vardır. Bunlardan en önemlisi de daha iyi yaşam koşullarının aranması sorunudur. Daha büyük özgürlüklerin, daha iyi bir dünyanın arayışıdır (Popper, 2001).

Güncel tasarım literatürü incelendiğinde, tasarımı iyi ya da kötü tanımlanmış sorunlara ya da problemlere çözüm önerme etkinliği olarak gören yaklaşımın da yoğun bir şekilde eleştirildiğine rastlanabilir (Dorst, 1997; Jones, 1984). Bu duruşa

getirilen temel eleştiri uzman tasarımcının problemle verili olarak karşılaşmadığı ve tasarım sürecinin problemi zaten hem kuran, ortaya çıkaran ve aynı anda da ona çözümler öneren kendine özgü bir sorgulama biçimi olduğu yönündedir. Bununla birlikte gündelik dünyadaki insan gerçekte somut olarak orada olmayan, ama arka zeminde işleyen kendindeki tasarlayarak sorun çözme özelliğini neredeyse hiçbir zaman sorunlaştırmaz. Bu anlamda o süregiden olaylarla örülü çevresini ve dünyasını tasarlama yoluyla çözer ve öteleyer ama tasarlamanın kendisini sorunlaştırmak adına onu kesintiye uğratarak ön plana çekmeye çalışmaz. Dolayısıyla bu çalışma kuramsal olarak her insanın gündelik tasarımcılığıyla ilgili düzeyi kaçınılmaz olarak kapsamakla birlikte, özellikle bir uzmanlık alanı olarak tasarım ve tasarlama ile ilgili düzeyde, bu düzeyin epistemolojik ve ontolojik zeminiyle uğraşır; böylelikle Love'un (2000) tasarım kuramındaki soyutlama düzeylerinden felsefi konularla ilgili olanlarla eşleşir.

3.2 Çalışmanın Temel Soruları

Bilgi üretmeye yönelik bir alan olarak tasarım araştırması ya da tasarımın araştırılması dünyada da oldukça yenidir ve üzerinde anlaşılmiş tutarlı temelleri yoktur (Love, 2002). Buraya kadar dile getirilip açıklanmaya çalışılan nedenlerden de ötürü tasarım alanında güvenilir ve bir şekilde nesnel bilginin olanağı dahi oldukça tartışmalıdır. Bu noktada şu esaslı soru gündeme gelir:

- Tüm organizmalar ve evrendeki tüm parçacıklar sorun çözen varlıklar olarak halihazırda var güçleriyle çalışmakta iseler ve bu anlamda tasarlama kaçınılmaz olarak varlığın bütününde kesintisiz ve aralıksız olarak sürmekte ise, uzmanlık olarak tasarım bağlamında genel olarak anlama, açıklama ya da bilgi üretme amacıyla tasarım araştırması yürütmeye ne gerek vardır?

İlk bakışta anlamsız ya da “gereksiz” olarak nitelenebilecek bu soru esasen temel bir sorunu işaret etmektedir. Bu temel soruyu şu gibi sorular izler:

- Tasarım araştırmalarının gerekliliği bir yana bu çalışmalardan “güvenilir” bilgi elde etmek “olanaklı” mıdır?
- Gereklilik, güvenilirlik ve olanaklılık bir yana bu şekilde varlığa tamamen sinerek gizlenmiş bir bilgi için neye yönelmek gereklidir, bu bilginin kaynağı nedir? Böyle bir süreklilikte bir uzmanlığın gereği olan paylaşılabilir, dile

getirilip sistemli bir şekilde örüntüsü açığa çıkarılabilir ya da modellenebilir temeller nereden ve nasıl elde edilebilir? Tasarım araştırmasının “temel” ya da “zorunlu” konusu nedir?

Anlam, anlama ve bilme amacıyla yönelinecek şey ile ister istemez bir “bütün” olarak ya da “bütünlükte” karşılaşılacaktır. Böyle bir kavrayışla bu çalışmanın olası cevaplarını aradığı sorular şu şekilde sıralanabilir:

- Uzman tasarımcı nasıl bir bütüne ve bütünlüğe yönelmekte ve nasıl bir bütün ve bütünlük içinde yapıp ederek ve bir yapan olarak dünyada yeni yapılar açığa çıkarmaktadır?
- Dünyadaki yapılar nasıl bir bütün ve bütünlükte tasarlanarak açığa çıkmaktadırlar?
- Gündelik tasarımcı olarak kullanıcı nasıl bir bütün ve bütünlükte yapıp ederek dünyasında yeni olaylar ve özellikler açığa çıkarmaktadır?
- Bu *bütünün* anlaşılmasında ve açıklanmasında ulaşılabilecek ilk kavramlar ve bu kavramları canlandıran ilk model nedir?
- Açığa çıkarıcı yapıyı nasıl bir şeydir? Bir kuvvet olarak nereden nereye doğrudur?
- Uzman tasarımcının yapıyı sonucu dünyada açığa çıkan yapılarla gündelik tasarımcının dünyasında açığa çıkardığı olaylar ve özellikler arasında nasıl bir bütünlük vardır?
- Tasarım araştırmasının temel ve zorunlu konusu olarak böyle bir *bütünle* ilgili ortaya konacak betimsel bir anlama ve açıklama çabası aynı zamanda onunla ilgili normatif, yani değerlerle ilgili anlayışları da beraberinde getirebilir mi?
- Esas özelliklerinden biri tasarlamak olan bu *bütünü* anlatıp açıklayan ilk kavramlar ve onlara hayat veren ilk organizasyon, iyi eylem, doğru bilgi ve güzel nesne ve olay konusunda herhangi bir kavrayış oluşturabilir mi?

3.3 Bilginin ve Tasarımın Temel Konusu Olarak Sistemler ya da Bütünlükler

Fry'ın (1999), metinlerinde büyük harfle başlayarak ifade ettiği “Tasarımın” ne olduğu ve doğasıyla ilişkili ifadeleri, Galle'nin “felsefi akılcı düşünme” olarak tanımladığı ve başka ampirik yollarla elde edilmesi mümkün görünmeyen kavrayışlara ulaşmayı hedefleyen yöntemsel yaklaşımın tasarım kuramı açısından önemini vurgulamaktadır. Fry'a (1999) göre Tasarım hem doğa hem de insan bilimlerini kapsamakla beraber onlardan bağımsız ve önceliklidir; bu yüzden kavramı büyük harfle başlayarak dile getirir. İnsanlar ve içinde yaşadıkları dünyalar belirgin bir şekilde Tasarım tarafından şekillendiriliyor olsa da, ilginçtir ki, o hiçbir zaman ciddi bir araştırma konusu olarak ele alınamamıştır. Fry (1999) şöyle söyler:

Tasarım her zaman ayrıştırılmış biçimlerinden, anlık uygulamalardan ya da uygulamadaki işlevsel tasarım bilgisinden daha fazlasıdır. Tasarımın gerçekte tanımladığı ilişkilendirilmiş bütün, onun gerçekte bir araya getirip eklemleyerek harekete geçirdiği şey çoğunlukla görülmeden geçilir. Tasarım yapay dünyanın “normali” olarak esasen her yerdeyken ayrıştırılıp bir ilgi odağı haline geldiğinde arka plana, zemine kaçar. Çevremizde tasarlanmamış tek bir şey yoktur: kapılar, duvarlar, tavan, pencere, perdeler, masa, lamba, bilgisayar, kitaplar, kitaplıklar, sandalyeler, kalemler, radyo, saat, resim, çöp kutusu, halı, ısıtıcı ve daha pek çok şey. Böylelikle bizim için halihazırda mevcut olan tasarlanmış nesnelere ve süreçlere dünyası “tasarlama çevresini” oluşturur. Önceden tasarlanmış çevre, tasarım süreçlerinin ve bu süreçlerin ürünlerinin tasarımını yeniden belirler ve bu durum derinlikli olarak dairesel bir sürece gömülü halde işler durur. İşlemsel dünya, tasarım süreci, tasarlanmış ürünler, tasarlanmış olanın sonuçları ve yaratılan dünyalar kesintisiz bir şekilde birbirlerini dönüştürürler. Tasarımı ayırmak, onu süreç içerisindeki dinamiğinden kopararak nesnelleştirilmiş olarak göstermek, Tasarımın esasen ne olduğunun doğasını kavrayamamak, gözden kaçırmak demektir (Fry, 1999).

Fry'ın da ele aldığı şekliyle “bütünsel”, “eklemlenmiş” ve “dinamik” bir sürece gömülü olarak her yerde olan, gözlemlenmek üzere ayrıldığında, analiz edildiğinde arka plana kaçarak kendi doğasını gizleyen Tasarıma yaklaşırken Schimmel'in (2001) naklettiği şu hikayenin yol açtığı kavrayışın altını çizmek önemlidir:

Mevlana ünlü bir hikayesinde, karanlık bir ahırda dokundukları şeyi onun fil olduğunu bilmeden tanımlamaya çalışan insanlardan bahseder. Onlar, file dokunup da elleri hayvanın neresine değerse tanımlarını ona göre yapan körler gibidir. Kimine taht gibi gelir fil, kimine yelpaze; kimi oluğa benzetir kimi de direğe. Hiçbiri tümüyle neye benzediğini anlayamaz hayvanın (Schimmel, 2001).

Hikayedeki file bir bütünlük kazandırmak ancak ahırdaki kör karanlığı karşılığıyla, aydınlıkla alt ederek mümkün olabilir. O zaman filin hortumu, kulakları, kafası, gövdesi, bacakları ve kuyruğu birbirleriyle birleşerek bir anlamda onu görünür kılmak adına bir bütün içinde eriyip gideceklerdir. Böyle bir gösterimin geçiciliği ile birlikte hayvan, bir süre, zaman ve mekanda ötekilerden ayrı, kendiliğiyle tanımlı bir bütün olarak görülecektir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1: Fil.

Şekil 3.2: Fil sürüsü.

İnsani farkındalık, önünde yayılan peyzajın akışında onun aynı zamanda büyükçe bir fil sürüsünün bireyi olduğunu haber veren sahnelerle karşılaşır. Seyir hali bütünü dağıtıp parçalayarak bir diğer bütünün gösterimini gerçekleştirmiştir (Şekil 3.2). Kavrayışın derinliklerinde fil sürüsünün yeryüzündeki ve gökyüzündeki canlı ve cansız öteki şeylerle karmaşık bağlantılarının, iç içe girmiş tuhaf ilişkilerin deneyimlenmesi olanaklıdır. Her şey başka şeyleri göstermek adına, sanki kendilerinden ötekilere akmak hevesiyle birbirleri içinde parçalanır, erir durur. Parça ve bütün arasındaki bu gizemli gidiş geliş ile başlangıçta olan bitenden ayrı bir bütünmüş gibi görünen gözlemci de evrendeki diğer şeylerin içinde eriyip parçalanır ve tümü karanlık ahırın içine geri döner.

3.3.1 Dil bütünlüğü düzeyi: doğal bütünler, yapay bütünler ve yapım bağı

Gerek bir pastanın üstünü süslemek ya da sabah kıyafet seçmek gibi gündelik sıradan tasarlama durumlarında, gerekse bir ürün kavramını geliştirip gerçekleştirmek, bir reklam kampanyasını yönetmek ya da bir devletin eğitim politikasını oluşturmak gibi uzmanlık alanlarıyla ilgili tasarlama durumlarında, tasarlamanın kendisini “anlama” ve “açıklama” amacıyla yönelen kuramcı her zaman tasarlayan insanın da yöneldiği, ilgilendiği ve aslında onun da dahil olduğu “bütünler” ya da “sistemlerle” karşılaşacak, onlarla uğraşmak durumunda kalacaktır. Demiryolu ağı, karayolu ağı, sağlık sistemi, petrol dağıtım şebekeleri, oturma elemanları, beyaz eşya, mahalle, apartman dairesi, elektrik tesisatı, mutfak, ameliyathane, bekleme odası, ceza hukuku sistemi ve benzeri sayısız dilsel tanım tasarlanarak gerçekleşmiş ve açığa çıkmış olan yapıları, yapay sistemleri ya da bütünleri anlatır. Bunlar tasarlanmış ve yapım sonucu açığa çıkmış, yapılmış yapılar olarak “yapay bütünlerdir”. Özne ile nesne ikiliğinin nesne tarafıyla, doğal ile yapay ikiliğinin yapay tarafıyla, zorunlu varlık ile olumsal varlık ikiliğinin olumsal varlık tarafıyla ilişkilidirler. Dolayısıyla doğal ve zorunlu öznelere göre bunlar yapay ve olumsal nesnelere dir. Mimarlık alanında mekanlar ve binalar, endüstriyel tasarım alanında ürünler ve hizmetler, grafik tasarım alanında afişler, broşürler, amblem ve logolar, hukuk alanında yasalar, yönetmelikler ve kurallar, tıp alanında teşhis ve tedavi yöntemleri, her türlü kurumlar, tüzel kişilikler ve ünvanlar bu türden “yapay bütünler” örnek olarak verilebilir. Yapay bütünler bir yapım sonucu açığa çıkarak dünyaya gelirler ve çok çeşitli anlam ve özelliklerin “karşılayıcı” olarak gelecek yapım ve yapılara temel olurlar.

Tasarlamanın kendisini anlama ve açıklama adına yönelen kuramcı, yapay bütünlerin yanı sıra onları tasarlayan ve yaparak açığa çıkaran “doğal bütünlerle” de karşılaşır. Bu bütünler özne ile nesne ikiliğinin özne tarafıyla, doğal ile yapay ikiliğinin doğal tarafıyla, zorunlu varlık ile olumsal varlık ikiliğinin zorunlu varlık tarafıyla ilişkilidir. Dolayısıyla yapay ve olumsal nesnelere göre bunlar doğal ve zorunlu öznelerdir. Belirli uzman tasarımcılar, belirli kullanıcılar, müşteri ya da üretici olarak adlandırılan belirli kişiler, kanun koyucu kişiler, belirli araştırmacı ve kuramcılar, isimlerinden, unvanlarından ve sıfatlarından arınmış olarak her türlü gerçek kişi bu türden “doğal bütünler” örnek olarak verilebilir. Doğal bütünler yapay bütünlerden farklı olarak insan yapımı sonucu açığa çıkıp dünyaya gelmemiş ancak yaparak ve açığa çıkararak yapay bütünler için kaynak olan yapanlardır.

Anlama, açıklama ve bilme amacıyla sorgulayan kuramcı ve araştırmacı, tasarlanarak dünyada açığa çıkmış yapay bütünlerle ve onlara kaynak olan, tasarlayan ve yapan bütünlerle karşılaştığında kaçınılmaz olarak temel bir “yapım” bağıyla iki bütün türünü birbirleriyle ilişkilendiren kuramlar oluşturur ve bunları sınıma yoluna gider. Tasarlama yöntemleri, tasarım süreci kuramları, kullanıcı ve kullanılabilirlik araştırmaları, tasarım yönetimi çalışmaları, tasarıma dilbilimsel yaklaşımlar, tasarımda kültürel çalışmalar ve tasarım tarihi böylece belirir.

3.3.2 Yaşam bütünlüğü düzeyi: yaşam ya da yapım bütünü

Bu çalışmanın tasarım ve tasarlama kavramlarıyla işaret edilen temel insan özelliği ya da yeteneğini anlama ve açıklama amacıyla yöneldiği ve bilme amacıyla soyut kavramsal bir örüntü modelini kurmaya çalıştığı ve böylece okuyucuda onunla ilgili bir anlayış açığa çıkarmayı umduğu “*bütün*” ise, varlık düzeyi olarak ne doğal bütünler olarak tasarlayıp yapanların, ne de yapay bütünler olarak tasarlanıp açığa çıkan yapıların kapsamıyla kayıt altına alınabilecek bir “bütünlüğe” işaret etmez. Genel Sistem Kuramı’nın kurucusu ve aslında bir yaşambilimci olan Von Bertalanffy (1971) bilginin tüm alanlarında yönelenin bir şekilde karmaşıklıklarla, “bütünlerle” ya da “sistemlerle” ilgilenmeye zorlandığından söz ederek bu temel kabulle bilimsel düşüncede bir yeniden gözden geçirmenin gerekli olduğundan söz eder. Von Bertalanffy (1971) şöyle söyler:

Sistem sorunu aslında klasik bilimin analitik yöntem ve prosedürlerinin yetersizlikleri ve sınırlarıyla ilgili bir sorundur. Klasik analitik yöntemde araştırılan bir birim hem maddesel hem de kavramsal olarak açıkça anlaşılabilir prosedürlerle yan yana gelerek onu kurmuş olan

parçalarına ayrılır, ki birim daha sonra bu parçalardan yeniden kurulabilir. Bu klasik bilimin temel ilkesidir ve farklı şekillerde ifade edilebilir: yalıtılmış nedensel dizilere indirgemek ya da bilimin çeşitli alanlarında atomsal birimlerin aranması ve benzeri. Bilimin gelişimi, Galileo ve Descartes tarafından ilk defa ortaya konarak belirginleştirilen klasik bilimin bu temel ilkelerinin geniş bir fenomen alanında oldukça başarılı olduğunu göstermiştir (Von Bertalanffy, 1971).

Bununla birlikte Von Bertalanffy (1971), klasik analitik yöntemin herhangi bir konuya uygulanabilmesini iki koşula bağlar:

1. Öncelikle parçalar arasındaki etkileşim ya bulunmamalı ya da belirli araştırma amaçları için yok sayılabilecek kadar zayıf olmalıdır; ancak böylelikle mantıksal, matematiksel ve deneysel olarak parçalar üzerinde ayrıştırma ve yeniden bir araya getirme çalışmaları yapılabilir.
2. İkinci olarak parçaların davranışını belirleyen ilişkiler doğrusal olmalıdır; ancak böylelikle üst üste eklenebilirlik koşulu sağlanmış olur. Bütünün davranışını belirleyen bir denklem, onun parçalarının davranışını belirleyen denklemlerle aynı biçimdedir; dolayısıyla parçasal süreçler bütünsel sonuç süreci elde etmek için üst üste konarak toplanabilir.

Von Bertalanffy (1971), etkileşim halindeki parçalardan oluşan sistemler için bu koşulların geçerli olmadığını söyler. Genel olarak bu sistemlerin tanımsal prototipi bir küme eşzamanlı olan ama doğrusal olmayan diferansiyel denklemdir. Dolayısıyla bir sistem ya da “organize karmaşıklık”, içinde kuvvetli etkileşimin bulunmasıyla ya da etkileşimin önemsiz olmamasıyla ifade edilir. Bu nedenle sistem kuramının yöntemsel sorunu analitik klasik bilime göre daha “genel” bir doğaya sahiptir.

Bu çalışmanın tasarım ve tasarlama kavramlarıyla işaret edilen temel insan özelliği ya da yeteneğini anlama ve açıklama amacıyla yöneldiği ve bilme amacıyla soyut kavramsal bir örüntü modelini kurmaya ve aralayarak “sistem” olarak göstermeye çalıştığı *bütün*, varlık düzeyi olarak, sürekliliği bozulabilir, kesilip kesimlenebilir, parçalara ayrılıp bölünebilir bir bütünlüğe işaret etmez. Bir gözlemci, uzman tasarımcı, kullanıcı ya da temaşa eden bir bilinç dünyada gördüğü yapay ya da doğal herhangi bir birleşimi ismiyle dile getirir, bütün olarak niteler ve bu şekilde oluşturduğu bütünlük kavrayışıyla burada açıklanmaya çalışılan *bütüne* yaklaşır ise hataya ve çelişkiye düşer. Böyle bir gözlemin işaret ettiği bütünlük düzeyi örneğin belirli bir otomobili tasarımcısından, üreticisinden, kullanıcılarından, onu işler kılan

karayolu ağından, yakıt istasyonu sisteminden, bakım ve servis ağından ayrı, bağımsız ve kendi başına bir varlık olarak kabul eder. Burada her dilsel kategori ve onun işaret ettiği gerçek dünya örnekleri, belirli temel karşıtlıkların ve ikiliklerin yönetiminde birbirlerine göre bağımsız varlıklara sahiptir. Örneğin bir bisiklet tasarlanmış ve yapılarak dünyada açığa çıkarılmış yapay, edilgen, mekanik ve cansız bir nesne ya da yapı iken, onun tasarımcısı ya da kullanıcısı, tasarlayarak ve yaparak açığa çıkararak, doğal, etken ve canlı bir özne ya da yapan konumundadır. Dil bütünlüğü olarak adlandırılabilir bu düzeyde yapay ya da doğal bütünlükler oldukça esnek de olsa birbirleriyle parça bütün ilişkisiyle hiyerarşik düzenler ve organizasyonlar kurarlar. Dil bütünlüğü dünyayı anlamlandırmada ve özellikle de açıklamada çok önemli bir bilgi düzeyidir.

Şekil 3.3: Evrenden bir görüntü: M74 galaksisi (Gendler, 2006).

Yöntemsel olarak bu çalışmada tasarım araştırmacısının yöneleceği, bilme amacıyla aralayarak bir sistem olarak ortaya koymayı deneyeceği *bütün* ise, dil bütünlüğü düzeyinin bağımsız birimlerini yöneten ve organize edip düzenleyen özne ile nesne, yapay ile doğal, canlı ile cansız gibi temel ikiliklerin dahi bütünlükte olduğu, seyreden bilinç olarak özne ile seyredilen dünya olarak nesne arasında bütünlüğü bozan, çökerten, sonlandıran varoluşsal bir ikiliğin olmadığı ve bu anlamda parçasının ve parçalanmasının söz konusu olmadığı bir bütünlük düzeyiyle ilişkilidir. Bu *bütün* hem insana hem de evrene işaret eder. İnsan kavramıyla işaret edilen varlığın aslında bir evren olduğunu, evrensel olduğunu vurgular (Şekil 3.3). Evren kavramı TDK Türkçe Sözlüğü'nde (1998) “Gök varlıklarının bütünü, kainat,

kozmos” olarak tanımlanmıştır. Aynı kaynakta evren ayrıca “Düzenli ve uyumlu bir bütün olarak düşünülen bütün varlıklar” ve “Kişinin içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortam” olarak dile getirilir. *Bütün*, insanın evrenle ilişkisi söz konusu olduğunda açığa çıkan ilk kavramdır; hem insana hem de evrene işaret eder. Bu ilk kavram her bir insanın olanaklı evrenin tamamına yaygın halde oluşunu vurgular; insan evreni yansıtan bir ayna gibidir; sayısız evrensel özellik ve sıfat ancak insan biriminde açığa çıkar. *Bütün* hem insana hem de evrene “yaşamsal” olarak nitelenebilecek bir ilişki kipiyle işaret ederek iki varlığı birbirinden ayrı ve bağımsız düşünmenin olanaksızlığını ortaya koyar.

Bu durumda tasarımcıyla açığa çıkardığı yapı arasında ya da kullanıcıyla kullandığı ürün arasında varoluşsal bir ikilik ya da parçalılık yok ancak bir bütünlük içinde bir “aralık” vardır. Birinci bölümde bu “aralığa” şu gibi tamlamalarla işaret edilebileceği ifade edilmişti: yaşam aralığı, anlam aralığı, düşünme aralığı, yorum aralığı, sorgu aralığı, algı aralığı, biliş aralığı, duyuş aralığı, hissediş aralığı, ifşa ya da açığa çıkarma aralığı ve “yapım aralığı”. Gerçekten de nerede bir anlamlandırma, düşünme, yorumlama, sorgulama, algılama, bilme, duyma, hissetme, açığa çıkarma ve yapma varsa orada yaşamdan, canlılıktan ve böyle bir *bütünden* ve bütünlükten söz etmek mümkündür. Uzmanlık olarak tasarım bağlamında nerede bir “proje” varsa ve gündelik tasarlama bağlamında nerede bir “kullanım” varsa orada aralanmakta olan böyle bir *bütün* vardır. Bu *bütüne* “yaşam *bütünü*”, “anlam *bütünü*”, “biliş *bütünü*” gibi çeşitli tamlamalarla işaret edilebilir. Bununla birlikte tasarım kuramı bağlamında en uygun ifade “yapım *bütünü*” olabilir.

Yapım *bütünü*nün anlama, açıklama ve bilme amacıyla sistem olarak örüntü modelinin açığa çıkarılması çabasının yöntemsel olarak ifade edilebilmesi için, klasik bilimsel yaklaşımdan, ona karşı beliren yorumcu yaklaşımlardan, fenomenolojinin indirgemelerinden, yaşantısından, özlerinden ve hermeneutiğin anlamasından ve saklı olanı açığa çıkarma çabasından söz etmek faydalıdır.

3.4 Bilimde Klasik Analitik Paradigma ve Bütünsel Yorumcu Paradigma

Paradigma kavramı Kuhn (1996) tarafından ortaya konulmuş ve “tutarlı bir bilimsel araştırma geleneğini temellendiren belirli bir model” olarak tanımlanmıştır. Cevizci (2000) ise paradigmayı şu şekilde tanımlar:

Paradigma genel olarak ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı, yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip ya da modeldir. Daha özel olarak da bilimde bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen, ona fenomenleri, olguları açıklama olanağı veren model, kavramsal çerçeve ya da ideal teoridir. Yönlendirdiği bilim dalında araştırmanın kurallarını ve standartlarını koyan, bu alanda çalışan bilim adamlarının problem çözme çabasını koordine eden ve yöneten kuram, kuramsal çerçevedir (Cevizci, 2000).

Avrupa’da onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda yaşanan yenilenme ve aydınlanma ile birlikte akıllı kutsayan, insan mutluluğunu doğru aklın insani, tinsel ve doğal düzene uygulanması sonucu elde edilebileceğini varsayan “akıl çağı” başlar (Gökberk, 1999). Descartes’ın yanı sıra özellikle Galileo’nun ve Newton’un çalışmaları bugün dahi geçerli olan pozitivist, akılcı paradigmanın temelini oluşturan çağdaş bilimsel düşünceye ilk biçimini vermiştir. Pozitivizm, Cevizci (2000) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

Pozitivizm genel olarak, modern bilimi temel alan, ona uygun düşen ve batıl inançları, metafiziği ve dini insanlığın ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzları ya da formları olarak gören dünya görüşüdür. Bilim felsefesinde doğrudan doğruya ampirik gelenek içinde yer alan ve gözlem ve deneye dayanan pozitif bilgi lehine metafiziği, metafiziksel spekülasyonu reddeden anlayış ve öğretilerdir (Cevizci, 2000).

Newton’un bilim paradigması büyük ölçüde “makine” örneğinin evrenin işleyişine uygulanmasına dayanır. Daha sonra yapılan katkı ve eklentilerle bu “mekanik dünya görüşü” şu üç temel varsayım üzerine oturur (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

1. Gerçekliğin temel yapı taşları olan en küçük parçacıklar ve bunların davranışlarını yöneten bir seri güç vardır. Bu temel düzeyi ve bu düzeydeki davranışları belirleyen yasaları keşfetmek, dünyanın geleceğine ilişkin tahminlerde bulunulmasına yardımcı olur.
2. Bu en alt (mikro) düzeydeki ilişkileri belirleyen yasalar evrendeki en üst (makro) düzeydeki ilişkileri belirleyen yasalarla aynı olmalıdır.
3. Bilim adamı, araştırmacı ve gözlemci deneyinden soyutlanmalıdır. Dışarıdan gözlem gerçekliğin nesnel bir biçimde algılanması ve saptanması için gereklidir.

Von Bertalanffy’nin (1971) de dile getirdiği gibi klasik analitik yöntemde araştırılan bir birim hem maddesel hem de kavramsal olarak açıkça anlaşılabilir prosedürlerle yan yana gelerek onu kurmuş olan parçalarına ayrılır ki, birim daha sonra bu

parçalardan yeniden kurulabilir. Yani klasik bilimde parçalanma esastır ki, varlık düzeyinde en temel ayırım gözleyen özne ile gözlenen nesne arasındadır. Böylelikle gözlemcinin ötesindeki ve dışındaki bir gerçeklikte kurulan sistem, makine ya da organizasyonu değişmeden sabit kalan devingen bir mekanizma niteliğindedir ve geleceği nesnel olarak açıkça tahmin edilebilir; gözlem süreci gözlenen nesneyi de, gözleyen özneyi de değiştirmez ve dönüştürmez.

Pozitivist, akılcı paradigmaya karşı belirmeye başlayan paradigmanın doğa bilimlerindeki kökleri yirminci yüzyıl başlarına dayanır. Einstein'ın görelilik kuramı gözlemcinin süreçteki etkisini ortaya koyarak (Whitaker, 1996), kuantum mekaniği ve Heisenberg'in belirsizlik ilkesi nesnellik ilkesini sorgulanır hale getirerek pozitivist paradigmanın temel taşlarını yerinden oynattılar (Baggott, 2003; Resnick ve Halliday, 1992; Dereli ve Verçin, 2000; Krips, 1987). Bu ilkeye göre herhangi bir ölçüm olayı, ışık ışınları bile çalışılan şey üzerinde etkili olmaktadır. Evreni oluşturan parçacıklardan birinin betimsel iki öznesinin (hızları ve konumları) birbirinden ayrılmaz bir şekilde, bir belirlenemezlik ilişkisi içinde birbirlerine bağlı olduğu, yani öğelerinden biri hakkında artan bilgi ile diğeri hakkındakinin azaldığını ifade eden bu ilke, evrenin belirsizliği ve tahmin edilebilirliği yolunda kesin bir adım atmıştır (Finkelstein, 1996). Öte yandan Bell, kuramında evrenin bağımsız ayrı parçalardan oluşmadığını iddia etmiştir. Bütün olaylar ve şeyler parçalanmaz bir bütünün kapsamında ancak birbirlerine göre varlık kazanırlar. Bunu izleyen bir kuramla Bohm (1980), yalnızca parça bütünde gizli değil, bütüne ait gerçeklik parçada gizlidir diyerek evrenin “holografik” bir resmini çizmiştir.

Bilim felsefesi alanında Popper, pozitivistin belkemiği “tümevarımı” tutarlı bir modelle çürütmüştür. Genel önermeleri, özgül durumların biriktirilmiş gözlemlerine dayandırma yöntemine tümevarım denir. Popper (1980), mantıksal anlamda deneysel genellemelerin doğrulanamaz, ama yanlışlanabilir olduğunu söyler. Bu ise bilimsel yasaların “kanıtlanabilir” olmasalar da “sınanabilir” olmaları demektir; onları yadsıma yolunda sistemli girişimlerle sınanabilirler. Magee (1990), Popper'in bilim yaklaşımını şu şekilde ifade eder:

Popper hiçbir şeyin kanıtlanamayacağını kavramıştır. Hiçbir kurama sonuç gerçektir (doğru) diye güvenilemeyeceğini anlamıştır. Bir kuram hakkında en çok şu söylenebilir: Şimdiye kadar bütün gözlemlerce desteklenmiştir ve bilinen herhangi bir almaşığından daha çok sayıda ve daha kesin öndeyilere olanak vermektedir. Yine de her zaman daha iyi bir kurama yerini bırakabilir. Bir “yaratma mantığı” güzel sanatlarda ne kadar olanaksızsa, bilimde de o

kadar olanaksızdır. Yeni fikirlere ulaşmanın mantıksal bir yöntemi ya da bu sürecin mantıksal bir modeli diye birşey yoktur. Popper, her bulgunun “usdışı bir ögeyi” ya da Bergson’cu anlamda “yaratıcı bir sezgiyi” içinde taşıdığını söyler (Magee, 1990).

Böylece Popper çokluktan, yani parçasal özgül durumlardan tekliğe, yani bütünsel genel bir kurama ulaşamayacağını ortaya koymakla kalmamış, bilgi ve bilimin alanını beş duyunun algıladığı “görünür” varlık alanından (dil bütünlüğü düzeyi) yaratıcı bir sezgiyi de kapsayan “görünmez” varlık alanına da (yaşam bütünlüğü düzeyi) yaymıştır. Böylece tutarlı kavrayış ve fikirlerin kaynağını da gözlemci ile gözleneni, özne ile nesneyi görünenden görünmeyene, önceden sonraya, somuttan soyuta, nedenden sonuca ve mekanik akıldan yaratıcı sezgiye yayılan bir bütünlükte göstermiştir. Bu bütünlük düzeyinin doğası parçasal özgül durumların gözleminden elde edilemez. Gerçek tikel olaylar ancak tümdengelimle yaşam bütünlüğüne dayandırılabilir; bu anlama sürecinin yöntemi ise yapısal dilbilim ve klasik bilim geleneğine karşı fenomenoloji ve hermeneutik geleneklerince açıklanır.

Kuhn (1996) ise, bilimsel söylemlerin devrimler ile değişen paradigmlar içinde dönüştüğünü ortaya koymuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi paradigma, belirli bir anda, belirli bir bilim ortamındaki bilim yapma tarzı, bilime bakış, açıklama biçimidir. Kuhn’a göre zaman içinde bu açıklama biçimine çeşitli bilim adamları direnir ve o olguyu başka bir şekilde açıklama çabası içine girerler. Bu direnç yeterince büyüyüp genişlediğinde birdenbire eski açıklama tarzı sona erer. Bu anlamda bilim içinde “evrimden” değil “devrimlerden” söz edilebilir. Yeni açıklama biçimi eskisinin devamı değil, kökten yeni bir açıklama tarzıdır.

Sonuç olarak, bu dönüşümlerle büyük söylemlere, nesnel ve büyük kurallara, tek doğruya ve egemen düşünceye dayalı anlayış yerini özne merkezli, çoğulcu bir anlayışa bırakmaktadır. Bilgi felsefesi bağlamında pozitivist, akılcı ve modernist görüşler bilginin keşfedilmesini ve ortaya çıkarılmasını öngören “esasçı” (essentialist) bir bilgi tanımını savunurken, pozitivism ötesi, akılcılık ötesi ve modernizm ötesi paradigmlar bilginin keşfedilme yerine yorumlandığını, ortaya çıkarılma yerine “oluşturulduğunu”, “kurulduğunu” ya da “yapıldığını” varsayar (Yıldırım ve Şimşek, 2000). “İnşacılık” (constructivism), Cevizci (2000) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

İnşacılık epistemolojide, bilginin elde ettiğimiz, kazandığımız bir şey değil de ürettiğimiz bir şey olduğu, bilimde ya da herhangi bir disiplinde araştırma konusu olan nesnelere dış

dünyada insan zihninden bağımsız olarak varolan ya da keşfedilmeyi bekleyen nesnelere değil de, yapımlar, insan zihni tarafından meydana getirilen yapılar olduğu görüşüdür. Sosyolojide ise, sosyal yaşamın toplumsal olarak yaratılmış ya da yapılmış özünü ön plana çıkararak, toplumun insan varlıkları tarafından etkin ve yaratıcı bir biçimde oluşturulduğunu, sosyal dünyanın verili bir şey olmayıp bireyler ve toplumsal gruplar tarafından yapılarak oluşturulduğunu savunan görüştür (Cevizci, 2000).

Burada gerçek, bilgi ve doğru sosyal kurgulardır. İnsanlar anlamların yaratılması sürecine etkin bir şekilde katılırlar. İnsanın dışında ve ötesinde bir yerlerde onu yöneten ve keşfedilmeyi bekleyen kurallar ve doğrular söz konusu değildir. Soyut anlam ile somut madde arasında varoluşsal bir ikilik olmadığı gibi varlık ve varoluş gözlenebilenden ve dile getirilebilenden ibaret değildir. Pozitivist anlayışta yerini bulan büyük söylemler, kuramlar ve tekil doğrular pozitivism ötesi ya da yorumlamacı anlayışta çoklu gerçekliklerle yer değiştirir. Bununla birlikte bu nokta çok iyi değerlendirilmelidir. Pozitivism ötesi ya da yorumlamacı anlayışın pozitivismde eleştirdiği insanın ötesinde ve dışında onu yöneten ve ortaya çıkarılmayı bekleyen nesnel ve tekil doğrular anlayışı onun “bütüncül” ya da “totaliter” yönü olarak değerlendirilmelidir. Buradaki bütüncülük ve totaliterlik bilgi felsefesindeki “bütünsellik” ya da “bütünlük” kavrayışıyla karıştırılmamalıdır.

Bütüncül bir sistem buyurgan ve dayatıcı bir merkezi otorite tarafından yönetilirken, bütünsel sistemler temelde otopoietiktir; birbirleri yoluyla varolan ve birbirlerinin yeniden yapımına ve kurulumuna katılan ayrılıp yalıtılamaz öğelerden oluşurlar. Bütünsel sistemlerde yapım bilmeyi, bilme de yapımı kaçınılmaz olarak beraberinde getirir; yapılan somut bir yapı ve bilinen soyut bir anlam vardır. Klasik pozitivist yöntemi doğa bilimleri adı altında derinlemesine eleştiren, bununla birlikte yaklaşımını özne ile nesne birliği ve bütünlüğü üzerine kuran fenomenoloji ve hermeneutik geleneği bu noktada irdelenebilir. Aksi takdirde pozitivism bütüncülüğünün eleştirisinden geriye kalan, post yapısalcılıkta olduğu gibi herhangi paylaşılabılır anlama, öze, bütünlüğe ve örüntü yapıya olanak vermeyen merkezlessiz ve odaklessiz çoğul bir öznellik olacaktır; bir anlamda gerçeklik samimi, mütevazı ve sadece anlamayı amaçlayan kuramlara konu olmak yerine iktidar amaçlı söylemler ve asılsız retorikle perdelenecektir.

3.5 Biçimsel Soyut Yapılardan Şeylerin Kendine Doğru : Fenomenoloji

Fenomenoloji, 18.yüzyılda Lambert'in ve Kant'ın yazılarında soyutlamalardaki bilinci, farkındalığı ve deneyimi “yönelimsel” (intentional) içeriği yoluyla betimlemeyi belirtmek için ortaya koydukları bir kavramdır (Blackburn, 1996). Hegel ise kavramı farkındalığın duyusal olarak deneyimlenen basit öğelerden bilgi üretmeye yetkin olan tamamen akılcı özgür düşünce süreçlerine doğru gelişmesini ve evrimini araştıran tarihsel araştırmayı ifade etmek için kullanmıştır (Audi, 1999). Bununla birlikte fenomenoloji aslında yirminci yüzyılın başında Husserl'in çalışmalarıyla ortaya çıkan bir Alman felsefi akımıdır. “Yönelim” kavramı Cevizci (2000) tarafından şu şekilde tanımlanır:

Yönelim düşüncenin bilginin konusuna yönelmesi durumudur. Biraz daha genel bir çerçeve içinde ise bilincin daima kendisinin ötesindeki bir şeye işaret ederek her zaman bir şeyin bilinci olması, eylemlerini belli sonuçlara doğru yöneltmesi durumudur. Yönelim bilincin dış dünyada var olması gerekmeyen zihinsel bir nesne yaratması ve onu dış dünyaya yansıtması durumudur; bir şeyin kendisinin dışındaki ve ötesindeki bir şeye yönelmesi ve o şeyi hedeflemesi halidir (Cevizci, 2000).

“Yönelimselliğin” bilincin en ayırt edici belirtisi olduğunu fark eden Husserl, bu kavram yoluyla geleneksel zihin ile beden ikiliğini aşmaya yönelik bir kavrayışa ulaşmıştır (Husserl, 1965). Bu kavrayışta bilincin algılanışı ve işleyişi iki yönlüdür: Bilinçli deneyim bir “bilinç akımının” ögesi olarak görülebileceği gibi, bir nesnenin bir özelliğinin temsilcisi de olabilir.

Fenomenoloji modern doğa bilimlerini gündelik yaşamdaki temellerinden çok uzaklaşmış olmakla eleştirir. Bilim böylece üzerinde yapılandığı sıradan insan deneyiminin kökenlerine karşı ilgisiz kalarak kendi soyut dünyasını yaratmıştır (Alvesson ve Sköldbberg, 2000). Fenomenolojik hareketin sloganı olan “şeylerin kendine doğru” bilimin akılcı analizlerle tüm tözü ve renginden sıyırdığı, geride sadece biçimsel soyut yapılar bıraktığı somut, duyusal ve hergünkü “yaşam dünyasına” dönüşü işaret ediyordu. Alvesson ve Sköldbberg (2000) şöyle söyler:

Onların dönmek istedikleri akıl öncesi deneyim edilgen ve durağan izlenimler değil; amaçlar, değerler, anlam ve yorumlarla ilkesel olarak zaten kuşatılmış olan algılardan oluşan “yaşantısal” deneyimdi. Bu Husserl'in yönelimsellik adını verdiği sürekli, kesintisiz ve etkin bir “yorumlama” durumunda bulunmayla ilişkiliydi (Alvesson ve Sköldbberg, 2000).

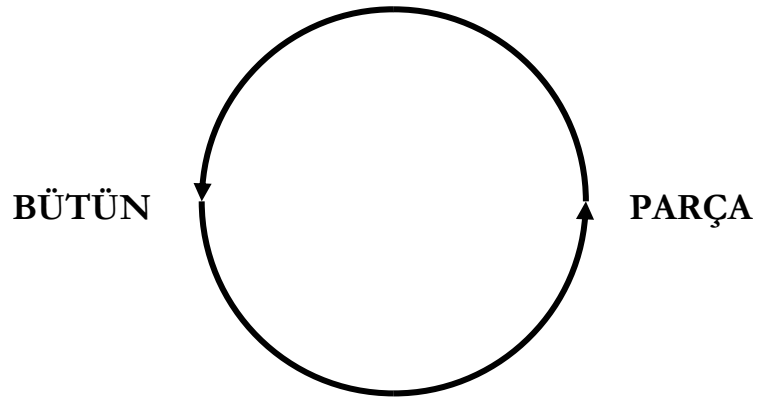
Husserl'de (1965) ilginin merkezinde olması gereken “fenomenal” ya da “görüngüsel” dünyadır. İlk indirgeme olan “fenomenolojik” indirgemedede gerçek dünya dışarıda bırakılır ya da ayraç içine alınır. Amaç araştırmacının gerçekte varolan nesnelere yoluyla yaptığı soyutlamalardan uzak durarak kendini hapsediği fikirler dünyasından kurtulmasıdır. Böylece Husserl, özne ile nesne sorununa bir çözüm bulunduğunu ifade eder. İlginin yöneldiği dünya ne nesnedir ne de öznedir ama üçüncü bir seçenek durumundadır: “yaşanan” ya da “yaşantısal”. İkinci indirgeme “eidetik” indirgemedir. Burada amaç tekil fenomeni geride bırakıp tümelle ilişkili “öze” ulaşmaktır. Tekil fenomenden uzaklaşıp daha genel bir şeye ulaşmak için düşünce sürecinin bir biçimi olarak “özlerin serilmesi” gereklidir. Bu düşünce sürecinin öğelerinin bir çeşit karşılaştırmalı analizidir. Araştırmacı sonuçta belirli bir fenomenin görüntüsel çeşitliliği yoluyla ortak bir şeye ulaşabilmelidir. Tüm bir grup fenomen için “değişmez” olan bu ortak şey ise özdür. Fark edileceği gibi Husserl'in fenomenolojisinde genele doğru adım atarken duyusal somuttan çok fazla uzaklaşmamak önemlidir. Genel her zaman somutta saklı ve gömülüdür; ondan uzakta ve ayrı değildir. Genel ve tümel olan tekil ve tekte görünür olur. Bu kavrayış Bohm'un (1980) çalışmalarında ortaya koyduğu holografik evren kavrayışıyla da uyum içerisindedir.

Ünlü alman şairi Goethe'nin bitkiler, renkler, bulutlar, hava olayları ve jeoloji gibi farklı alanlarda belirgin miktarda bilimsel çalışmaları da vardır (Seamon ve Zajonc, 1998). Onun sanatın sezgisel farkındalığı ile özellikle doğa bilimlerinin gözlem ve düşünme disiplinlerini bir araya getirme arayışındaki bilimsel yöntemi zamanına göre oldukça alışılmadıktı. Goethe, bir şeyi deneyimleyen araştırmacının zaman içinde, kararlılıkla uygun çabayı ortaya koyduğunda, o şeyin esas örüntüsü ya da süreci olan “kök-fenomene” (ur-phenomenon) ulaşabileceğini öne sürmüştür:

Kök-fenomen bir şeyin esas çekirdeği, onu o yapan en derindeki fenomen olarak düşünülebilir. Örneğin botanik ile ilgili çalışmalarında Goethe, bir bitkiyle ilgili kök-fenomenin iki karşıt kuvvet arasındaki karşılıklı oyunda görülebileceğini ifade etmiştir: dikey eğilim ve yatay eğilim. Bunlardan ilki bitkinin kaçınılmaz yukarı doğru büyüme yönelimi, ikincisi ise ona kararlılık ve kuvvet veren yatayda yayılımdır. Ancak bu iki kuvvet denge halinde ise bitki normal halde seyrederek (Seamon ve Zajonc, 1998).

3.6 Varolmanın Temel Yolu Olarak Anlama: Hermeneutik

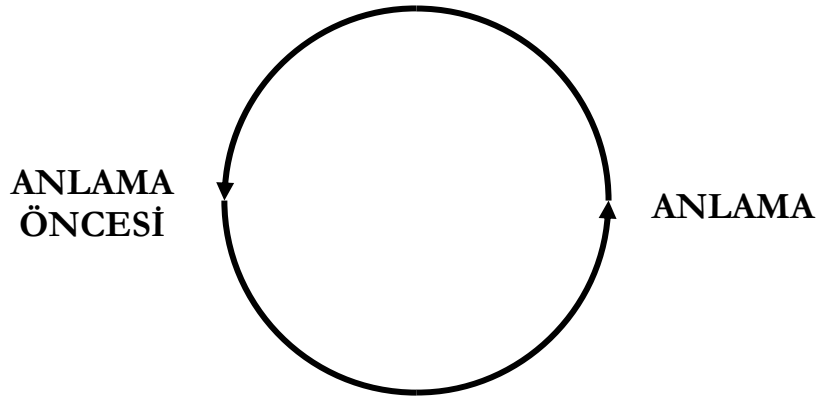
Hermeneutik köklerini Rönesans'ın iki eşzamanlı ve kısmen de etkileşim halindeki düşünce akımında bulur: İncil'in protestan analizi ve antik klasiklerin hümanist incelemeleri. Metinlerin yorumlanması (exegesis) ise ayırım noktasını oluşturur. En başından beri hermeneutikte ana tema bir parçanın anlamının ancak bütünle ilişkilendirildiğinde anlaşılacağı olmuştur. Tersine olarak da bütün parçalardan oluşmuştur; bu yüzden de ancak bunların temelinde anlaşılabilir. Böylece "hermeneutik daireyle" karşılaşılır (Şekil 3.4). Parça yalnızca bütünden, bütün de parçadan anlaşılabilir (Alvesson ve Sköldbörg, 2000; Vattimo, 1997). Çözülemez gibi görünen bu çelişki hermeneutik daire bir spirale dönüştürülerek çözülür. Örneğin bir parçayla başlanır ve herhangi bir kesinlik aranmaksızın bu parçanın bütünle ilişkilendirilmesi denir. Böylece bütün bir miktar aydınlanır ve bu aydınlanmayla birlikte yeniden parçaya dönülür. Bir başka deyişle bir noktadan başlanır ve parça ve bütün arasında gidip gelerek konunun içine dalınır; böylece hem parçayla hem de bütünle ilgili etkin ve sürekli bir "derin anlama" ulaşılır.

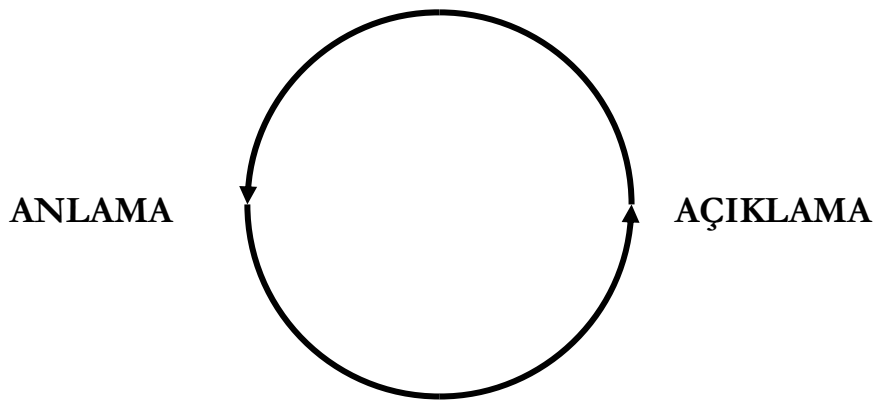
Şekil 3.4: Hermeneutik daire.

Bu "nesnel hermeneutiğin" dairesidir. "Aletik hermeneutik" anlama öncesi ve anlama arsında bir başka daire daha önerir (Şekil 3.5). Ricoeur (1981) ise "açıklama" ve "anlama" arasında bir hermeneutik yay tanıtır (Şekil 3.6). Böylece doğa bilimleri ve insan bilimlerinin yöntemleri arasında sosyal bilimler sürecinde bir salınım kurar.

Açıklama temelde yapısalcı, anlam ise temelde hermeneutik, özellikle aletiktir. Böylece bilimsel kuramın bir ögesi olarak açıklama hümanist “yorumun” üstüne yerleştirilmiştir. Aksi takdirde hermeneutik, bütünü anlama geleneğiyle, sistemi açıklamaya yönelik bilimsel kuramsallaştırmadan uzak durmak zorundadır. Burada, Alvesson ve Sköldbberg’den (2000) alıntılarla kısaca nesnel ve aletik olarak ifade edilen hermeneutik yaklaşımlar üzerinde durmak faydalıdır.

Şekil 3.5: Aletik hermeneutik daire (Alvesson ve Sköldbberg, 2000).

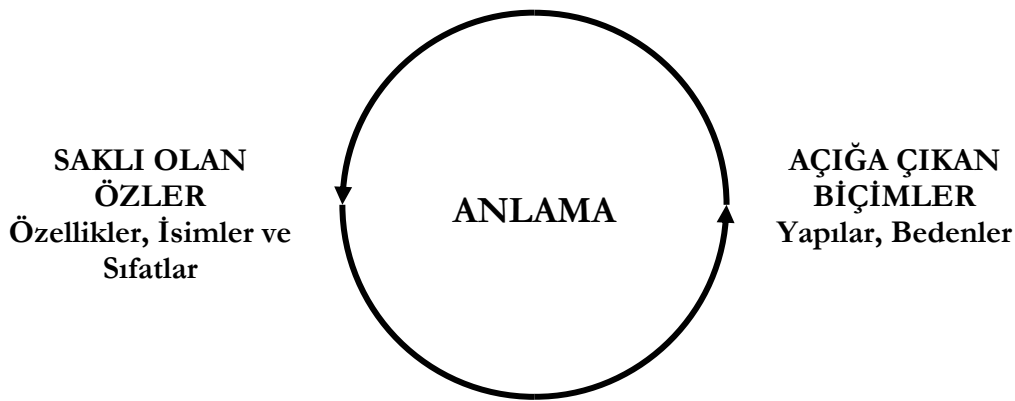

Şekil 3.6: Ricoeur'un hermeneutik dairesi (Ricoeur, 1981).

1. Nesnel hermeneutik: Bilim felsefesinde önemli etkileri olan bir indirgenemezlik söz konusudur: Doğa bilimleri olayları nedenleriyle açıklamalı, buna karşın insan bilimleri ve sosyal bilimler ise altta yatan anlamları anlamalıdır. Bununla birlikte doğa bilimleri bu şekilde karşı kutup olarak kabul edildiğinde onun kendi sorunsalının bir kısmı insan bilimleri ve sosyal bilimler alanına taşınarak korunur; özellikle özne ile nesne sorunsalı ya da ilişkisi. Nesnel hermeneutiğe göre inceleyen özne ve üzerinde çalışılan nesne arasında kesin bir bölen sınır vardır. Böylece araştırmada da kesin bir nesnellikten söz edilebilir.
2. Aletik hermeneutik: “Anlama” bilimsel çaba sonucunda ulaşılan eklentisel ya da istisnai bir durum değildir. Bunun yerine anlama her insan için varolmanın temel bir yoludur. İnsan en temelde hayatta kalmak için sürekli kendini içinde bulunduğu duruma uydurmayı ve ayarlamayı sürdürür. Araştırılmaya başlanması önemli ve gerekli olan bu temel anlamadır. İnsan bilimlerinin ve doğa bilimlerinin anlaması ve açıklaması en fazla temel anlamının ikincil çıktıkları olabilir. Böylece Kuhn’cu bir bakışla doğa bilimleri, bir araştırmacı özne tarafından nesnel bir gerçekliğin çalışılması yerine bir araştırmacı toplumu için anlayışlarını yaşayacakları yollar koleksiyonu olur. İnsan bilimlerindeki ya da doğa bilimlerindeki araştırmacılar her zaman belirli tarihsel ve kültürel durumların, devamlı değişen “yaşam dünyalarının” üyeleridir ve onların uygulamaları zaten her zaman kuram ve geçicilikle yüklüdür. Bu durum ayrıca doğa ve insan bilimleri arasındaki sınırı da ortadan kaldırır. Birincisinde gerçekliğe uyum, ikincisinde de empati gibi yapay öğeler yerine bir yaşam biçimi olarak “anlama” ikisine de temel olur.

Aletik hermeneutik, nesne ve özne kutupsallığını, daha özgün olan ve başlangıçta her şeyden önce var olan anlama durumu içinde eritir; bu durum ifşa eden ya da “açığa çıkarıcı” bir yapıyla nitelenir haldedir (Şekil 3.7). Burada temel fikir öznel düşünce ve nesnel gerçeklik arasındaki uyumdan çok saklı olan bir şeyin açığa çıkarılmasıdır. Yunanca “alethia” ya da saklı olmama durumu, saklı olan bir şeyin açığa çıkarılması, farklı çekim merkezleri olan ama kesin sınırları olmayan üç alt alanı: Heidegger (1962) tarafından “Varlık ve Zaman” eserinde sunulan ve daha sonra da öğrencisi Gadamer (1976) tarafından geliştirilen “varoluşçu hermeneutik”; Ricoeur (1981) ve diğerleri tarafından ortaya konan ve geç Heidegger’den etkilenen “poetik

hermeneutik”; ve özellikle Marks, Freud ve Nietzsche tarafından sunulan “kuşkucu hermeneutik”. Bunların tümü özne ile nesne sorunsalını aşarak bir anlamda saklı bir şeyin açığa çıkarmakla ilgilenirler. Varoluşçu hermeneutik için bu saklı şeyin içeriği insan varlığının köklerinde gömülü özgün bir özellikler yapısıyken, poetik hermeneutik için metafor ve anlatıların bir örüntüsünü kurar. Son olarak kuşkucu hermeneutik için ise saklı şey ekonomik ilgi, cinsellik ya da güç ve otorite olarak açığa çıkan utanç verici bir şeydir ve bu yüzden de bastırılmıştır.

Şekil 3.7: Aletik hermeneutikte açığa çıkarıcı anlama.

3.7 Kesintisiz Yaşam Bütünü Kavrayışı ve Onun Yapım Yoluyla Aralanması

Jonas (2003) tasarım eylemlerinin belki bir yapının çok sınırlı bir bağlamda doğru işlevi yerine getirmesi dışında hiçbir şeyi tahmin edemediklerini, bununla birlikte dünyayı da esaslı bir şekilde değiştirdiklerini söyler ve şöyle devam eder:

Örneğin otomobiller yalıtılmış insan yapıları olarak gittikçe daha mükemmel bir şekilde çalışıyor. Fakat tasarım eylemleri her zaman nedensel olmayan bir şekilde ilişkilendirilmiş bileşenlerden oluşan “bütünlükler” kapsar ve etkiler. Bunlardan bazıları farklı türden sistemler olarak ele alınabilir ve bütünlükler için bu söz konusu değildir. Onlar mevcut herhangi bir ciddi ve metaforik olmayan sistem kuramıyla açıklanamaz. Bu bütünlüklerin dış sınırları bulanıktır; iç ilişkileri bilimsel kavramlarla tanımlanamaz, açıklanamaz ve davranışları tahmin edilemez.

Jonas (2003) bilimin devamlı, yöneldiği konusunun bileşenleriyle ya da davranışlarıyla ilgili genellemelere ulaşmayı ve tahminlerde bulunmayı amaçladığını,

bu nedenle de “tasarım biliminin” imkansız bir alan olduğunu söyler. Ona göre tasarlama sürecinde tasarımcı, belirli nedensel ilişkilerin durağan, doğrusal ve genellenebilir bilgisine dayanarak dış dünyanın bir bölümünü geleceği tahmin edilebilir şekilde biçimlendiriyor değildir; tasarımcının karşı karşıya kaldığı bütün aslında kendisinin de dahil olduğu, doğrusal olmayan, karmaşık ve kesintisiz devinim halinde olan, bununla birlikte ilerideki durumu ilkesel olarak belirsiz ve bilinemez olan bir fenomen alanını ifade eder. Bu nedenle tasarım kuramsal olarak bir “bilmeme” uygulaması olarak görülmelidir. Esasen Jonas (2003) otomobil örneğini “yalıtılmış insan yapısı” olarak göstererek onu dil bütünlüğü düzeyinde ele almış, bununla birlikte tasarımı anlama yolunda daha üst bir bakışla tasarım eylemlerinin her zaman açıkça nedensel olmayan bir şekilde ilişkilendirilmiş bileşenlerden oluşan “bütünlük” kapsadığını ve etkilediğini belirterek “yaşam bütünlüğü” ya da “yapım bütünlüğü” düzeyine yaklaşmıştır.

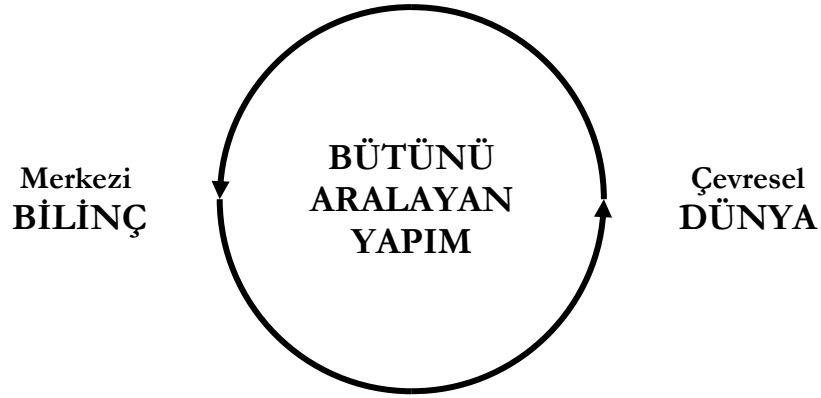
Daha önce dile getirildiği gibi, bu çalışmanın ana sorunu tasarım ve tasarlama kavramları ve onların işaret ettiği insan özelliği ya da yetisidir. Bu özelliğin açığa çıktığı “nokta” olarak yapım *bütünü* ortaya konmaktadır. Bu *bütün* ile beliren aralığın daha önce sözü edilen tüm diğer sıfatlarının yanı sıra, tasarlama ile ancak bir yapım aralığında karşılaşılabilir. Böylelikle çalışmanın amacı, gerçekte sürekli, kesintisiz, garip ve karmaşık olarak nitelenebilen *bütündeki* bütünlüğün kurulmasına ve korunmasına temel olan özelliklerden biri olarak tasarlamayı anlama ve dile getirerek açıklama olarak ortaya konabilir. Böylesine gizemli bir *bütün* için anlamlı yapılar ve durumlar nasıl olanaklı olabilir? Bu soruya cevap aramayı amaçlayan tündengelimci ve sistematik bir kavramsal indirgeme yoluyla *bütün* “aralanarak” ve “kesintiye uğratarak” onun “ilk elden”, “başlangıçtaki” ya da “köken” kesimleri açığa çıkarılıp ortaya konmaktadır. Böylelikle elde edilen öz durumun görünür kıldığı kavramsal örüntü aracılığıyla *bütünün* tasarlama özelliğiyle ilgili temel bir anlayışa ulaşmak hedeflenmektedir.

Yapım *bütünü*, diğer bir ismiyle yaşam *bütünü* olarak ele alındığında onun parçalanması ve bağımsız varlıkları olan parçalarına ayrılması olanaklı değildir; onun birleştirilmesi ve bir araya toplanması da olanaksızdır; çünkü o zaten bir bütünlüktedir. Dolayısıyla yaşam *bütünü* kendi varlık düzeyinde dil ile ortaya konup paylaşılabilir bir bilgiye, anlama ve açıklamaya olanak vermez haldedir. Her insan, uzman tasarımcı ya da kullanıcı olarak adlandırılan gündelik tasarımcı, kendi

bütünlüğünü doğrudan ve bizzat yaşar, hiçbir dış varlıkla paylaşamaz ya da yaşam bütünlüğünün dışına atlayıp parçalanamaz. Bu yaygın bütünlükte önce ile sonra ve sebep ile sonuç bağıntısından, dolayısıyla bir şekilde açıklanıp dile getirilebilir ardışık bir nedensellikten söz edilemez. Kimse bu bütünlük düzeyinde kalarak her şeyden önce nasıl bir varlığa sahip olduğuyla ilgili ya da her şeyden sonra nasıl bir varlığa sahip olabileceğiyle ilgili ya da bu bütünlüğün sebebi ve sonuçlarıyla ilgili sürekli ve kesintisiz bir *bütün* olan yaşam deneyimi ve yaşantısının dışına çıkıp parçalanarak tamamen nesnel ve bir dil biçimiyle paylaşılabilir bir bilgi ortaya koyamaz ya da öneremez. *Bütün* estetik yaşantı ya da deneyim düzeyindedir; insanla evren esaslı bir birlik halindedir. Bununla birlikte bu düzeydeki kavrayışla yaşam her insanı bütünlükte tutandır ve insanın temel bir özelliğini işaret eden tasarlanmanın anlaşılması ve açıklanması çabasının gelip dayandığı ve çıkış yaptığı *bütündür*; anlamın, amacın, bilerek yapmanın ve nedenselliğin öncesidir ve kaynağıdır.

Herhangi bir yaşam ya da yapım *bütününde* olduğu gibi bu çalışmada da anlamı açığa çıkararak ve kesintisiz *bütünü* sistem olarak açıklamaya olanak veren indirgeme şu şekilde dile getirilebilir: İnsanla birlikte evren kavramıyla dile getirilen varlığa da işaret eden *bütün* bu haliyle kendindeki anlamlı özellikleri açığa çıkarma ve seyretme adına insan yapımı yoluyla “kendinden” aralanmıştır. Evrenle birlikte insan kavramıyla dile getirilen varlığa da işaret eden *bütün*, yaparak kendini kendinden aralar ve evrensel anlam ve özellikleri karşılayan yapıların dünyasını kurar ve bütünlüğünü de bu yolla korur. Y yaparak kendinden aralanma onda bütünlüğü bozacak varoluşsal bir ikilik, çokluk ya da parçalılık ortaya çıkarmaz. Özne ile nesne, gözlemci ile gözlemlenen, soyut ile somut, madde ile zihin, canlı ile cansız, doğal ile yapay gibi ikilikler hala tam bir bütünlüktedir, ancak yaşam ve yapım ile aralanmıştır. *Bütün* yapım ile aralandığında onun ilk kesimleri bu aralığın iki yüzü gibi açığa çıkar. Böylelikle *bütünün* aralanma öncesi anlaşılmaya ve bilinmeye olanak tanımayan sürekliliği bir an olsun duraksatılıp kesilerek algılayan, anlayan, bilen, sorgulayan, yorumlayan, denetleyen ve yapıp eden “merkezi” ve bu merkezin denetleme ve yapma yoluyla gerçekleştirdiği, kendindeki anlamları ve özellikleri açığa çıkardığı “çevresi” görünür olacaktır (Şekil 3.8). *Bütünün* yapım aralığında açığa çıkan ilk kesimlerinden merkezi, kesinti öncesi eşzamanlı, yerel ve doğrusal olmayan ve sürekli bütünlüğün temsilcisidir; dolayısıyla merkez *bütünün* “kendisi” ya da “bilincidir”. *Bütünün* yapan ve bilen bir insanı işaret edişini bu şekilde anlamak

olanaklıdır. *Bütünün* yapım aralığında açığa çıkan ilk kesimlerinden çevresi ise artzamanlı bir parçalanmaya, farklılaşmaya, çoğulluğa, yerel ve doğrusal olarak dizilmeye ve ilişkilene, biçimlendirilmeye, iletişime ve dil kullanımına dolayısıyla özelleşmeye ve yapılmaya olanak tanıyan “dünyasıdır”. *Bütünün* kurulan, yapılan ve bilinen bir evreni işaret edişini bu şekilde anlamak olanaklıdır. Seyreden ve yorumlayan bilinç, dünyasının olanakları içinde kendine seçip birleşme, gündeme alma ve reddederek ötekileştirme, ayrılma ve gözardı etme işlevleriyle güncel sistem kuramlarının ortaya koyduğu kavrayışlarla uygunluk içinde anlamlandırılan ve anlamlı özellikler açığa çıkaran *bütün* olarak “organize ve canlı sistemi” kuracaktır.

Şekil 3.8: *Bütünün* merkezi olarak bilinç ve çevresi olarak dünya.

Yapım ile aralanan *bütünün* anlamlı bir sistemi ve organizasyonu ifade eder şekilde ilk varlık koşulu, onun ilk kesimlerinden kendisinin ya da bilincinin aralanmayla birlikte *bütünü* temsil etme iddiasıyla merkezi açığa çıkarması ve düşünme, yorumlama ve yapıp etme yoluyla çevresel ya da dünyevi çokluğun bazı öğelerini kendine seçmesi ve bazı öğelerini de reddederek ötekileştirmesi durumudur. Bu ayrımcı yaklaşım yoluyla bilinç dünyada biçimleriyle belirli özellikleri taşıyan ve karşılayan yapılar açığa çıkarır. Böyle olmasaydı ontolojik ve epistemolojik olarak özne ile nesne, gözlemci ile gözlemlenen, parça ile bütün gibi ayrımlar ya da birliktelikler apaçık ortaya konabilir, en son modelleri kurulabilirdi; bu kesimlerin birbirlerinden ve *bütünden* ayrı ve bağımsız bir varlığından söz edilebilirdi; bilinç *bütünün* merkezini kaparak onu temsil etme iddiasından alıkonarak mutlak tarafsız

ve dıştan bir bakışla tamamen anlaşılabilirdi. Klasik mekanik evren görüşüne dayanan pozitivist bilimsel analizin böyle bir inancı ve hedefi vardır. Bununla birlikte atomüstü cisimlerin davranışlarını açıklayan genel ve özel görelilik kuramları, yaşam bilimleriyle birlikte yoruma dayalı güncel bütünsel sistem kuramları ve atomaltı parçacıkların davranışını açıklamayı amaçlayan kuantum mekaniği söz konusu olduğunda dahi böyle bir dıştan tarafsız bakışın olanağını kavramak imkansıza yakındır.

3.8 Çalışmanın Temel Yöntemsel Tavrı

Bir şeyin, buradaki bağlamıyla tasarımın ya da “asıl niteliklerinden biri tasarlamak olan garip *bütünün*” tümüyle neye benzediğinin anlaşılabilmesi durumu, onunla ilgili bir anlayış ve farkındalık sürecini amaçlayan tasarım kuramcısını ilk bakışta esaslı bir çelişkiyle yüzleştirir; mecazlı bir anlatımla dile getirmek gerekirse kuramcı ya bir şekilde mutlak bilgeliğin tarafına kayacak ve karanlık ahırda susup duracaktır ya da yine bir şekilde mutlak budalalığın tarafına yerleşecek, ahıra ışık olsun diye konuştuğu konuşacaktır. Böyle dile getirildiğinde karanlıktaki suskun bir bilgeliğin karşısına aydınlıktaki konuşkan bir budalalık hali konmuş olur. Bununla birlikte her iki durumda da bu çalışmanın esasen amaçladığı şey olan bilgeliğin sağduyulu bütünselliğinde temellenen bir söz söyleyebilme, sorun ettiği şeye yaklaşma, onu keserek görme, özsel bir durumu açığa çıkarma ve onunla anlaşarak makul bir şekilde süredurma umudu ortadan kalkmaktadır.

Kullanıcının uzman tasarımcılar tarafından tasarlanıp dünyada açığa çıkmış yapılar aracılığıyla gündelik tasarlaması durumunda, o zaten kendi yaşam bütünlüğü içinde olduğundan, gündelik yapımın, açığa çıkarmanın ve tasarlamının kendisi bir sorun olarak ortaya çıkmaz. Bununla birlikte uzmanlık olarak tasarım bağlamında aynı durum söz konusu değildir. Uzman tasarımcı için yaşam ve yapım bütünlüğü hakkında belirli bir anlayış ve bilgi sahibi olması gereken bir düzeydir. Çünkü o, kullanıcı olarak adlandırılan gündelik tasarımcı örneğinde olduğu gibi kendisi ya da yakın çevresi için değil, ötede ve dışarıdaki başkaları için tasarlamaktadır. Dolayısıyla sadece kendisinin değil ötekilerin de temsilcisidir ve “öznel arası” ya da “toplumsal” bir göreve ve sorumluluğa sahiptir. Bu çalışma, böyle bir yönelimle, tasarım kuramı bağlamında yeni bir üst bakışa, kavrayışa, anlayışa yönelen kavramsal öğeler ve ilişkiler örüntüsünü belki de kaçınılmaz olarak felsefenin

yöntemiyle kurmayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Böylece bu çalışmanın, sorun ettiği tasarım fenomeniyle ilgili sözün bittiği, konuşmanın sonlandığı sınıra olabildiğine yakın duran, bununla birlikte Galle'nin ifade ettiği gibi sadece akılcı değil ama “sezgi ve aklın biraradılığıyla düşünme” yoluyla (Seamon, 2003), hala bir şekilde sözü edilip dile getirilebilen bir köken ilişkinin ya da bir ilişkiler ağının peşinde olduğu söylenebilir. Yapım *bütününün* ilk olarak dile geldiği sınır ve böylece açığa çıkan anlamlı ilişkiler ağı, Fry'ın (1999) dile getirdiği şekliyle yapay dünyanın “normali” olarak esasen her yerdeyken “ayrıştırılıp bir ilgi odağı haline geldiğinde arkaplana kaçan Tasarım” kavrayışında gizlidir.

4. YAPIM BÜTÜNÜNÜN AÇIKLANMASI

4.1 Yapım Bütününün Ortaya Konulması

Tasarlama, insanın dünyanın mevcut durumunu tercih ettiği duruma dönüştürürken ve sorunlara uygun çözümler önerirken dahi işleyen ve arka zeminde sürekli ve kesintisiz olarak gündemde olan eşsiz bir özelliği olarak ortaya konabilir. Bu bölümde yapının yaparak açığa çıkardığı yapılarla bütünlük içinde bir sistem olarak nasıl bir varlığı, organizasyonu, düzeni ve işleyişi işaret ettiği ortaya konulacaktır.

4.1.1 Sistem ve yapım bütünü kavramları

Türkçe’de dizge ve düzen kavramlarını da karşılayan “sistem” sözcüğü, ayrıca bir sonuç elde etmeye yarayan düzen olarak “yöntem” kavramıyla da çoğunlukla eşanlamlı görünür (TDK Türkçe Sözlük, 1998). Yunanca ve Latince kökenli bu kavramı Cevizci (2000), şu şekilde açıklar:

Sistem: 1. Parçaları, öğeleri arasında karşılıklı ilişki, etkileşim, bağlantı ve bağımlılık bulunan tutarlı bir bütün içinde birlikli hale getirilmiş nesnelere toplamı; 2. Belirli bir sonuca varmak için kullanılan yöntem.

Gerek doğal olarak nitelenen dünyada, gerekse insan tarafından tasarlanmış yapay dünyada, sanki birbirleri içinde yuvalanmış gibi duran çok düzeyli düzenlerle ya da sistemlerle karşılaşılır. Bunların belirli bir amaç uğruna bir arada bulunma halleri, işleme, çalışma, eylemde bulunma ilişkileri de yine sistem kavramının yöntem bakan yüzü tarafından kapsanır. Capra (1996), canlı organizmalarda parça ile bütün arasındaki temel oluşumu sistemci bir bakışla şu şekilde dile getirmektedir:

Gerçekten, tüm yaşamın göze çarpan özelliklerinden biri sistemler içinde çok düzeyli yapı sistemlerini oluşturma eğilimidir. Bu sistemlerin her biri kendi parçalarına göre bir bütün oluştururken, aynı zamanda kendisi de daha büyük bir bütünün bir parçasıdır. Böylece hücreler birleşerek dokuları, dokular birleşerek organları, organlar birleşerek organizmaları oluşturur. Bunlar da sırayla toplumsal sistemler ve ekosistemler içinde varolurlar. Tüm canlı dünyada, başka canlı sistemler içinde yuvalanmış canlı sistemler bulunur (Capra, 1996).

Bilim felsefesi ve bilginin doğasını, kaynağını ve elde edilmesini konu edinen bilgi felsefesi alanı incelendiğinde, bilgiye ya da anlayışa ulaşmak için araştırmacının ya da kuramcının bakmak ve yönelmek zorunda olduğu varlıkbilimsel bir şey olarak “sistemlerden” ya da “bütünlüklerden” söz edildiği görülür. Bütün kavramı TDK’nun Türkçe Sözlüğü’nde (1998) şu anlamlarıyla belirtilmiştir:

Bütün: 1. Eksiksiz, tam; 2. Parçalanmamış; 3. Çok sayıda varlık ve nesnelerin hepsi, bütünü; 5. Birlik, tamlık.

Her ne kadar bütün kavramı işaret ettiği varlığı parçalanmamış bir birlik ve tamlık olarak nitelerken, sistem kavramı onun parçaları arasında karşılıklı ilişki, etkileşim, bağlantı ve bağımlılıktan söz etse de, işaret ettikleri varlığı anlatmada sistem ve bütün kavramları özellikle karmaşık sistemler kuramı bağlamında çelişkide görünmezler (Weinberg, 1975). Bu herhangi bir alanda sözü edilebilir bir bilgiye ve anlayışa yaklaşırken çok iyi değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bütünlükte olmak her anlaşılabilir sistemin kaçınılmaz ve zorunlu temel niteliği iken, bütünlükte olan her fenomen bir sistem olarak bilinip açıklanamayabilir, ancak doğrudan yaşanır ve deneyimlenir. Örneğin fenomenolojinin yaşantısı sistematik olarak ve bir sistem olarak dile getirilip açıklanamayabilir; ondaki organizasyon, düzen ve işleyiş bu kavramları dahi birbiri içinde eritip yok edecek kadar örtüktür. İkinci bölümde sözü edilen ve “Parçalanması ve bağımsız varlıkları olan parçalarına ayrılması olanaklı değildir; onun birleştirilmesi ve bir araya toplanması da olanaksızdır çünkü o zaten bir bütünlüktedir” ifadesiyle dile getirilen yaşam *bütünü* de esasen böyle bir fenomeni işaret eder.

Bununla birlikte eğer herhangi bir alanda sözü edilebilir, metne dökülebilir, amaçlılığı ve nedenselliği ortaya konabilir, dolayısıyla paylaşılıp açıklanabilir bir bilgi ya da anlayış açığa çıkarmak amaçlanıyorsa yönelinen varlık zorunlu olarak öncelikle bir *bütün* ve hemen ardından da organize olan, bir yöntemi, bir düzeni ve işleyişi ifade eden bir sistem olarak görülmek durumundadır. Dil düzeyinde, estetik deneyim konusunda konuşurken *bütünü* “örtük”, “eşsiz”, “süreklili”, “dil öncesi” gibi kavramlarla nitelenmek dahi onunla ilgili bir özelliği, onu tümelden ayıran ve farklı olan bir belirtiyi dolayısıyla bir bağlantı ve düzeni açığa çıkarmaktır. Onun örtük oluşu varlıktaki apaçık olma niteliğine göre anlaşılabilir, dolayısıyla bu türden köken ya da ilk kavramlar diyalektik bir karşıtlıktadır. Böylelikle fenomen düzeyinden dil

düzeyine zorunlu olarak sistematik bir indirgeme yapılmıştır; tündengelim esası da budur.

Burada kullanıldığı haliyle *bütün* kavramı, ister doğal ister yapay olsun dünya şeylerinin, bilişsel, duyuşsal ve oluşsal kavrayışta apaçık ve bağımsız birer parça olarak kanıtlanamaz ama garip bir *bütünün* yayılımında yer yer ve zaman zaman kendini bir şekilde açığa çıkarıp görünür kılarak anlaşılabilir ve bilinebilir olduklarını ifade eder. Böylece *bütün* dil düzeyinin doğası gereği kök karşıtlıkların yönetiminde sistem olarak dile getirilebilir ve açıklanabilir haldedir. Böylelikle *bütün* ile bağlantılı temel bir başka kavram olarak “belirti” ile karşılaşılır. Bir *bütünün* belirtisi onda belirerek açığa çıkandır; ondaki yapımın biçimlendirdiği yapıdaki bir özellik, bir anlam dolayısıyla onun bir imi, izi, ayırıcı niteliği ya da “varoluş özelliğidir”.

Kendini dünyasından aralayarak belirtilerini açığa çıkaran yapım *bütünü* kavrayışının belki de en güçlü yönü, karmaşık bir *bütünün* davranışını onu parçalara ayırarak apaçık ortaya koymayı amaçlayan modern analitik yöntemin yaşam bütünlüğü düzeyindeki temel yanılgısını ya da eksikliğini olabildiğince görünür kılmaktadır. Bu yöntemin kökenindeki başlıca isimlerden Descartes (1998), dünyayla ilgili görüşünü, iki bağımsız ve varlık olarak birbirinden tamamen ayrı alanın, aklın ve maddenin köklü bölünmesi üzerine temellendirmiştir. Onun için canlı organizmaları da içeren maddesel evren tam bir makineydi; ilkesel olarak bu makine, akıl yoluyla en küçük parçalarının tanımlanması ve çözümlenmesiyle tamamen anlaşılabilir ve açığa çıkarılabilirdi.

Yirminci yüzyıl biliminin temel kavrayışı ise, sistemlerin pozitivist çözümlemeyle ya da salt analizle anlaşılamayacağı yönünde olmuştur (Finkelstein, 1996; Popper, 1980; Kuhn, 1996). Herhangi bir sistemin ayrı parçaları tanımlanabilse ve hatta anlaşılabilse dahi, bu parçalar yalıtılmış halde değildir ve bütünün doğası parçaların yalnızca toplamından her zaman farklıdır. Parçaların özellikleri ve belirtileri kendilerine özgü değildir; onlar kendi başlarına bu anlamları üretmezler; bu özellikler yalnızca daha büyük bir “bütünün” bağlamı içinde görünebilirler. Böylece bir organizmanın ya da canlı sistemin sistem ya da bütün düzeyinde açığa çıkan özellikleri, hiçbir parçasında olmayan, ancak bu parçalar arasındaki etkileşimlerle ve ilişkilerle örülü bütünde ortaya çıkan belirtidir. Yapım *bütününün* açığa çıkardığı evrensel özellikler de onun hem fiziksel ve maddesel, hem de kuramsal ve anlamsal

olarak yalıtılmış elemanlara ayrılmasıyla yok olur; bu elemanlar aynı özellikleri gösteremez. Böylelikle parça ile bütün arasındaki ilişkiler tersine çevrilmiştir. Bu kavrayışla insan, bir bütün olarak tasarlanmış ve halihazırda yeni tasarlamalara zemin olan yapay bir sistemden söz ederken onu parçası olduğu bütünsel ağın bağlamında anlamaya yönelir ve belirtisini oralarda okumaya çalışır. Dolayısıyla buradaki haliyle yapay sistemler olarak bütünler mekanik değil “dinamik” varoluş gösterirler.

Buraya kadar yaşam ya da yapım *bütünü*nün fenomen düzeyinden bir organizasyonu, düzeni ve işleyişi ifade eden sistem düzeyine nasıl bir sistemle ya da yöntemle indirgenebileceği üzerinde duruldu. Bu indirgemenin açığa çıkardığı örüntünün anlatımına geçmeden önce bu örüntü modelin bazı temel niteliklerini ve özelliklerini kavramada temel olabilecek karmaşık sistemler kuramının ve onun sistemlerle ilgili ortaya koyduğu dilin üzerinde durmak faydalıdır.

4.1.2 Güncel karmaşık sistemler kuramının temel kavramları

İnsanın dünyanın mevcut durumunu tercih ettiği duruma dönüştürürken ve sorunlara uygun çözümler önerirken dahi işleyen ve arka zeminde sürekli ve kesintisiz olarak gündemde olan eşsiz bir özelliği olarak tasarlamının içinde gerçekleştiği *bütünü*nün nasıl bir varlık alanını işaret ettiğini anlama yolunda örgütlenme, işlev, bağlam, biçim ve bütünlük gibi kavramları “canlılık” ya da “yaşam” ilişkisinde yeniden ele alıp yorumlayan güncel sistem kuramlarını ele almak elverişlidir. Bu kuramlar hep birlikte “karmaşa” kavramını ve onun bir sistemle ilgili işaret ettiği içeriği anlamada önemlidir. Karmaşa, yaşam bütünlüğü düzeyini dil bütünlüğü düzeyinden ayıran temel özelliklerden biridir.

4.1.2.1 Dağılmaya yatkın yapılar

Prigogine ve Stengers (1984) tahmin edilebilir şekilde davranmayı bırakıp, kargaşalı ve çalkantılı davranışa dönen süreçleri açıklama amacıyla, “dengeden uzak termodinamik” kuramını ortaya koymuşlardır. Bu kuram sistemlerin olağan doğrusal sınırlarının ötesine itildiklerinde yeni, süreksiz ve “dağılmaya yatkın yapıları” (dissipative structures) nasıl oluşturduğunu anlatır. Bu yapılar dağılmaya yatkın olarak adlandırılmıştır çünkü kendileriyle ilişkide olan diğer yapıların entropiyle başa çıkamayarak atık olarak yaydıkları enerjiyle beslenirler; böylece yeni ve belirlenemez durumlara ötelenirler. Bu süreçte bir zaman oku oluştururlar, ki bu

durum genel göreliliğin zamanı tersinir olarak açıklaması durumuyla çelişir. Dengeden uzak termodinamik kuramı ve dağılmaya yatkın yapılar kavrayışı *bütünün* dünyasında tahmin edilemez gelecek durumların ortaya çıkışını ve kasıtlı, amaçlı ve tasarlanmış sonuçların aynı zamanda tasarlanmamış, amaçlanmamış ve bilinemez sonuçları da beraberinde getirmesini anlamada önemlidir. *Bütünün* merkezindeki bilinci eşzamanlı olarak öteki bütünlerin merkezlerindeki bilinçleriyle bir arada bulunur ve bu bilinçler karşılıklı olarak birbirlerinin yapım sonucu açığa çıkardıklarından etkilenirler ve bunların da sonuçlarını dünyayı yeni ve belirlenemez durumlara öteleyerek yaşarlar.

4.1.2.2 Kendini organize etme

Eigen (1996) yaşamı oluşturan moleküler süreçleri inceleyerek “kendini organize etme” (self organisation) kuramını ortaya koymuştur. Bu kuram verili çözümlerde doğal olarak ortaya çıkan kimyasal değişiklikler olarak polimerik etkileşimlerin hangi koşullar altında birbirleri üzerine döndüğünü betimler. Örneğin bir amino asit molekülü bir proteinin üreme döngüsünü katalize ederken, protein de amino asidin çoğalması yolunda çalışır. Bu durumda amino asit ve protein birbirlerinin üreme döngülerini karşılıklı olarak hızlandırırlar; böylece bir “hiperdöngü” oluşur. Böyle bir hiperdöngü bir zar içinde sarıldığında “ayrılmış bir hiperdöngü” oluşur ki, bu da yaşayan hücredir. Bu yolla Eigen “canlı olmayan” ve “canlı olan” organizasyonlu sistemler arasında bir devamlılığı gösterir. Kendini organize etme yaklaşımı yaşam ya da yapım *bütününü* anlamada çok önemlidir. İlkesel olarak organizasyon bir dış müdahaleye ve denetime bağımlı değildir ve *bütünün* kendisinden oluşur; zaten *bütün* insanla beraber evren kavramına da işaret ettiğinden olanaklı alanın, boşluğun ya da ortamın tamamını kapsar; onun kendi düzeyinde bir dışı yoktur. Canlılık *bütünün* ilk belirtilerinden biridir ve onun merkezinden çevresine doğru yayılmaktadır.

4.1.2.3 Bileşen sistemler

Csanyi (1989) “bileşen sistemler” kuramında bir sistem için kendini organize etmeyi olanaklı kılan ilkeyi dile getirir: bir sistem karmaşıklıkça, içinden akan serbest enerjinin akımını yavaşlatır, bu enerjiyi saklar ve düzenliliğini artırmak için kullanır. Bu durumda organizasyonun düzenlilik derecesi içindeki enerjiye karşı gösterdiği direnç süresi ile doğru orantılıdır. Kampis (1991) bileşen sistemler kuramının diğer

sahibidir. Süreçlerle insanın onlara yönelik bilgisinin ilişkisi konusuna özel ilgisi vardır. Canlı sistemlerin, moleküllerin, hücrelerin ve organların arasındaki gerçek, aktüel etkileşimlerin, yani “maddesel olayların” üzerinde yapılandığını söyler. Bu maddesel olayların çoğu biçimsel tanımlamalardan kaçarlar. İnsanın bilemeyeceği etkileşimler sonucu mükemmel düzenli bir şekilde evrimsel değişiklikler oluştururlar. Yeni düzenin belirmesi insana “sürpriz” olarak görünür, çünkü onun maddesel olaylar hakkındaki biçimsel farkındalığı kısmi ya da kesitseldir. Kampis (1991) maddesel ve biçimsel nedensellik arasındaki bu ilişkiyi “enformasyon” kavramıyla açıklar. Bileşen sistemlerin anlam içeriği onlardaki “için enformasyondur”, ki bu organizmanın içinde onu canlı tutan bilgi değişimidir. İnsan ise bir organizmayı gözlemleyip tasvir ettiğinde, onu tanımlar ve “hakkında enformasyon” oluşturur. Kesintisiz bir süreci kategorilere ve ayrıık ilişkilere böler. Böylelikle Kampis’in kuramı yaşam *bütünü*nün sürekli, kesintisiz ve garip olarak nitelenmesinin gerekçeleriyle ilgili önemli temeller sunan bir kuram olarak ortaya çıkar.

Goertzel (1994) bileşen sistemlerin durağan ve dinamik yönlerini kendi özgün sentezinde birleştirir. Şu ifade onun durağan kuramını özetler: “Her zihin iki yapının üst konumudur: yapısal olarak ilişkilendirip birleştiren bir hafıza ve çok düzeyli bir denetim hiyerarşisi.” Onun dinamik kuramı ise, bileşen sistemlerin ve maddesel olayların özünü bilişsel bir ilişkiyle çözer:

1. Birbirlerine bağlı tüm süreçler birbiri üzerine etkisin.
2. Birinci adım sırasında tanımlanan tüm örüntüleri al; bu örüntüler yeni süreçler kümesi olsun ve birinci adıma geri dön.

t-1 zamanında zihinde örüntüler vardır; t zamanında zihnin tüm içeriği birbiriyle ve yeni bilgiyle karıştırılır; t+1 zamanında yeni örüntüler tanınır; t+2 zamanında içerik yeniden karıştırılır vs. Bu ilişki tüm kendini organize eden bileşen sistemler için evrensel bir ilişki gibi görünür.

4.1.2.4 Evrensel bağlantılılık alanı

Laszlo (1995) evreni oluşturan yapılanma sürecinin salt şansın sonucu olamayacağını iddia eder. Zamandaki olayları birbirine bağlayan bir fiziksel ilkenin olması gerektiğini söyler. Ona göre bir tür evrensel fiziksel hafıza olmasaydı, kendinden organizasyon mümkün olamazdı. Bu noktada Laszlo fiziksel sıfır noktası enerjileri

arasında boylamsal olarak yayılan dalgaları üç boyutlu holografik bir hafıza olarak işlevselleştiren evrensel bir bağlantılılık alanından söz eder. Bu kavrayışın en ilginç yönü evrende gözlemlenen ayrılmışlığın ve parçalanmışlığın aslında olmadığıdır. Aralarında ne kadar büyüklükte bir uzaklık bulunursa bulunsun evrendeki her atomaltı parçacık, örneğin iki elektron, eşzamanlı bir iletişim halinde birbirlerini seyretmektedirler. Işık hızından daha hızlı bir iletişim düşünülemezine göre söz konusu parçacıklar arası bir ayırım ve uzaklık değil, bir birliktelik ve bütünlük söz konusu olmalıdır.

4.1.2.5 Otopoiesis: kendini yapma

Otopoiesis (autopoiesis) düşüncesi ise Maturana ve Varela'nın (1992) çağdaş sistemler kuramına en önemli katkısıdır. Bu kurama göre bir canlı sadece yaşamak ve kendini yeniden üretmek için yaşar; sürekli kendini yeniden yaratır. Yapılarını devamlı değiştirerek ve bu arada da canlı örgütlenmesini koruyarak kendini hayatta tutar. Çelişik gibi gözükse de canlı sistemler aynı anda hem açık hem de kapalı sistemlerdir; kendi sınırlarının dışıyla madde, enerji ve enformasyon değişimi halindedirler ama aynı zamanda da madde, enerji ve enformasyonu sistem içinde koruyarak bütünlüğü sürdürürler. Otopoiesis düşüncesine göre bilmek yapmaktır; çok genel anlamda biliş bir canlı varlığın tanımlı bir çevrede dünyası önüne geldikçe varlığını sürdürmesini sağlayacak etkili bir yapmadır. Böylelikle kuram ile eylem canlılığı sağlayan organizasyon temelinde birleştirilmiştir. Yaşam ve yapım *bütünü* bağlamında bu kavrayış eklemli, karşılıklı, bağlantılı ve diyalektik bir olayı işaret eden şu iki ifade ile açığa çıkar: *Bütün* yapımla kendini araladığında onu temsil iddiasıyla merkezinde bilinci açığa çıkar, yani yapım bilmektir; *bütünü* temsil iddiasıyla onun merkezinde açığa çıkan bilincin dünyasıyla olan aralığını koruması da yapmasına, yapımı sürdürmesine bağlıdır, yani bilmek yapmaktır.

4.1.3 Canlı sistemler: organizasyon, işlev ve bütünlük

Van de Vijver ve diğerlerinin (2005) canlı ve cansız sistemlerin ayrımıyla ilgili çalışması yapım *bütünü*nün bir organizasyonu, düzeni ve işleyişi ifade eden sistem düzeyinde anlaşılması yolunda önemli kavrayışlar sunar. Temel soruları şudur: Canlı olma durumunu cansız olma durumundan ayıran nedir? Hem atomlar ya da hücreler seviyesinde mikro yapısal anlamda, hem de morfolojiler ve fenomen biçimler seviyesinde makro yapısal anlamda ya da bunların bir birleşiminde, canlı sistemleri

nesnelleştirmeye olanak sağlayacak birleştirici ilkelerin ya da ayırt edici ölçütlerin ortaya konmasının imkansızlığını, en azından zorluğunu öncelikle belirtirler. Bu durumda herhangi bir diğer sistemden kendilerini daha fazla ilgilendirdiğini söyledikleri canlı sistemler için sorgulamanın gerçekleştiği ontolojik alanı dikkate almak gereklidir. Ontolojik alanda iki temel hipotezle karşılaşılır:

1. Tüm canlı varlıkların fenomenal ve görüngüsel çeşitliliği aşan ve onları canlı sistemler başlığı altında toplayan ortak bir özelliği, temel bir ilke vardır.
2. Canlı sistemler cansız maddeden ve ayrıca muhtemelen insan kültüründen de farklı olarak özel bir “gerçeklik seviyesi” oluştururlar, bu yaşam belirtisidir.

Bu ontolojik alanda sorgulama iki yönlüdür:

1. Fenomenal çeşitliliklerin ötesinde canlı sistemleri birleştirmeyi başaracak ilkeleri bulmak,
2. Onları canlı olmayan sistemlerden ve / veya kültürel sistemlerden ayıracak kesin ölçütleri bulmak.

Bu noktada Van de Vijver ve diğerleri (2005) sistemleri ve canlı oluşu kavrayışta çok temel bir soru sorarlar: Canlılığın ya da yaşamın neyle ilgili olduğunun, ne olduğunun belirtisi kesin olarak ve başka her şeyden çok, sorulan soruların türüne, fenomenlerin uyması beklenen olanaklılık koşullarının alanı olarak ontolojik alana karşı gösterilen direnç olabilir mi? Bu nedenle onlara göre biyoloji felsefesi şu üç konunun derinlikli araştırmasını gerektirir: organizasyon, işlev ve bütünlük (Van de Vijver ve diğ., 2005):

1. Organizasyon: Öncelikle organizasyonla ilgili katmanların açık ve eklemlenmiş bir kuramı gereklidir. Bu kuramda her organizasyon katmanının özelliği şu bakımlardan anlaşılır:
 - a. Öğeler arasındaki belirli bağıntılılık ya da uyum: örneğin dünyanın kısıtlayan ve olanaklı kılan kuralları yönetiminde somut bir çay bardağı, tabağı ve kaşığı arasında belirli bir bağıntılı olma durumu ve uyumdan söz edilebilir; kütle çekimi denetiminde kaşık bardağın içinde bardak ta tabağın içindedir, ki bu durum çay içme davranışıyla ilgili dünyasal organizasyon katmanını işaret eder (Şekil 4.1).

b. Bu uyumlu organizasyonun ögeleri arasındaki belirli etkileşim örüntüleri: çay bardağı, tabağı ve kaşığı arasında yönelimlerle, amaçlarla ve işlevlerle yönetilen belirli etkileşim örüntüleri söz konusudur; çay yudumlanmadan önce bardak tabaktan alınır ve sonra yeniden oraya konur; çayın şeker ile tatlandırılması da kaşıkla sıvıda belirli devinimlere yol açılarak olanaklıdır.

c. Bir organizasyon katmanının diğer katmanlarla ilişkisinde belirli etkileşim örüntüleri: çay içme davranışı söz konusu olduğunda yeryüzü kuralları tarafından denetlenen dünyasal, fiziksel ve somut organizasyon katmanının yanı sıra bilişsel ve duyuşsal sistemlerce yönetilen psikolojik ve soyut organizasyon katmanından da söz edilebilir. Ancak böyle bir katmanla çay içme anlamlı bir davranışın, bir kullanım olayının ismi olabilir.

Şekil 4.1: Çay bardağı, tabağı ve kaşığı.

Organize olmuş karmaşık ve dinamik sistemlerle ilgili güncel kuramlar belirgin olarak bu görevi karşılama çabasıdadır. Bunların kuramsal çekiciliği şu faktörde yatmaktadır: yapılar yüksek oranda kısıtlanan – engellenen ve kısıtlayan – engelleyen fenomenler olarak görülmekte ve bu engelleme etkisi etkileşimsel ve devingen bir temelde anlaşılmaktadır.

2. İşlev: İkinci olarak, belirtilen organizasyon temelli ya da yapısal bakış açısıyla içtenlikle bağıntılı olarak “işlevin” genel bir kuramının geliştirilmesi gerekmektedir. Yapılar bağlamları karşılıklı olarak engelliyor, imkan verip onları olanaklı kılıyor ve yorumluyor olduğundan, asıl sorun onların karşılıklı yapılandırılmış, kurulmuş, işleyen ve işletilen bütünlüğünü “kararlılık” ve “karasızlık” ölçütleriyle anlamaktır. Bu işlevsel bir meseledir. Karmaşık ve dinamik sistemler çerçevesinde bağlamların organize olmuş katmanları, sabit kurucu bileşenler temel alınarak durağan olarak tanımlanabilir değildir. Çevrelendikleri katman ve sistemler içinde yerel etkileşimler temelinde ve bir merkezi yönetici araçından yoksun olarak belirirler. Dolayısıyla birlikteliğin ve bütünlüğün kurulması ve sürdürülmesi çevredeki ve çevreleyen katmanların “yorumlanmasıyla” ilgilidir. Bir başka deyişle, canlı bir sistemin ortaya çıkması, belirmesi, fiziksel, kimyasal, sosyal ve psikolojik diğer organizasyon katmanları arasında bir bütünlüğün kurulması ve korunması yolunda bu katmanların sürekli ve kesintisiz olarak yorumlanmasına dayanır. Biyolojik düzey kendinde kimyasal ve fiziksel düzeylerin bir “düşünsel yansımaları” oluşturur. Biyolojik sistemler etkin olarak çevrelerini kurar, oluşturur ve yorumlarlar ki, buna altta yatan ve kendilerini kuran organize olmuş katmanlar da dahildir. Düşünüş ve yorumlamayı bu şekilde ortaya koymak sıra dışı olabilir; bununla birlikte bu kavrayış bilen insanın merkezi konumunu ve işlevini tartışmalı kılar; onu daha geniş olarak canlı sistemlerin etkileşimsel eylemlerinin bütünlleştirici bir parçası olarak görür.
3. Bütünlük: Üçüncü önemli konu “bütünlüktür”. Biyolojik sistemler etkin bir şekilde kendi sınırlarını kurarlar, korurlar ve uyumlu organizasyonları temelinde dışarıyı içeriden ayırırlar. Bu sınırların varlığı onların çevrelerini yorumlayabildiğini gösterir. Yorumlama ve anlamlandırma, çevreyle etkileşimde verili bulunan uyarının belirli yönlerini “seçmeyi” ve aynı zamanda da yine uyarının belirli yönlerini “reddetmeyi” ifade eder. Dolayısıyla sistemler için bütünlük sağlamak uyarının belirli öğelerini çeşitli seviyelerde seçme ve diğerlerini reddetme, dışlama kapasitesine bağlıdır. Seçme ve reddetme kapasitesinin etkin bir yorumlayıcının iş başında çalışmakta olduğunun göstergesi olduğu söylenebilir. Dahası bu yorumlama ve anlamlandırma halinin biyolojik sistemin bütünlüğü için kurucu olduğu

söylenbilir. Bu şekilde düşünmenin önemli yöntembilimsel sonuçları vardır. Burada bir canlı sistem ve onun çevresi arasındaki ilişkinin bir şey içselleştirilirken, bir başka şeyin dışarıda bırakılması temelinde “biçimlenen” bir ilişki olarak görülebileceği ifade edilmektedir. Bu durumun yukarıda dile getirilmiş olan canlı sistemlerin nesnelleştirilme çabalarına gösterdikleri direnç ile ilgisi vardır. Kant canlı sistemleri anlamlandırmak için bir “anlam eklentisi” gerektiğini ve bu ilavenin nesnelliğin eksikliğinin göstergesi olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde, canlı sistemlerin kendilerini üzerinde kurdukları etkileşimler, karşılaşılan uyarılar üzerindeki dışlamalar ve seçimlere cevaptır; hatta onlarla birlikte kurulurlar. Böylece canlı sistemlerin kendilerinin anlam eklentileri - arttırıcıları oldukları söylenebilir.

Yaşam ya da yapım *bütünü* fenomen düzeyinden bir organizasyonu, düzeni ve işleyişi ifade eden sistem düzeyine nasıl bir sistemle ya da yöntemle indirgenebilir? Sürekli ve kesintisiz yaşam *bütünü* kendinden aralanarak ilk kesimleri olan merkezdeki bilincini ve çevredeki dünyasını ne şekilde kurarak anlama yol açar? Van de Vijver ve diğerlerinin (2005), bu soruların cevaplanmasında önemli değer taşıyan ifadeleri şunlardır:

Böylelikle canlı sistemler iki öge arasındaki birlikte ve sürekli bir ortak belirlenme temelinde ele alınabilir; gözlemci ve gözlemlenen, yorumcu ve yorumlayan iki öge de başlangıçta farksız iken, süreç devam ettikçe farklılaşırlar. Bilen bir gözlemci özne ile nesne olarak tanımlanan bir şeyin direnci yoluyla kurulan bir bağıntı arasında başlangıçta oldukça belirsiz ve özensiz olan, süreç ilerledikçe de kesinlik ve apaçıklık kazanan temel bir diyalektik söz konusudur (Van de Vijver ve diğ., 2005).

4.1.4 Basit sistemler ve karmaşık sistemler

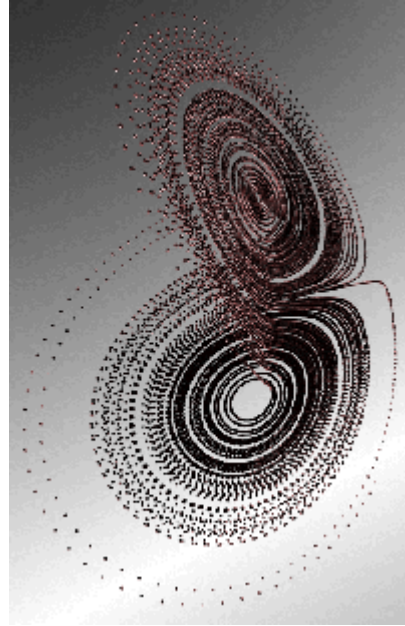
Yaşam *bütünü* fenomen düzeyinden dil ve sistem düzeyine indirgendiğinde genel sistem kuramları çerçevesinde “karmaşıklığı” koruyacaktır. Esasen Von Bertalanffy (1971), “Bir sistem ya da ‘organize karmaşıklık’ içinde kuvvetli etkileşimin bulunmasıyla ya da etkileşimin önemsiz olmamasıyla ifade edilir” derken sistemlerin genel niteliğinin karmaşa ya da karmaşıklık olduğunu da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte “basitliğin” karşısında karmaşanın hangi kavrayışla kurulduğunu anlamak çok önemlidir. Herhangi bir sistem şu bakımlardan anlaşılabilir: (1) ögeler, (2) ilişkiler, (3) süreçler ve (4) bağlam (Klir, 1991; Peitgen

ve diğ, 2004; Krips, 1987). Bu durumda basit ve karmaşık sistemler arasındaki farkı genelde şu ölçütler ortaya koyar.

1. Ayrıştırılabilirlik – “öğelerin karmaşıklığı”: Bir sistemi karmaşık yapan kilit durum içinde sürekli değişip farklılaşan örüntülerin, davranışların, özelliklerin ve yapıların belirmesidir. Basit bir sistemin bileşenleri zayıf etkileşim halinde olduklarından bir ya da daha fazla bileşenin ayrıştırılması durumunda sistem aşağı yukarı yine önceki gibi davranır. Karmaşık bir sistem ise yüksek etkileşim derecesiyle bu değişimlere karşı çok hassastır. Sistemin herhangi bir bileşeninin ayrılması davranışında büyük değişikliklerle sonuçlanır.
2. Yoğun bağlanmışlık – “ilişkilerin karmaşıklığı”: Basit sistemler etkileşim halinde az sayıda alt sistem ve bunların arasında daha da az sayıda geri besleme döngüsü içerirler. Sistemi daha az esnek kılan bu durum onun davranışını sınırlandırma eğilimindedir. Karmaşık sistemler dinamik olarak birbirine bağlı çok sayıda geribesleme ve ileribesleme döngülü alt sistemler içerirler ve bu durum sistemi daha esnek kılarak onun önüne çok daha geniş bir davranış alanı açar.
3. Tahmin edilemezlik – “süreçlerin karmaşıklığı”: Basit sistemler söz konusu olduğunda genellikle doğrusal süreçlerden ve az sayıda sürprizden bahsedilebilir; onlar küçük sapmalarla tahmin edilebilir davranışlar oluştururlar. Karmaşık sistemler ise dinamiktir. Çevredeki küçük bir değişim dahi gelecekte beklenemez ve / veya orantısız sonuçlar doğurur. Buna “kelebek etkisi” de denir.
4. Sınırlar – “bağlamın karmaşıklığı”: Karmaşık sistemler açık sistemlerdir. Enerji, madde ve enformasyon sistem sınırlarından değiş tokuş edilir. Karmaşık bir sistemin sınırlarını belirlemek onun çevresiyle olan derin ve dolaşık ilişkisi nedeniyle çoğunlukla zordur. Ayrıca karmaşık sistemler çoğunlukla dengeden uzaktırlar; bununla birlikte sürekli değişim halinde olsalar da bir kararlılık görünümü de söz konusudur.

Kaos ya da karmaşa kuramı, nedensel ve doğrusal olmayan karmaşık ve dinamik sistemlerde periyodik olmayan ve kararsız davranışların niteliksel olarak incelenmesiyle ilgilidir. Periyodik olmayan davranış, temelde, sistemin durumunu

betimleyen değişkenlerden hiçbirinin matematiksel değerinin zamanla belirli bir şekilde tekrar etmediği durumda ortaya çıkar. Periyodik olmayan davranış hiçbir zaman tekrar etmez ve bu durumdaki sistem çok küçük de olsa kendindeki her değişikliğin etkilerini mutlaka açığa çıkarır; böylelikle periyodik davranmayan herhangi bir verili sistemin gelecek durumunu tam ve açık olarak tahmin etmek her durumda imkansızdır. Bununla birlikte bir zaman ilişkisiyle, sistemin her yeni durumu geçmiş ya da bir önceki durumunun üzerine kuruludur; açığa çıkan yapılar ve olaylar sistemde gerçekleşenlerin sonucudur; karmaşık sistemler her ne kadar tahmin edilemez olsalar da teleolojik nedenselliği korurlar. Sistem asla kendini tekrarlamadığından matematiksel izi de hiçbir zaman kendini kesmez. Bunun yerine sürekli bir “çekim merkezi” etrafında döner durur (Şekil 4.2). Lorenz (2001) karmaşık ve dinamik sistemlerin organizasyon ve düzen açığa çıkardıklarını ama hiçbir zaman tekrar etmediklerini kanıtlamıştır; o şöyle söyler: “Dünyamız dinamik ve karmaşık bir sistem olarak sınıflanabileceğinden yaşamlarımız ve deneyimlerimiz tıpkı hava durumumuz gibi hiçbir zaman tekrar etmez ama anlamlı örüntüler oluştururlar.”

Şekil 4.2: Lorenz çekerinin matematiksel izi (Lorenz, 2001).

Karmaşık sistemler için doğrusallığın ve yerelliğin kuralları geçerli görünmez. Doğrusal uzayda hareket, zaman – mekanda yeri olan bir A noktasından bir B noktasına doğru ardışık, sıralı ve artzamanlı olarak gerçekleşir (Martinez, 2001). Işık hızı saniyede üçyüzbin kilometre olarak sabittir. Işık hızının altında hareket eden ve

yol alan birim, olay ya da bilgi ilk özgün biçimini korur. Ayrıca hareketin yönü ve yörüngesi izlenebilir ve doğrusal modellerle de tahmin edilebilir. Bununla birlikte bir birim ya da olay ışıktan daha hızlı hareket eder görüldüğünde bir anlık, aynı andalık ve eş zamanlılık hissi oluşur ve bu durum doğrusallıkta ve yerellikte bir ihlali ve bozulmayı ifade eder. Einstein'ın sabiti olarak ışık hızının limitlerinin aşılması matematiksel olarak beklenemez ve kabul edilemez olduğundan, olay A noktasından B noktasına doğru yol almış olarak değil, aynı anda her iki noktada da oluşmuş ve belirmiş olarak kabul edilir.

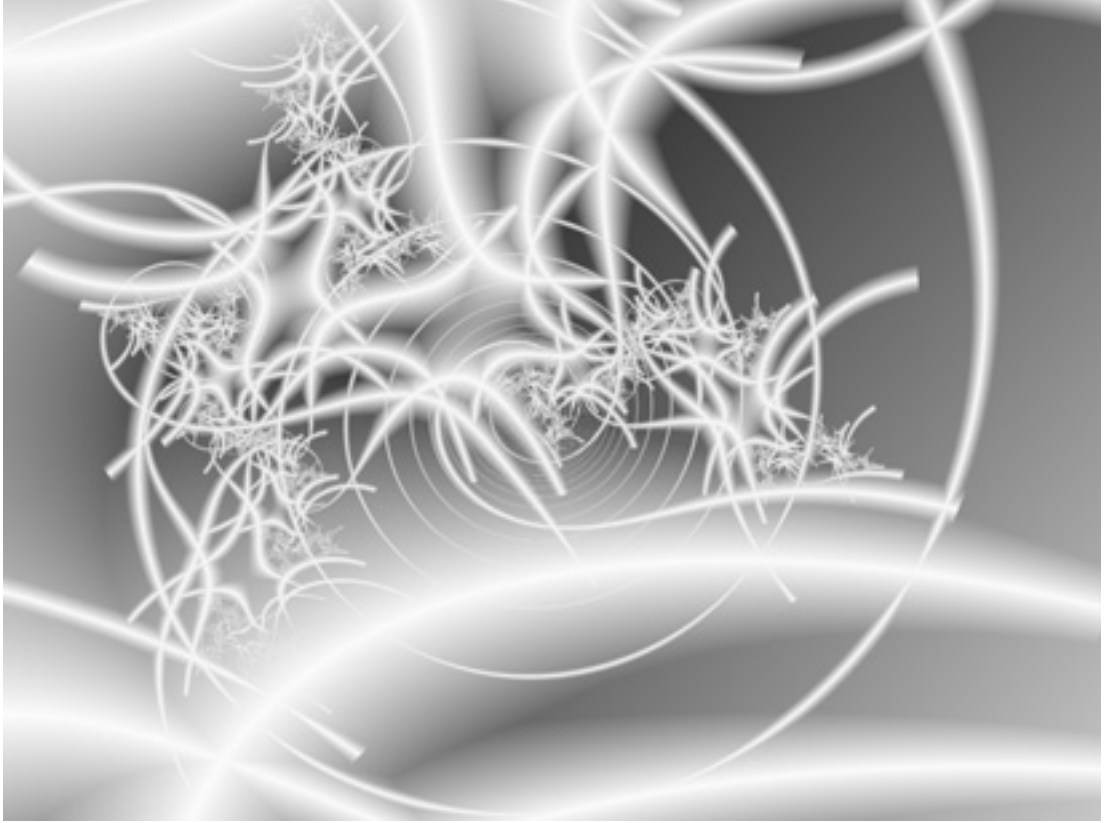

Şekil 4.3: Wedgewood fraktali (Normandy, 2007).

Gerek laboratuarda, gerekse doğada doğrusallığın ve yerelliğin kurallarını ihlal eder görünen olaylar oluşur. Bulutların oluşumu gibi doğrusal olmayan süreçler doğrusal araçlarla tahmin edilemezler çünkü bu kaotik guruplanmalar “fraktal” bir uzayda belirirler (Şekil 4.3). Bir birim ya da olay doğrusal uzayın alışıldık düzeninden, doğrusal olmayan uzayın görelî düzensizliğine kaotik olarak geçtiğinde ve karmaşık ya da kaotik duruma ötelendiğinde, olayın biçimi ya da bilgisi “fraktal izlere” dönüşür, ki olayın özgün biçimi ya da bilgisi bu izlerin her birinde korunur haldedir (Şekil 4.4). Fraktal geometri klasik öklit geometrisinden oldukça farklıdır;

Öklit geometrisi daha çok doğrusal ve integral sistemlerle ilgiliyken fraktal geometri doğrusal olmayan – integral olmayan sistemlerle ilgilidir. Öklit geometrisi çizgilerin, çokgenlerin, elipslerin ve dairelerin betimlemesiyle, fraktal geometri algoritmaların betimlemesidir. Bir fraktali kuran iki temel özellik vardır (Peitgen ve diğ., 2004):

1. Kendine benzerlik: Fraktallerin çok büyütülmüş görüntüleri esasen büyütülmemiş biçiminden ayırt edilebilir değildir; fraktal bir şekil hangi ölçekte gözlenirse gözlenirse neredeyse ya da tam olarak aynı görünür.
2. Doğrusal olmayan uzamlar: Fraktallerin açığa çıkardığı örüntüler Öklit geometrisinin çizgiler ve konik kesitlerden oluşan grafiklerinden tamamen farklıdır; doğrusal olmayan uzamlara yayılırlar.

Şekil 4.4: Soft energy fraktali (Normandy, 2007).

4.1.5 Canlı, bilişsel, duyuşsal ve zeki bir organizasyon olarak yapım bütünü

Böyle bir kavrayışta, gündelik tasarımcı olarak kullanıcının hergün farkında dahi olmadan, belki onlarca kez eline alıp, aracılığıyla bir şeyleri gerçekleştirdiği bir bıçak, uzman tasarımcı için ona tanıdıklık yükleyen ve çeşitli bağlamlarda değişebilen kullanım işlevlerini doğrusal bir neden – sonuç ilişkisiyle karşılayan, apaçık gerekli, istenilir, arzulanır ve “yalnız kategorik” bir ürün olmaktan çıkar;

doğrusal olarak gerekçelendirilmesi oldukça güç, örtük bir döngü yoluyla muğlak hikayelerde ve olaylarda görünen garip bir şey olarak belirir (Şekil 4.5). Bir anlamda ürün, artık kullanıcının yaşayan bedeninin uzağında, ondan farklı, onun dışındaki donmuş maddesel dış dünyanın tanımlı amaçlarına ulaşma yolunda kullanacağı bir parçası olmaktan çok, onun yaşayan bedeniyle, amaçları ve sonuçlarıyla yer yer aynılaştan, birleşen, bu anlamda onun evrenin bütünsel ağıyla ilişkilenişinde canlı tuhaf bir aracı, organ ya da protez olarak görünmektedir.

Şekil 4.5: Garip bir aracı ve protez olarak bıçak.

Tasarlanmış yapay dünyanın şehirleri, binaları, yolları, parkları, bahçeleri, otomobilleri, trenleri, uçakları, sokak lambaları, koltukları, buzdolapları, tabakları, bardakları, cikleti, gofreti, kurabiyesi, pantolonu, gömleği, tornavidası, topu, tüfeği, kuralları, yasaları, kanunları, yasakları ve ünvanları ayrı, kendi başına ve bağımsız değil, mutlaka içinde bir ya da daha çok insanın bulunduğu bağlamlarda beliren uyum amaçlı teknik uzantılar ve protezler gibidir (Huyke, 2001; Davison, 2004). Gehlen (1954) şöyle söyler:

Hayvanlar organlarının özelleşmesiyle daima kendilerinin değiştiremeyeceği özel bir çevreye uyarlar. İnsansa tersine herhangi bir çevrenin unsurlarını zekasıyla değiştirerek kendine uydurur. Demek ki, insanın aletleri değişebilen suni organlarıdır...Organların özelleşmesi her hayvan türünü özel bir çevreye bağlar. Beyin ve el ise tersine insanı çevre şartlarının her türlü özel durumu karşısında hür kılar. İnsan bu çevre şartlarını değiştirebilir yahut onlara karşı kendini koruyabilir, tabiatla savaşır ve onu yener (Gehlen, 1954).

Bir başka deyişle tasarım sürecinde tasarımcının kavramsallaştırıp planlayarak üzerinde çalıştığı ve konusu olan şey, malzemeye dayalı olan ya da olmayan cansız bir nesne ve ürün olmaktan çok, merkezde insan ve çevrede onun uzantılarından oluşan canlı, dolayısıyla bilişsel, duyuşsal ve zeki bir organizasyon kurmuş *bütündür*. Bu *bütün* kendinde gerçekleşenlerin ve açığa çıkanların sonuçlarını yaşar, hiçbir zaman tekrar etmez, bir organizasyonu ve düzeni açığa çıkarmasına rağmen geleceği doğrusal ve yerel olarak tahmin edilemez, bir çeker ile merkezlenir ve sınırları belirsizdir. Tasarım süreci ve tasarımcı kavramları söz konusu olduğunda bu organizma “yapım halindeki sistem” ya da “tasarlayan *bütün*” olarak da adlandırılabilir. Böylelikle insan tasarımcı esasen tam da insanın kendisiyle uğraşmaktadır.

4.2 Yapım Bütününün İlk Kesimleri : Bütünün Kendisi ve Bütünün Dünyası

Hem insan hem de evren kavramlarına işaret eden *bütün* yapım ile kendinden aralandığında açığa çıkan ilk kesimleri ya da bölgeleri olarak, aralanma öncesi fenomen bütünlüğü temsil eder halde merkezinden, kişiliğinden, kendisinden ya da bilincinden ve bu aralığın açığa çıkardığı yapıları olanaklı kılan çevresinden ya da dünyasından söz edildi. Böylelikle *bütünün* ilk kesimleri ortaya kondu. Yukarıda da belirtildiği gibi karmaşık bir sistem asla kendini tekrarlamadığından matematiksel izi de hiçbir zaman kendini kesmez; bunun yerine sürekli bir “çekim merkezi” etrafında döner durur. O yaparak açığa çıkardıklarıyla da hiçbir zaman tekrar etmez; sürekli yenilenir. İşte yapım *bütününde* bilincin yerleşerek açığa çıktığı merkez de buradaki çekim merkezi gibidir. Kozmoloji dilinde ise merkez her galaksinin etrafında olduğu devasa çekim alanları olan gizemli kara delikler gibidir. Yapım *bütününde* bilincin yerleştiği bu merkez onu doğrusal olmayan, yerel olmayan ve eşzamanlı bir uzayda öteki merkezlere yerleşmiş diğer bilinçlere bağlayan, bir arada tutan ve aynı zamanda onun kendisine, ayırt edici kişiliğine ve benliğine de işaret eden holografik bir “O” noktasıdır (Şekil 4). O zamiri üçüncü tekil şahsa işaret eder. Bu noktanın belirttiği ve taşıdığı ana kesim *bütünün* temsilcisi olarak ortaya çıkan “kendisi”, *bütünün* “beyni” ya da “bilincidir”. Bilinç kavramı TDK’nun Türkçe Sözlüğü’nde (1998) şu anlamlarıyla belirtilmiştir:

Bilinç: 1. İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur; 2. Psikolojide algı ve bilgilerin zihinde duru ve aydınlık olarak izlenme süreci; 3. Mecazi olarak temel bilgi, temel görüş.

Böylece *bütünün* kendisi ya da bilinci merkeze yerleşerek ki, sistem için bir merkezlik durumundan ancak bu şekilde söz edilebilir, algılamaya, anlamaya, değerlendirmeye, seçmeye, reddetmeye, yorumlamaya, bilmeye dolayısıyla da yapıp etmeye başlayacaktır. Dile getirilip metne dökülmeye çalışıldığında ister istemez artzamanlı bir olaylar dizisi gibi aktarılan bu oluşum esasen eşzamanlı ve eklemlenmiş bir olaylar bütününü ifade eder.

4.2.1 Bilincin halleri: teklik hali ve çokluk hali

Bütün yapımla kendinden aralanarak dünyasını nasıl açığa çıkarır? Bu soru, şu soruların daha üst bir düzeydeki yankısından başka bir şey değildir: uzman tasarımcı nasıl olur da ötesindeki, kullanıcı kavramıyla nitelediği insanlar için anlamlı nesnelere açığa çıkarır ya da kullanıcı olarak işaret edilen insanlar nasıl olur da içinde buldukları toplumdaki uzmanlar tarafından tasarlanmış ve gerçekleştirilmiş ürünleri anlamlı bir şekilde benimserler ve yaşamlarına katarlar? Bir insanın uzman tasarımcı ya da sıradan kullanıcı olması onun toplumdaki görevine, insan yapımı rolüne ya da ünvanına işaret eder. İnsanı ve evreni birlikte dile getiren *bütün* ise, bu görevleri üstlenen, bu rolleri oynayan ve bu ünvanları taşıyan varlığı, onda açığa çıkan bu olumsal özelliklere doğrudan gönderme yapmadan dile getiren kuşatıcı bir kavramdır; *bütün* hem tasarımcıya hem de kullanıcıya işaret eder. Bununla birlikte ister tasarımcı, ister kullanıcı olsun görece bir özgür iradeyle yapıp eden, dolayısıyla kendinden açığa çıkanların sorumluluğunu taşıyan kişi söz konusu *bütünün* merkezindeki O noktasıyla gösterilir. Kişilik bilincinin kurduğu bu merkez “beyin” gerçekliğiyle olabildiğince somutlaşır ve *bütünün* insanı işaret eden özelliğini ortaya koyar.

Merkez olarak bilinç yapımın kaynağıdır. Esasen algılama, anlama, değerlendirme, seçme, reddetme, yorumlama ve bilme de yapım gibi bilincin belirtilerinden ya da özelliklerindedir. Bu haliyle *bütünü* tüm bu özellikleri ve yapımla aralayarak bilgiye ve anlayışa olanak veren ve de hala *bütünlüğü* temsil ederek koruyan merkezinin ya da bilincinin kök hallerini ya da ilk kesimlerini ortaya koymak çok önemlidir. Eşzamanlı, doğrusal olmayan ve yerel olmayan bir sürekliliğin ve kesintisizliğin “temsilcisi” olan bilinç, *bütünü* yine bu sıfatlarla nitelenebilecek haller ile aralar.

Burada açıklanmaya çalışılan örüntünün nasıl bir eklemliliği, bağlılığı ve birleşmişliği ifade ettiğini göstermesi adına çok önemli bir incelik söz konusudur. Yaşam *bütünü* yapım ile aralanarak kendisini, bilincini ve dünyasını yine kendinden aralıyordu. Bu aralığın kurucusu olarak gösterilen “yapım” da yine *bütünün* temsilcisi olarak ve merkezi tutarak ortaya çıkan bilinçle aralanarak bütünlüğün nasıl olanaklı olabildiğini gösteren, varlıklarıyla bütünlüğün kurulması ve korunmasında zorunlu olan bilincin ilk kesimleri olarak onun hallerini açığa çıkarır. Dolayısıyla söz konusu indirgeme çok yüzlü ve çok boyutludur.

Çelişik gibi görünse de, canlı sistemler aynı anda hem açık, hem de kapalı sistemlerdir; kendi sınırlarının dışıyla madde, enerji ve enformasyon değişimi halindedirler; ama aynı zamanda da madde, enerji ve enformasyonu sistem içinde koruyarak bütünlüğü sürdürürler. Benzer şekilde bilincin düşüncesi, algısı, bilişi, yorumlaması, denetlemesi, seçmesi, reddetmesi, değerlendirmesi ve yapımı onun iki kök halinin aralığında dünyasıyla yüzleştğinde olanaklıdır ve bütünlük ancak bu kök hallerin varlığıyla kurulur. Yapım yoluyla kendinden aralanan *bütünün* ilk kesimlerinden onun merkezindeki bilinci eşzamanlı, sürekli, yerel olmayan ve doğrusal olmayan bir şekilde, aynı anda iki haldedir. Bunlar merkezin eşzamanlı halleridir ve “kapalı – teklik hali” ve “açık - çokluk hali” olarak adlandırılacaktır.

1. Merkezin ya da bilincin kapalı – teklik hali (sınırsızlık): Merkezi bilinç yapımın kaynağı olarak anlamlar, özellikler ve yapılar açığa çıkarır, etkilidir ve bir “bireyi” işaret eder haldedir ve bu haliyle tamamen yalnızdır. Aksi taktirde o bir çekim merkezi olarak da düşünülemez. *Bütün* ancak teklik haliyle olanaklı alanın tümüne yayılmış haldedir ve kesinti öncesi bütünlüğü temsil eder. Böylece *bütün*, zaman-mekanda öteki bütünlerle sıralı, yan yana ve belirgin sınırlarla birbirlerinden ayrılmış olarak bulunmaz. O bu haliyle olanaklı olan her yerdedir ve onun kapsamadığı bir dışarısı, ötekilik alanı düşünülemez. Teklik halinde *bütün* için onunla aynı varlık seviyesinde öteki bir bütün söz konusu olamayacağından o hiçbir başka şeyle sınırlanmaz ve olanaklı evrenin tümüne yaygın haldedir.
2. Merkezin ya da bilincin açık - çokluk hali (sınırlılık): Merkezi bilinç aynı zamanda yapım kaynakları olan diğer bilinçlerle ve onların açığa çıkardığı anlamların, özelliklerin ve yapıların etkileriyle de hep birliktedir, sosyaldır ve toplumsaldır. Bilinç yapım yoluyla *bütünü* kendinden araladığında ve bu

kesinti sonrası bütünlüğü teklik haliyle temsil eder halde iken aynı zamanda açık ve çokluk halindedir. Açık olma, açılma ve bir çokluğun olabilmesine elverme ancak yapımla kendinden aralanma yoluyla olanaklıdır; bu haliyle bilinç dünyasında kendisiyle aynı varlık seviyesinde öteki bilinçler ve onların merkezinde olduğu öteki bütünlülerle sıralı, yan yana ve sınırlı halde bulunur. Çelişik gibi görünse de bilinç, olanaklı evrenin tümüne sınırsızca yayılmış olmakla birlikte yapımla dünyasında seyrettiği öteki merkezlerin yapıp ettiklerinin etkilerine ve sonuçlarına açık ve bu anlamda da sınırlıdır.

Bütünün temsilcisi olduğundan yapımın da kaynağı olan bilinç eşzamanlı ve sürekli olarak hem yalnızdır, tektir ve dışarıya ve bir dış kavramına kapalıdır, hem de hep birlikte, çoktur ve dışarıya ve bir dışı olabilmesi fikrine açıktır. Bilinç sahibi bir insan asla kendi düzeyinde başka hiçbir bilincin olmadığı bir yalnızlıkta ve teklikte düşünülemez sadece. Aynı şekilde o, hiçbir zaman bireysel bir varlığının olmadığı, böylece bir yapım merkezi olamayacağı bir toplumda ya da çoklukta da düşünülemez. *Bütünün* ilk kesimlerinden çevresinde ve sınırlarında görünen dünyanın nasıl açığa çıkıyor olduğunu anlamada, onu aralayan yapıma kaynak olan bilincin bu iki kök halinin varlığı zorunludur. Bu hallerin varlığıyla *bütünün* dünyası aralanıyor olsa da, bu hallerin dünyadaki yapıların durumlarıyla ve devinimleriyle, etkileriyle ve sonuçlarıyla, somut maddeleri ve soyut anlamlarıyla değişen olumsal bir varlığı yoktur; zira bilinç kök halleriyle dünyada olup bitenlerden bağımsızdır. Kim olursa olsun, neye inanıyor, hangi insan yapımı nesnelere nasıl kullanıyor ve hangi şartlarda, dünyanın neresinde yaşıyor olursa olsun her bir insan, onu işaret eden *bütünün* merkezindeki bilinci bakımından aynı anda bu iki haldedir.

4.2.1.1 Tasarım sürecinde bilincin ilk halleri

Uzmanlık olarak tasarım söz konusu olduğunda her ne kadar birlikte çalışan öteki uzmanlardan oluşan bir gurup projesinin içinde yer alsa da, uzman tasarımcı için büyük oranda kendi kişisel çabasına dayanan çalışma süreçleri olacaktır; bu zaman aralıklarında o yalnız çalışır. Bu yalnızlık halinde ortaya koyduğu çaba ve yaptığı çalışma tasarımcıyı işaret eden *bütünün* merkezindeki bilincin teklik halinin yaşantısına örnektir. O anda düşünen, çizen, karşılaştıran, değerlendiren ve bir sonuca varan, daha sonra bu sonucu tekrar seyreden ve değerlendiren, dolayısıyla kendi başına yapıp eden bir birey vardır. Bu psikolojik durumda olanaklı evrenin

tamamına yayılmış haldeki bir bilincin işlemesi söz konusudur; insan böyle durumlarda yaygın bir yalnızlık içindedir. Onun bedeni yerkabuğunun üzerinde belirli bir mekandadır; örneğin işyerinde ya da evindeki çalışma odasında. Bununla birlikte tasarımcının temsil ettiği yaşam *bütününün* bilinç düzeyi böyle yerleşik bir sınırlılık haliyle kayıt altına alınamayacak kadar yaygındır.

Şekil 4.6: Tasarımcı sosyal ortamlara girdiğinde dahi onun psikolojik yalnızlığı sürecektir.

Bu yaygın yalnızlıkta çalışmasını gerçekleştiriyorken dahi, tasarımcı öteki bilinç merkezlerle bir aradadır ve bu belirli sınırlılık hali onun çalışmasına yön verir; bu *bütünün* merkezindeki bilincin çokluk halinin yaşantısına örnektir. Tasarımcının bilinç düzeyi itibarıyla içinde bulunduğu bu sınırlılık hali, konuyu çeşitli boyutlarıyla ortaya koyan belirli tasarım kısıtlamalarının ve çelişkilerin görünür olmasını sağlar. O gerçek ya da hayali insanların içinde yer aldıkları belirli senaryolar kurar, bu insanların davranış biçimlerini ve değer yargılarını gündeme getirir, hesaba katar ve değerlendirir. Bu kişiler bir an sonra çalışmasını sunacağı diğer uzmanlar ya da müdürü gibi gerçek insanlar olabileceği gibi, kurgusal kullanıcılar da olabilir. Dolayısıyla odasında fizyolojik olarak oldukça somut bir yalnızlık halinde çalışırken dahi tasarımcı psikolojik olarak sosyal bir varlıktır ve öteki kişilerle bir aradadır. Bu bir arada olma hali, o çalışma aralığında önereceği çözümler üzerinde de belirleyici olacaktır, ancak o aynı zamanda tamamen yalnız olmasaydı bu çözümleri açığa çıkaran bir merkez olarak da beliremezdi. Bununla birlikte tasarımcı odasından çıktığında, fizyolojik yalnızlığı terk edip sosyal ortamlara girdiğinde yapıp eden ve

değerlendiren bir bireyi işaret eden psikolojik yalnızlığı yine de sürecektir (Şekil 4.6).

Bütünün merkezindeki bilinç yalnızca seyredip yorumlayan, yapan ve eden değildir. Aynı zamanda onun yapıp ettikleri diğer bilinçlerce ancak “dünyada” seyredilip yorumlanır, değerlendirilir ve karşılığını alır; karşılıklılık vardır. Eşzamanlı olarak, doğrusal olmayan ve yerel olmayan bir şekilde hem tek ve yalnız hem de çok ve bir arada olabilen bilinçler, halihazırda bu durumun bir sonucu olarak merkezine yerleştikleri *bütünü* aralayan algı, biliş, yorum, yapım gibi özelliklerini karşılıklı olarak ancak bir ortak alanda ya da ortaklaşa paylaşılabilen bir alanda açığa çıkarabilirler. Bu anlamda dünya karşılıklı bilinçlerin bir ortak biçimlendirme alanıdır. Bilinç teklik hali nedeniyle soyut, örtük, kapalı ve görünmez bir merkezden kaynaklanır, belirir ve yayılır; yine onun çokluk hali nedeniyle karşılıklı olduğu öteki bilinçler de benzer yayılıma sahip olduklarından, bu yayılma somut, açık ve görünebilir bir dünyaya çarpar ve sınırlanır; bütünlük kurulur ve korunur. Nesnel olarak yapılar böyle bir dünyada biçimlenirler. Bir başka deyişle somut, görünür ve nedensel dünya kendilerinden aralanan bütünlerin merkezlerinde onların temsilcisi olan bilinçler arasında bir tür “arayüz” ya da “perde” gibidir. Bu durumda her *bütünde* örtük bilinç düzeyinden çevreye, yani görünür ve dile gelebilir sistem düzeyi olarak dünyaya bir “indirgeme” söz konusudur. Aynı şekilde *bütünde* dünyadan bilince bir de “yükseltme” ilişkisi vardır. İnsanı ve evreni aynı anda işaret eden yaşam *bütününün* kendinden aralanması da bu indirgeme ve yükseltme yoluyla olur.

4.2.2 Bilinçten dünyaya indirgeme: bedenleşme ve nesneleşme; dünyadan bilince yükseltme: anlamlaşma ve özneleşme

Psikoloji ve biliş bilim alanındaki güncel tartışmalar izlendiğinde bilginin oluşturulması, korunması ve gerektiğinde kullanılmak üzere yeniden ele geçirilmesinin açıklanmasında temel bir kavrayışa rastlanır: İnsanın bilincinden dünyasına, yani klasik öklit geometrisi uzayına doğru doğrusal ve yerel bir indirgeme ile dünyasından bilincine, yani fraktal geometri uzayına doğrusal olmayan ve yerel olmayan bir yükseltme ilişkisi vardır. Martinez’in (2001) ortaya koyduğu “biyobiliş kuramında” biliş, biyoloji ve tarihsel kültür, bir “biyoenformasyon” alanında bir “biyobilişsel gerçekliği” bağlamsallaştırmak için birlikte beliren ayrılmaz süreçler olarak görülmektedir. Bu bakış, bilişi biyolojinin bir alt fenomeni olarak tanımlayan

klasik indirgemeciliğin ve zihni ve bedeni ayıran analitik dualizmin karşısındadır. Bunun yerine bileşenlerin birbirinden kaynaklanmak yerine birlikte belirdiği, tarihsel bir kültürden evrilen düşünceler, heyecanlar ve dil biçiminde oluşan bir biyobiliş epistemolojisi önerilmektedir. Biyoenformasyon, bireylerin iletişimde bağlamsal olarak paylaştıkları biliş, biyolojik ve tarihsel kültür bütünü olarak tanımlanmaktadır. Martinez (2001) şöyle açıklar:

Bilme sürecinde biyoenformasyon seçilir, korunur ve birbirinden ayrılamaz bilişsel, biyolojik ve kültürel parametrelerin bağlamsal alanları olarak gerektiğinde yeniden ele geçirilerek ortaya çıkarılır. Bu biyoenformasyon alanları korunma sırasında doğrusal uzaydan doğrusal olmayan uzaya doğru bağlam çözümüne uğrarlar ve yeniden ele geçirilme ve geri çağırılma sırasında doğrusal olmayan uzaydan doğrusal uzaya bağlam kurulumuna uğrar. Bilme herhangi bir bileşeninden kökenlenmek yerine (biliş, biyoloji ve kültür) bir biyoenformasyon alanında bunların birlikteliğinde belirir ve sürekli ve kesintisiz olarak bağlamsal uygunluk arar. Biyoenformasyon, doğrusal olmayan uzayda bilişsel, biyolojik ve kültürel yeniden bağlamlayan ve bağlayan “yöntemsel izler” olarak korunur ve doğrusal mekanda bağlamsal uygunlukla tetiklenerek birlikte ortaya çıkan ayrılmaz biobilişler olarak yeniden geri çağırılır... Bir başka deyişle korunma ve depolama esnasında (bilinç düzeyi) bağlamsal olarak prosedürel izlere çözülen biyobilişler, geri çağırılma esnasında (dünya düzeyi) yeniden biobiliş olarak bağlanarak bağlanırlar. Bu izler yeniden elde edilme esnasında biyoenformasyonu maksimum bağlamsal uygunluk gözeterek yeniden bağlamlama için gerekli tüm prosedürel kuralları içeren fraktallerdir. Fraktaller birim ya da olayın tüm biyoenformasyonunu içerirler (Martinez, 2001).

Biyoenformasyon öklit geometrisi uzayı içinde sinirsel, hormonal ve bağışıklık yolları boyunca “doğrusal” ve “yerel” olarak ifade edilirken, alanın bütününde (organizmadaki tüm hücreler) bir fraktal geometri çerçevesinde “doğrusal olmayan” ve “yerel olmayan” bir biçimde izlenir. Bu bağlamda öznenin karşısındaki dünyadaki nesne doğrusal ve zaman - mekansal bir uzantıdır; bilinç için bir düzenleme, temsil ve kendini seyir olanağıdır. Bu haliyle *bütünün* dünyası süregiden olayların ve artzamanlı durumların yuvası olacaktır. Nesne bilinç tarafından dünyaya itilerek (teklik hali) ve öteki bilinçlerin varlığı ve ortaya koyduklarıyla da engellenip sınırlanarak (çokluk hali) kurulmuştur. Öyle ki bir bilince göre “öteki” olan diğer bilinçler dahi dünyada “bedenleşerek” görünür olurlar. İlke olarak kesintisiz bir *bütün* kaotik, doğrusal olmayan ve tahammül edilemez bir haldeki salt devinimden “beden” ve “nesne” kurarak dünyada yoğunlaşır, kesimlenir, fragmente olur ve durumlar açığa çıkarır; bilgi ve irade enerji yoluyla maddeleşmiştir.

Dolayısıyla bilinç, varlık özellikleri gereği kaçınılmaz olarak *bütünü* sahiplenecek ve onu aralayıp yoğunlaştırarak dünyada kendi nesnesini kuracaktır. Nesne ise başka bir yere doğru yer değiştirebilecek, başka nesnelere de farklı yerlerde ve hızlarda olabilecek, başka nesnelere ilişkilenecek ve sonuçlu olay dizilerini açığa çıkaracaktır; böylece doğrusal ve nedensel parçalılık ve çokluk kavrayışı dünyayı kuracaktır. Dünya kavramı TDK'nun Türkçe Sözlüğü'nde (1998) "1. Astronomide üstünde yaşadığımız gök cismi; 2. Dış, çevre, ortam" anlamlarıyla belirtilmiştir. Fenomenoloji ve Hermeneutik geleneğin özne ve nesne sorunsalını ele alışında da dünyalı ve dünyada varlık olarak insana çok derin bir vurgu vardır. 1930'larda sahneye çıkan varoluşsal hermeneutikçiler özne ve nesne arasındaki ayrımı reddederek ilgilerini Heidegger'in (1962) "dünyada varlığına" (being in the world) yönelttiler. Fenomenolojinin kurucusu Husserl (1965) benzer bir kavram önerir: ünlü "yaşam dünyası" (lifeworld) ki, bu ifade çeşitli nedenlerle Heidegger'in "dünyada varlığından" daha popüler olur. Bu ikisinden de daha iyi bir ifade Gadamer'in (1976) "ait olması" (belonging) olabilir. Dünyada varlık konusunda Alvesson ve Sköldberg (2000) şöyle söyler:

Biz geri alınıp değiştirilemez bir şekilde dünyamızla kuşatılmışızdır ve bu durum zaten herhangi bir bilinçli düşünceden önce gelir; dolayısıyla düşünen bir özne ile hakkında düşünülen bir nesne arasındaki kutuplaşma kuşkusuz ikincil bir kurulumdur. Bunun sonucu olarak nesnel hermeneutiğin "anlama" kavramı sorgulanır; çünkü bu kavrayış anlayan bir özne ile anlaşılacak bir nesne karşılığı üzerine kuruludur. Heidegger, gerçeklik (facticity) hermeneutiği ifadesini ortaya koyar; anlamada hayati önemde olan gerçek somuttur. Tüm soyutlamalardan ve akılcılaştırmalardan (rationalisation) önce asıl önemli olan içinde yaşadığımız sıradan dünyadır. Biz sürekli olarak ve denetimimiz dışında içinde yolumuzu bulmamız gereken dünyadaki bir varoluşa fırlatılmışızdır (Alvesson ve Sköldberg, 2000).

4.3 Yapımın Kaynağı O Noktası ve İlk Uzamlar

Hiç şüphesiz O noktası ideal, kuramsal ya da teorik bir noktadır. Bir insanın "ben" kavramıyla dile getirdiği varlığı fiziksel ve somut olarak göstermesi olanaksızdır. O ben diye ancak göğsünü, başını, beyinini, karnını, kolunu ya da bacağını gösterebilir. Bunlar dahi o insanı işaret eden *bütünden* bedenleşerek dünyaya inmiş nesnelere işaret eden kavramlardır. Yapım halindeki bir sistemin, bir başka deyişle yapım *bütümünün* çekirdeğindeki holografik O noktası kavrayışı, klasik mekanik evren görüşüne karşı holografik evren görüşünde temellendirilebilir (Talbot, 1991). Evren

mekanik ise, o saat gibi işleyen mekanik bir nesne ya da makinadır. Enerjisi bitinceye kadar belli bir düzende devinimini sürdürür. Holografik evren ise, bileşenlerinin ayrıştırılıp tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği şekliyle mekanik bir biçimde anlaşılabilir. “Her şey” birbiriyle ilintilidir, her parça bütünü bilgisini taşır. Gerçekte gösterilmesi olanaksız kuramsal bir nokta olan O ya da ben kavramının işaret ettiği varlık da, ancak olanaklı evrenin tamamındaki olası şeylerle, onların bilgisini taşıma anlamında ilişkili ve ancak öteki insanlarla birlikte yer aldığı karmaşık ve dolaşık olaylarda ve hikayelerde yaptıkları ve açığa çıkardıklarıyla ancak bilinç düzeyinde görünür olan bir çekim merkezi olarak düşünülebilir.

Maholy – Nagy’ye göre de çağın anahtarı her şeyi ilişki içinde görebilmektir (Findeli, 2001). Nesnelere dünyada “görülebilir” bir varlığa sahip olsalar da onların arasındaki ilişkiler esasen “görülemezdir”. Bu nedenle böyle bir durum için gerekli olan “görsel zeka” farklı bir nitelik taşımaktadır. Böylelikle bağlamlar kuran bütünlerin her biri holografik olarak yine bütünlerin parçaları olduklarından, o bütünü tam olarak kendisi olmasalar da onunla doğrudan ilişkilidirler, onu “temsil” ederler, onun “bilgisini” taşırlar ve onun “özelliklerini” açığa çıkarırlar. İnsanı ve evreni aynı anda işaret eden *bütünü*, bilincinin teklik hali gereği olanaklı evrenin tamamına yayılmış olması hali de bu nedendir. *Bütünü* garip kılan ve onu bağımsız bir varoluşa sahip ayrı bir şey olarak gösterip apaçık anlamayı ve açıklamayı engelleyen kesintisiz ve sürekli ilişkiler ağını kuran da aslında bu durumdur. Dolayısıyla Findeli’nin (2001) sözünü ettiği nitelikteki bir görsel zeka ile yapım halindeki sistemleri merkezleyen, varlık özelliklerini ve olma belirtilerini aralanarak oradan yaydıkları holografik bir çekirdek olarak canlı, bilinçli ve seyir halindeki O noktası görülüp kavranabilir.

Atom üstü astronomik cisimlerin davranışını açıklayan genel görelilik kuramına göre evren dört boyutludur: bunlar mekânın tanıdık boyutları olarak en, boy, derinlik ve ayrıca zamandır. Atom altı parçacıkların davranışını açıklayan ve yirminci yüzyılın belki de en çok sınanmış kuramlarından kuantum mekaniği ise en küçükler evreninde en büyükler evreninden tamamen farklı kuralların söz konusu olduğunu söyler. Her iki kuram da açıkladıkları ölçekte güvenilir ve tutarlı görünürler. Bununla birlikte kuramsal fizikçilere göre aynı evrende yürürlükte olan iki farklı anayasa söz konusu olamaz. Atom altı evrenle atom üstü evreni tek bir kuramda açıklamayı deneyen sicim kuramına (string theory) göre evrende tanıdık dört boyutun yanı sıra

“görünmeyen” yedi boyut daha vardır; evren matematiksel olarak onbir boyutludur (Greene, 2005). Bununla birlikte bunlar atom üstü evrenle atom altı evreni tek bir açıklamada birleştirmek için matematiksel ve kuramsal olarak olması gereken boyutlardır ve henüz gözlemlenebilmiş değildir. Bu nedenle bir kısım fizikçinin bu kavrayışın bilimsel olmaktan çok felsefi temelli olduğu konusunda uyarıları vardır.

Bu çalışmada, devamlı değiştirme, dönüştürme ve farklılaştırma yoluyla yapım halini sürdürerek tasarlayan “insani farkındalığın” gerçek dünya deneyiminde üç temel “uzamla” ilişkili bir kavrayış ve üç boyutlu bir örüntü model önerilmektedir. Uzam kavramı “algılanan nesnelere temel niteliği” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Türkçe Sözlük, 1998). Burada uzamdan anlaşılması gereken, önerilen kavramsal örüntü modelin bir sistemi ve organizasyonu işaret eder şekilde, bir şekilde nesnel olarak açığa çıkmasında ve anlaşılmasında birbirlerine göre ve birbirleri aracılığıyla varolan temel nitelikleri, ölçütleri ve özellikleridir. Burada soru şudur: Kesintisiz yaşam *bütünü* kendinden aralandığında ve sözü edilebilir bir sistemi ve organizasyonu işaret etmeye başladığında bu dile gelişi olanaklı kılan ilk özellikleri ve ölçütleri nelerdir?

Bir masanın dile gelebilen ilk kategorik özelliği şüphesiz “masalıktır”; o bir masadır. Bu kavram o nesnenin dahil olduğu ilk kümeyi de belirler; daha sonra o yüksek, alçak, kırık, ahşap, metal, yuvarlak, parlak, yeşil, güzel, yemek masası, ofis masası, çocuk masası, çalışma masası, mutfak masası, gibi kavramlarla dile getirilen çeşitli özellikleri de açığa çıkarabilir ve bu kavramların işaret ettiği kümelerin elemanı olabilir. Tüm bu sıfat kavramlar, nesnelere ilgili onları tanımlamaya ve dile getirmeye temel olan uzamlar yaratırlar. Örneğin kullanılacağı yer, kullanıcısı ve kullanım şekli onun ne masası olduğuyla ilgili bir uzam aralar. Akşam yemeği, kurtarma çalışması, tedavi, sınav, gezinti, randevu, alışveriş, kahvaltı, kongre, düğün, cenaze gibi kavramlarla gösterilen ve içinde insanların yer aldığı olaylar onları işaret eden *bütünün* çeşitli özelliklerinin açığa çıkaran uzamlardır.

Mesafeye işaret eder şekilde “uz” kökünden gelen uzam kavramı, “ilk” sıfatıyla nitelendiğinde dile gelerek kendinden aralanan *bütündeki* ilk, öncü ya da üstün aralıkları ifade etmektedir. Hep birlikte eklemlenmiş olarak bulunan bu uzamlar bir anlamda yapım *bütünü* kurmak adına onun çekirdeğindeki holografik O noktasının ilk aralanışını ve nesne ile özne, canlı ile cansız, yapay ile doğal gibi kök karşıtlıkların Moles’ün (2001) sözünü ettiği şekliyle apaçık tutarlı bir düzeni ve

işleyişi ifade eden sistemli bir örüntüyü kurma yolunda ilk bir araya gelişini görünür kılmaktadır. Söz konusu kesimler ve uzamlar esasen eklemelenmiş bütünsel ve kesintisiz bir birliktelik içinde olduğundan birbirlerinden ayrılarak ele alınmaları, zamanda ardışık olarak dizilmeleri oldukça zordur. Çünkü ilk uzamlar yoluyla düz bir doğanın içinden, sanki bir terslikmişçesine dirilen yapaylığı ve onun kavramsallaştırılıp planlanması olarak tasarımı anlama çabasının anlatımı olarak, bu çalışmada dahi o uzamlar halihazırda işlemektedir. Bu uzamların anlatımına geçmeden önce, *bütünün* merkezinde onu temsil eden bilincinin ilk halleri karşısında, çevresindeki dünyanın ilk hallerini ortaya koymak gereklidir.

4.3.1 Dünyanın halleri: korunma hali ve yenilenme hali

Yukarıda yapım yoluyla kendinden aralanan *bütünün* ilk kesimlerinden onun merkezindeki bilincinin eşzamanlı, sürekli, yerel olmayan ve doğrusal olmayan bir şekilde, aynı anda iki halde olduğundan söz edilmişti. Bunlar merkezin eşzamanlı halleri olarak “teklik hali” ve “çokluk hali” olarak adlandırılmıştı. Bilinç aynı zamanda hem yalnızdı, hem de öteki bilinçlerle bir aradaydı. Bilincin halleri gerçek gündelik yaşam deneyiminde doğrudan göz önünde olmayan ama onu kuran, yöneten, denetleyen ve koruyan, arka planda işleyen hallerdir; kuramsal, soyut ve örtük olarak nitelenebilirler. Herhangi bir yer, zaman ve yön farkı olmaksızın aynı anda söz konusu olduklarından bilincin hallerini birbirinden ayrı değerlendirebilmek imkansızdır. Zaten bilinç bu halleriyle de anlaşılabilir bir sürekliliğin dolayısıyla bütünlüğün temsilcisidir. Tasarımcının masasının başında yalnız başına çalıştığı anda dahi bilinç düzeyinde öteki insanlarda bir arada olmak zorunda olduğundan yukarıda söz edilmişti. Ayrıca onun örneğin uzmanlardan oluşan bir grup içinde öteki insanlarla bir arada olduğu, tartıştığı, konuştuğu, açıklama yaptığı anda da yine bilinç düzeyinde değerlendiren ve uygulayan bir bireyi açığa çıkaran bir yalnızlıkta olmak zorunda olduğu da eklenmişti.

Bununla birlikte *bütün* aralandığında, bilinç sahip olduğu duyu organlarıyla ve özellikleriyle doğrudan öteki bilinç merkezlerine değil, onların da bedenleriyle ve nesnel uzantılarıyla yer aldığı arayüze yani çevresine, dünyasına bakar ve yönelir; tüm soyutlamalardan önce asıl önemli olan içinde yaşadığı sıradan, gerçek ve gündelik dünyadır. Bu somut ve gerçek dünyanın ilk halleri ise bilincin ilk hallerinden farklı olarak yerel, doğrusal ve artzamanlı olarak nitelenebilirler ve bir

şekilde birbirleriyle sıkı bir bağlantılılık içinde, ama aynı zamanda ayrı olarak da değerlendirilebilirler.

İnsan dünyada belirli bir yerdedir, belirli bir zamandadır, çevresindeki bedenlerle ve nesnelere belirli bir uzaklıktadır; dünyadaki yapılar birbirleriyle belirli bir sistemle ilişkilendirilmiş ve konumlanmış öğelerden ve parçalardan oluşarak belirli bütünlükler kurarak anlamlandırılabilirler. İnsan belirli bir yemeği yemeyi arzuluyorsa öncelikle o yemeğin yapıma sistemiyle ilgili soyut bilgisi olması, sonra gerekli malzemeleri elde etmesi, uygun bir ortamda bulunması, sonra da hazırlayıp pişirmesi gereklidir. Dolayısıyla gerçek ve somut haliyle gündelik dünyada amaçlar, arzular, istekler, gereklilikler, yapılar, ürünler, nedenler, sonuçlar, kurallar, bilgi ve yöntemler söz konusudur. Dünyanın gerçekliğinden kopuk olarak uzman bir bilim adamı ya da uzman tasarımcı bakışıyla onun görüldüğü kadar basit olmadığı, apaçık neden sonuç ilişkileriyle açıklanması ve tahmin edilmesi çok zor olduğu söylenebilir. Bununla birlikte gündelik yaşamın gerçekliğinde ve somutluğunda, dünyanın tam da ortasında, gündelik tasarımcı olarak kullanıcı bir otobüse binecekse önce o otobüsün durması ve daha sonra da kapısının açılması gereklidir. Yanmakta olan bir binadaki bu felakete müdahale edecekse, öncelikle orada yangın söndürme teçhizatını buldurmalı ve nasıl kullanacağını da öğrenmiş olmalıdır. Bu kişi için içinde bulunduğu durumun nedenleri ve sonuçları çok açıktır, hangi durumda ne olacağını da oldukça kesin olarak tahmin edebilir. Bilinçler arası paylaşılan dünya sıradan ve gündelik haliyle böyle bir yerdir.

Yaşam *bütünü* yapım ile aralanarak kendisini, bilincini ve dünyasını yine kendinden aralıyordu. Bu aralığın kurucusu olarak gösterilen yapım da yine *bütünün* temsilcisi olarak merkezi tutarak ortaya çıkan bilinçle aralanarak bütünlüğün nasıl olanaklı olabildiğini gösteren, varlıklarıyla bütünlüğün kurulması ve korunmasında zorunlu olan bilincin ilk kesimleri olarak onun hallerini açığa çıkarıyordu. Böyle bir bütünlük içinde organizasyonun, işleyişin ve düzenin nasıl olanaklı olduğunu, anlamlı ve bilinebilir bir sistemin ve örüntünün nasıl açığa çıktığını anlama yolunda ise dünyanın ilk kesimleri olarak onun hallerinin ortaya konulması zorunludur. Yapım yoluyla kendinden aralanan *bütünün* ilk kesimlerinden onun çevresindeki dünyası artzamanlı, kesintili, yerel ve doğrusal bir şekilde, sıralı olarak iki haldedir. Bunlar çevrenin artzamanlı halleri olarak tutunma ve yerleşme yoluyla “korunma” hali ve kurulma ve bozulma yoluyla “yenilenme” hali olarak adlandırılacaktır.

1. Çevrenin ya da dünyanın korunma hali: Dünyada sonuçların ve çözümlerin açığa çıkabilmesi, onun çözülebilir, biçimlendirilebilir ve sonuçlandırılabilir olması, yerleşme ve korunma haline bağlıdır. Böylelikle yoğunlaşarak dünyada açığa çıkan nesnelere ürünlerin, binaların, yolların ve şehirlerin belirli bir gerçek andaki ve belirli bir gerçek yerdeki durumlarından söz edilebilir. Dünyanın ilk halleri gerçek dünya deneyiminde görülebilen ve yaşanabilen hallerdir. Örneğin bir kelimenin belirli bir yerde, bir coğrafyada ve belirli bir anda kararlı, yerleşmiş ve korunan bir anlamının olması, anlama ve iletişime olanak sağlaması ancak dünyanın korunma hali kavrayışıyla mümkündür. Bir kelimeyi duyduğunda belirli bir durumu anlayan kişi dünyanın bu kök halini yaşamış ve deneyimlemiştir; aksi takdirde bir dilin sözlükleri yazılamazdı. Uzmanlık olarak tasarlama söz konusu olduğunda bir tasarım sürecinin belirli bir sonucunun olabilmesi, ara model ve çıktılar bir yana, bir sorunun çözülmesi ve bir ürünün üretilip, dağıtılıp, pazarlanabilmesi, dolayısıyla bir projenin sonuçlandırılabilmesi dünyanın yerleşme ve korunma hali yoluyla mümkündür. Dünyada anlamlı çözüm ve sonuçlara her zaman yer vardır.
2. Çevrenin ya da dünyanın yenilenme hali: Dünyada süreçlerin ve sorunların açığa çıkabilmesi onun amaçlar ve nedenler denetiminde kasıtlı olarak değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve projelendirilebilir olması kurulma ve bozulma yoluyla yenilenme haline bağlıdır. Böylelikle yoğunlaşarak dünyada açığa çıkan nesnelere ürünlerin, binaların, yolların ve şehirlerin içinde buldukları, onları kuran ve bozan sürekli ve yenileyici bir devinimden söz edilebilir. Bu haliyle dünya, anlamları birbirleriyle ilişkilendirip eriterek kararlılıklarını, yerleşmişliklerini ve korunmuşluklarını bozar ve onları yeni bireşimler halinde yeniden kurar. Dünyadaki bir yapıyı kuran ve taşıyan anlamlar ve özellikler bireşimi, açığa çıkması olası sayısız olasılıktan, potansiyel durumdan sadece biridir; *bütün*, merkezindeki bilincin teklik hali gereği olanaklı evrenin tümüne yayılmış halde olduğundan, bu bireşimin bir sonuç durum olarak dünyaya gelmesi öteki potansiyel durumları dışlayıp yokedemez. Dolayısıyla öteki olasılıkların açığa çıkma baskısıyla birlikte sözkonusu sonuç durum ancak “sorunlu” olarak değerlendirilecektir ve bozulma ve yeniden kurulma süreciyle mutlaka yenilenecektir.

Bu noktada dünyanın korunma ve yenilenme hallerini anlama konusuna açıklık getirebilecek çok önemli bir olasılıktan söz etmek faydalıdır. Örneğin bir kullanıcı bir kavanozun ne olduğunu bilir. Kavanoz tasarlamak üzere çalışmaya başlayan bir tasarımcı da bu kavramın işaret ettiği anlamı hissetmektedir. Her iki insanın da “kavanoz” şeklinde doğal dilde seslenmesi, söz konusu bilişsel içeriğin doğrusal olmayan bilinç düzeyinden doğrusal dünyaya indirgenmesi olarak ortaya konabilir. Bununla birlikte tasarımcıyı ve kullanıcıyı işaret eden yaşam bütünlerinde, gerek yeni bir kavanoz tasarlarken, gerekse sadece kavanoz şeklinde seslenirken söz konusu olan yapımın, bilinç düzeyi içeriğini tam, uygun ve aynen dünya düzeyine yansıtılabildiği konusu oldukça tartışmalıdır. Bilinç sahip olduğu bu bilişsel ve duyuşsal içeriği aynen ve eşbiçimli olarak dünyaya indirgeyebiliyor olsaydı gerçekleştirilmiş mükemmel ya da ideal bir kavanoz örneğinin var olması gerekirdi; kavanoz konusunda tasarımcının yorum olanağı ortadan kalkmış olurdu. Oysa insanlar tarafından tasarlanmış sayısız gerçek kavanoz örneği vardır; bu örneklerin var olabilmesi dünyanın korunma halinin kanıtıdır (Şekil 4.7).

Şekil 4.7: Çeşitli şişe ve kavanoz örnekleri.

Türkçe’de kavanoz kavramıyla işaret edilen anlamsal içerik ve onunla bağlantılı anlamlar diğer dillerde sayısız farklı seslenişlerle dile gelir; bu seslenişler yaşam *bütünü*nün bilinç düzeyinde kesintisiz bir şekilde sürüp giden anlam akışını dünyanın korunma halinin elvermesiyle keserler ve ancak ondan eksik ve sorunlu bir model

açığa çıkarırlar. Bu model, örneğin tasarlanmış yeni bir kavanoz kullanıcılar tarafından ne kadar uygun görülse ve benimsense dahi mutlaka yenilenmeye açıktır; bilişsel ve duyuşsal anlam tayfindaki dolaşık ve kesintisiz bir merkez çekerin (kavanoz kavramıyla işaret edilen içerik) dil ile kesilmesiyle açığa çıkan bir tür eksik ve kopya model oluşu dünyanın bozulma yoluyla yenilenme hali karşısında onu korumasız bırakır.

Tasarlayan ve yapan sistemler olarak bütünlerin çekirdeğindeki O noktasından yayılan üç uzamdan burada öncelikle ele alınacak olan ikisi, bütünlerin bir anlamda “sorunlu çözümler” olarak içlerinde bağlamlar ve durumlar kurduğu uzamlardır. Bu uzamların anlatımına geçmeden önce Merleau-Ponty’nin insana nesnel dünyanın oluşumunun kapısını aralayan bir bakış fenomenolojisi ile ilgili ifadeleri, içinde en son ele alınacak olan üçüncü temel uzamla ilgili izleri de taşıyor olması bakımından kayda değerdir. Merleau-Ponty’ye göre, insanda algının nesnelde sonlanması ya da algının insanı ister istemez gerçekçi görüşe, yani öznenin bağımsız şeyler ve görelilik olmayan doğrular olduğu fikrine götürmesi kaçınılmazdır (Direk, 2003). Öncelikle algının ilk ve kaynaktaki inancı bu fikre varmayı mümkün kılan bir yola çıkış noktasıdır.

Kendinde nesneyi elde etmek için perspektifsiz bir konum edinmemiz gerekir, halbuki bedenli olduğumuzdan, bir olgu olarak algıda hiçbir zaman bulamayız bu perspektif yokluğunu. İnsan bedenli bir varolan olarak bir yerden bakmaya mahkumdur hep. Öyleyse soru şudur: Nasıl oluyor da bir yerden bakış, herhangi bir perspektife çakılıp kalmadan hiçbir yerden bakış haline gelebiliyor? Bize nesnel dünyanın oluşumunun kapısını aralayan bir bakış fenomenolojisi açılır bu soruyla birlikte (Direk, 2003).

Bakışın fenomenolojik betimlemesi Merleau-Ponty’de iki aşamadan oluşur; bunların ilki “mekansal”, ikincisi “zamansaldır”. Böylelikle çözümlerin yuvası olarak yapım *bütününün* dünyasının “sonuç” yönünü gösteren ve dünyanın korunma ve yerleşme hali nedeniyle varolan mekansal “durum uzamının” ve sorunların yuvası olarak onun dünyasının “süreç” yönünü gösteren ve dünyanın kurulma ve bozulma hali nedeniyle varolan zamansal “devim uzamının” anlatımına geçilebilir.

4.4 Yapım Bütününün Dünyası ve İlk Uzamlar : Durum ve Devim

Bütünü temsil iddiasıyla beliren merkezi kesimi olarak kendisi ya da bilinci, benimsediği ve belirttiği O noktasını (insanı işaret eder) aralayıp kararlı bir “seyir”

ve “yapım” halinde tutarak, gözleyerek, yapıp ederek ve yorumlayarak kendini gerçekleştirdiği ve yapılar açığa çıkararak biçimlendirdiği dünyasını (evreni işaret eder), *bütünün* diğer ilk kesimini açığa çıkarır. Böylece *bütünün* dünyası, onun yapıp ederek ve ona katılarak kendini gerçekleştirdiği ve görünür kıldığı temel bir kesimdir ve ilk halleri gereği (korunma ve yenilenme halleri) O noktasından iki uzamın aralanmasıyla, genişlemesiyle ve yayılmasıyla kurulmuştur.

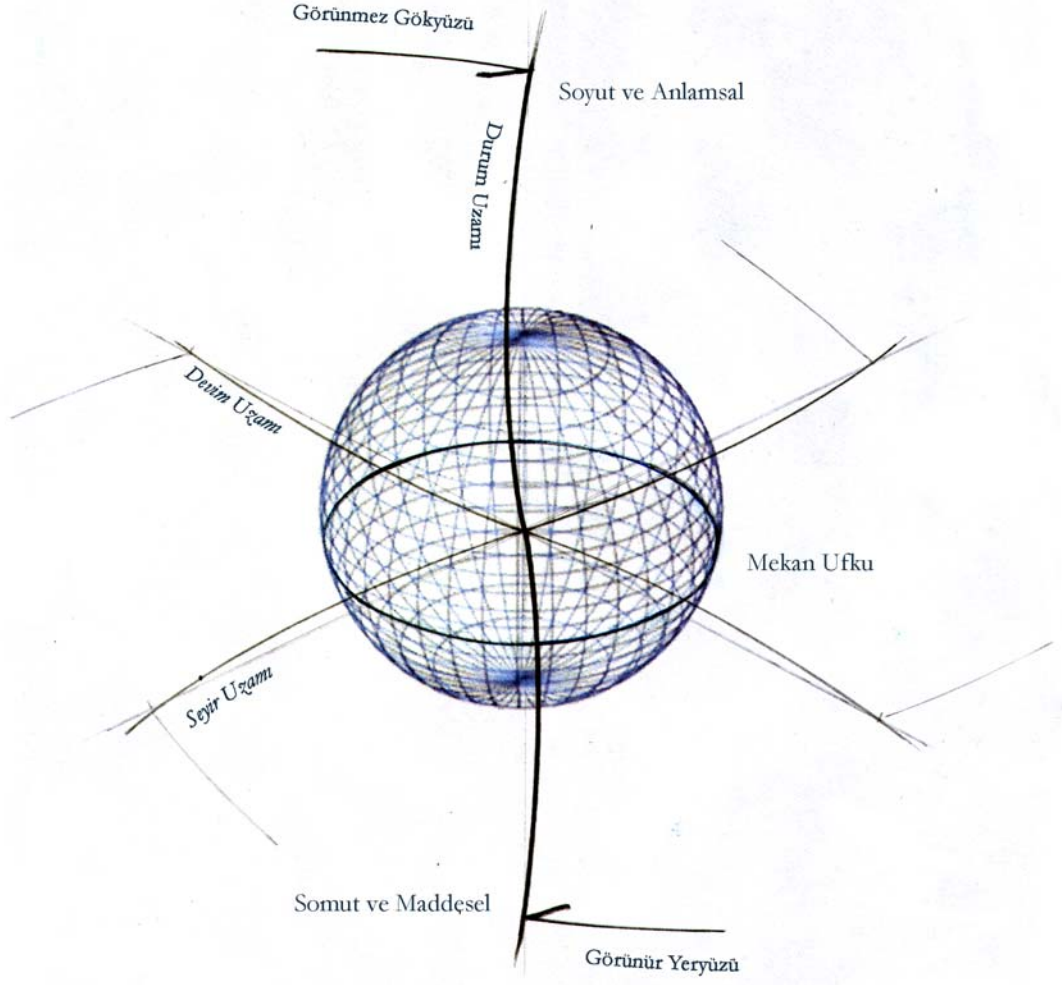
Yapım *bütünü* için sözü edilen ilk üç uzamdan ikisi dünyası, biri de kendisi yani bilinci ile ilgilidir. *Bütünün* ilk kesimlerinden onun her şeyden önceki durumunu temsil etme iddiasını taşıyan kendisi, bu niteliği dolayısıyla *bütünün* her şeyden önceki tekliğinin bir sonucu olarak, aralanma sonrası kendisini yalnızca tek bir uzamı yayarak açığa çıkaracaktır: (1) yaşam uzamı. *Bütünün* kendini gerçekleştirdiği ve merkezden mesafelenerek çevreye yayılan ve “ötekileşen” dünyası ise öncel teklikten de uzaklaşıp bir ilk çokluk temsilcisi olarak birden fazla uzamı ortaya koyacaktır: (1) mekansal durum uzamı ve (2) zamansal devim uzamı; bu iki uzam evrenbilim bağlamında zaman-mekanın iki yüzü gibidir.

Yaşam *bütünü* kesintisiz bir süreklilikte nasıl anlaşılıp bilinmesi çok zor bir ilişkiler birliği sergiliyorsa, onun aralanıp kesintiye uğratarak anlaşılması ve açıklanması çabasında beliren ilk kesimlerden ve yine onun merkezine yerleşip *bütünü* temsil ve denetim iddiasını taşıyan bilinci de anlaşılıp bilinmesi çok zor bir tek uzamı aralayarak *bütüne* yayacaktır. Böylece kendini görüp okuyabildiği ve yapıp ederek gerçekleştirdiği karşı dünyası, görelî olarak daha kolay anlaşılıp bilinebilir bir farklılığı ve çokluğu açığa çıkarma anlamında birden fazla uzamın *bütüne* yayılmasıyla kurulur. Bilincin tek uzamı yayılarak dünyanın iki kök uzamını yayar.

4.4.1 Çözümlerin yuvası olarak mekansal durum uzamı: yapım halindeki bütünün sonuç yönü

Durum uzamının varlığından dünyanın korunma hali dolayısıyla söz edilebilir. Mecazlı bir anlatımla yer ile gök yaşam *bütününün* çekirdeğindeki holografik O noktasından ayrılarak “durum uzamını” açığa çıkaracaktır (Şekil 4.8). “Durum” sözcüğü TDK’nun Türkçe Sözlüğü’nde (1998) şu anlamlarıyla belirtilmiştir:

Durum: 1. Bir zaman kesiti içinde bir şeyi belirleyen şartların hepsi, vaziyet, hal, keyfiyet, mevki, pozisyon., 2. Duruş biçimi, konum.

Şekil 4.8: Durum uzamı.

Durum uzamı, bir anlamda, tüm görünebilir katılığıyla maddeselliği işaret eden yer ile tüm görünemez akışkanlığıyla anlamsallığı işaret eden göğün araladığı, mekana eğilen, mekanı gösteren ve “mekansal” olarak ifade edilebilecek bir durumsal karşılaşmanın uzamıdır. Durum uzamında bütünlerin açığa çıkardığı yapıların yeryüzüne inmiş, onun dünyasında açığa çıkmış halde devinen maddi, somut ve “görünür” yüzüyle gökyüzüne yükselmiş, onun bilincinde fraktal ağlarda saklanıp korunmuş halde devinen soyut, anlamsal ve “görünmez” yüzü karşı karşıyadır. Uzamı böyle bir aralık ya da kesinti kurmuştur. Bunlar bir durumu mekansal olarak kuran diyalektik karşıt taraflar olarak da görülebilir. Bir elektrikli su ısıtıcısının dünyada somut ve maddi bir varlığı vardır; bu onun durumunun “görünür” yüzüdür; o dünyanın korunma hali dolayısıyla yeryüzünden elde edilen malzemeye belirli bir

teknikle gerçekleştirilmiştir. Su ısıtıcısının ayrıca her insan yapımı şey gibi bir de soyut ve anlamsal bir varlığı vardır; ne olduğu, ne amaçla kullanılacağı, kimin tarafından nasıl kullanılacağı ve benzeri içerikler onun durumunun “görünmez” yüzüyle ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışma, ürünlerin bu iki yüzü arasındaki uyumsuzluğa, aynı ya da eş biçimli olmama haline, insana tasarlama ve kullanma olanağı sağlayan temel bir çelişki ya da sorun olarak vurgu yapmaktadır. Kullanıcı ısıtıcının ne olduğunu, nasıl kullanılacağını öğrenir ve bilir; bu bilgiye dayanarak da o ürünü yaşamına dahil eder. Bununla birlikte söz konusu görünür gerçek dünya nesnesi, o kullanıcıyı işaret eden *bütünün* bilinç düzeyinde “elektrikli su ısıtıcısı” ifadesiyle işaret edilen görünmez bilişsel ve duyuşsal içeriği eksiksiz ve sorunsuz olarak karşılamaktan uzaktır; bu yüzden kullanıcı o üründe aradığını “tam olarak” bulamaz. Bu sürekli arayış ya da tatminsizlik hali de sorunların yuvası olarak zamansal devim uzamı yoluyla anlaşılmalı çalışılacaktır.

Bazı insan yapımları saç kurutma makinesi örneğinde olduğu gibi açıkça görünür olan somut ve maddi bir yapı tarafından da taşınmaz. Yasalar, kanunlar ve kurallar bu noktada örnek olarak verilebilir. Örneğin sinyalizasyonun bulunmadığı bir karayolunda karşıdan karşıya geçerken uygulanması gereken soyut ve görünmez olan kurallar yayaların ortaya koydukları davranışlarda ve eylemlerde görünür olur. Böylelikle durum uzamı yapım halindeki sistem olarak bir *bütünün* dünyasını kuran ve onu anlatan iki uzamdan biridir.

Mekansal durumlar, geçici olsalar da az ya da çok kararlı çözüm önerileri olarak biçimlerin, üretilmiş kullanılmakta olan ürünlerin, “ara” ya da “son” olarak nitelenebilen modellerin, dolayısıyla maddi nesnelere ve onlarla ilişkili maddi olmayan örüntülerin yuvalarıdır. Bir başka deyişle yapan sistemlerin mekansal uzamında onlarla içkin görünür biçimler yuvalanırlar. Yapım *bütününe* mekansal olarak bakılırsa durumlar, bu durumlarda birleştirilmiş ve eklemlenmiş maddesel öğeleri ve maddesel olmayan ilişkileriyle nesnelere, biçimler ve üretilmiş kullanılmakta olan ürünler görülecektir. Böylelikle, mekansal durumlarda ve boşluklarda yuvalanmış görünür biçimler bütünlerin dünyasını anlaşılabilir, ölçülebilir, modellenir, çözülebilir ve sonuçlandırılabilir kılarlar. Bu anlamda durum uzamı “sonuçların” ve “çözümlerin” yuvasıdır.

Bir kavramın başka bir kavram içinde “yuvalanmış olması” olarak dile getirilen durum kuşkusuz mecazlı bir anlatımdır. Böylelikle bir kapsama ve içiçe olma

ilişkinde değinilmektedir. Bununla birlikte mekanın yuva olarak fenomenleşmesi, onun çözüm kavramını mutlak hiyerarşik bir düzende ve buyurgan bir şekilde tanımlayıp belirlemesi değil, ona “barınak” olması anlamındadır; çözüm kavramı başka uzamlardaki yerlerde de geçer. Böylelikle günlük dilde çözüm ve sonuç kavramlarının işaret ettiği anlamla, mekan kavramının işaret ettiği anlam arasında bir benzerlik vurgulanmış ve bir yakınlık kurulmuştur. Capra’da (1996) yukarıdaki alıntıda “Tüm canlı dünyada, başka canlı sistemler içinde yuvalanmış canlı sistemler bulunur” derken esasen sistemler arası mutlak bir hiyerarşiden söz etmemektedir; O’nun canlı sistemlerin temel bir özelliği olan otopoiesis ile ilgili ifadeleri böyle bir hiyerarşi kavrayışıyla çelişmektedir:

“Otopoiesis” ya da kendinden yapma ise, içindeki her bileşene ait işlevin “ağın diğer bileşenlerinin üretilmesine ve dönüştürülmesine katılmak” olduğu bir ağ desenidir. Bu yolla ağ sürekli olarak kendini yapar. O bileşenleri tarafından üretilmiştir ve sırasıyla bu bileşenleri üretir. Bütün canlı sistemler bilişsel sistemlerdir ve biliş her zaman otopoesis ağının varlığını gösterir (Capra, 1996).

Yaşam dünyasında insan, durum uzamını tüm mutlak kendiliğiyle görebileceği, yakalayıp ölçebileceği ve deneyimleyebileceği yalıtılmış ve durultularak modellenmiş bir mutlak mekan içinde bulunamaz. Örnek olarak hayali bir sürücünün şu ifadelerine kulak verilebilir: “Ufka doğru uzayan kıvrımlı bir sahil yolunda otomobil sürerken hiçbir zaman değişmez bir mekansal durumda bulunamam. Durumum, zaman içinde akıp gitmektedir. İçinde bulunduğum yapay sistemler ve onların yol verdiği olaylardan oluşan yapay gerçeklik esasen ne yerde ne de gökte ama ikisinin birleşerek yapıştığı ufuk çizgisi üzerinde bir yerdedir. Oluşumunu insana borçlu olan yapay bir teknik sistemin yol verdiği bir yolculuk olayının içindeyimdir. Almam gereken bir yol, katetmem gereken bir aralık vardır. Bu yolda otomobilimi araç olarak kullanırım. Zamanın içinden gelen bu aracılaştırma baskısı olmasaydı, hiçbir zaman otomobilimin içinde onu sürer durumda olamazdım. Böyle bir durumun herhangi bir anlamı olmazdı. Eskiden bulunduğum ve şimdi de olmak istediğim bir yer, mekansal bir durum olamazdı. Geçmişteki bir durumu, gelecekteki bir duruma taşıyacak aracı ya da araç olarak yapay bir sistem, madde ve enerji dönüştürülüp tasarlanarak ve oluşturularak yeryüzüne indirilmeyecekti.” İşte zamanın içinden gelen bu amaçlı araçlar kurma kuvveti durum uzamının eşi olan devim uzamının varlığını gösterecektir.

Akin'ın (1984) bir işlemcinin sorun çözme davranışıyla ilgili ifadeleri, dünyanın ilk halleri olarak korunmayı ve yenilenmeyi, bununla birlikte durum ve devim uzamlarının eklemli birlikteliğini anlamada kayda değerdir. Buradaki, matematiksel kavramları da içeren klasik sistemci ve analiz temelli açıklamada, “sorunla ilgili verili bir enformasyon durumu” ve “soruna bir çözümü tanımlayan bir enformasyonu içeren ikinci bir durum” ifadeleri durum uzamı kavrayışını, “bir sorun durumunu diğer bir sorun durumuna dönüştürme eylemi olarak işlem” ifadesi de devim uzamı kavrayışını ortaya koyar. Akin (1984) şöyle söyler:

Bir protokol sorun çözücünün kayıtlı davranışdır. Sorun çözme davranışlarının tümü bir sorunla ilgili verili bir ilk enformasyon durumunu bu duruma göre soruna bir çözümü tanımlayan bir enformasyonu içeren ikinci bir duruma dönüştürmeyle ilgilidir. Bir sorun durumunu diğer bir sorun durumuna dönüştürme eylemi ise işlem olarak adlandırılır. Dolayısıyla bir protokol ilk enformasyon durumuyla ya da sorunun tanımlanmasıyla başlar ve son ya da çözüm durumuna ulaşmadan birçok ara durumu ardışık sıralı olarak takip eder. Her durum bir önceki duruma bir işlemin ya da işlemcinin uygulanmasıyla elde edilir (Akin, 1984).

Yukarıda yapım yoluyla kendinden aralanan *bütünü*n ilk kesimlerinden onun çevresindeki dünyasının artzamanlı, kesintili, yerel ve doğrusal bir şekilde, sıralı olarak iki halde olduğu ortaya konmuştu; bunlar çevrenin artzamanlı halleri olarak korunma ve yenilenme haliydi. Akin'ın (1984) bir protokolün ilk enformasyon durumuyla ya da sorunun tanımlanmasıyla başladığı ve son ya da çözüm durumuna ulaşmadan birçok ara durumu ardışık sıralı olarak takip ettiği açıklaması da bu kavrayışla uyum içindedir.

4.4.2 Sorunların yuvası olarak zamansal devim uzamı: yapım halindeki bütünü'nün süreç yönü

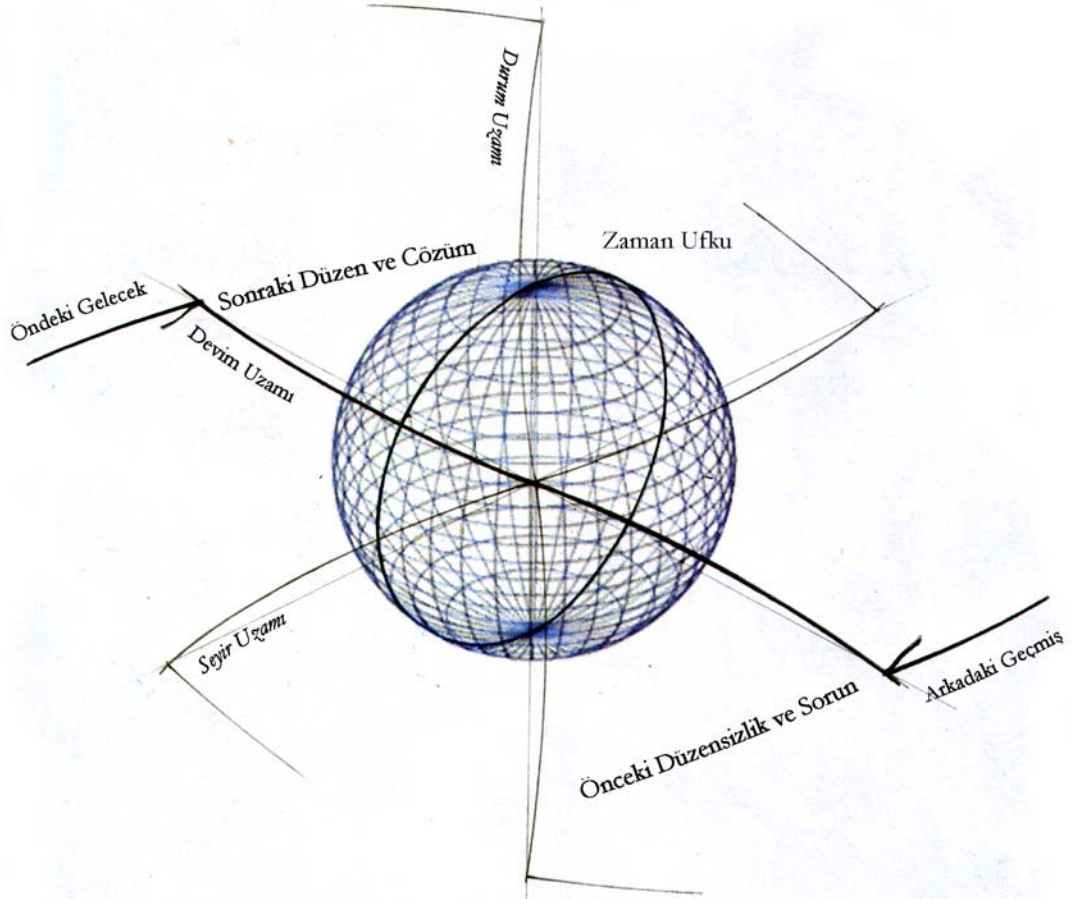
Devim uzamının varlığından dünyanın kurulma ve bozulma yoluyla yenilenme hali dolayısıyla söz edilebilir. Nasıl maddesel yeryüzü ve anlamsal gökyüzü yapım halindeki sistemin çekirdeğindeki holografik O noktasından ayrılıp durum uzamını oluşturuyorsa, yine mecazlı bir anlatımla, aynı anda önde duran gelecek ve arka kalan geçmiş de bu çekirdekten ayrılarak “devim uzamını” oluşturacaktır (Şekil 4.9). Devim ve onunla ilişkili “devinim”, “devimsel” ve “devimselcilik” sözcükleri TDK'nun Türkçe Sözlüğü'nde (1998) şu anlamlarıyla belirtilmiştir:

Devim: Devinim. - Devimli, devimsel.

Devinim: 1. Devinmek işi, hareket., 2. fiz. Durağan bir noktaya göre devinmekte olan bir nesnenin durumu, devim, hareket., 3. fel. Bir ruh durumundan başka bir ruh durumuna geçiş, bir düşünce sürecinin başlaması, hareket.

Devimsel: 1. Devinim durumunda olan, hareki., 2. fel. Devinimi yalnızca fizik kanunlarına bağlı olmayan, aynı zamanda bir amacı da içeren, dinamik.

Devimselcilik: fel. Beliren ve gelişen şeylerin kendiliklerinden etkin olduklarını, gelişmelerini sağlayan gücün dışardan gelmeyip kendileriyle özdeş olduğunu ileri süren öğretisi, dinamizm; mekanikçilik karşıtı.

Şekil 4.9: Devim Uzamı

Cevizci'nin (2000) “dinamizmle” ilgili açıklamaları da devim uzamının anlaşılması bakımından kayda değerdir. O şöyle söyler:

Dinamizm, maddeyi atıl bir şey olarak gören, maddeye ilişkin açıklamasında kütle ya da hareket kavramını kullanan mekanizme karşıt bir biçimde, açıklayıcı kavram olarak güç kavramını kullanan, maddede harekete indirgenemeyen bir takım güçler bulunduğunu, maddenin temel özelliğinin güç olduğunu savunan felsefi akımdır. Dinamizm, doğanın tüm fenomenlerinin, madde de dahil olmak üzere, güç ya da enerjinin tezahürleri olduğunu savunan gerçeklik görüşüdür (Cevizci, 2000).

Devim uzamı, tüm kendisine yönelinen görünür maddi düzgünlüğüyle ve düzeniyle çözümün yönü olarak “önde duran gelecek” ile tüm kendisinden ayrılan, uzaklaşılabilir ve terk edilen görünmez anlamsal bozulmuşluğuyla sorunun ve problemin yönü “arkada kalan geçmişin” araladığı, zamana eğilen ve zamanı gösteren olarak ifade edilebilecek bir süresel karşılaşmanın uzamıdır. Devim uzamında bütünlerin açığa çıkardığı yapıların iki yüzü karşı karşıyadır: onların yaşattığı terslikten ve sorundan ayrılmanın amaçlandığı dolayısıyla dönüşüme ve devinime neden olan “ilk” ya da “önceki” yüzüyle içinde bulunulmak istenilen ve hedeflenen dolayısıyla dönüşüme ve devinime sonuç olan “son” ya da “sonraki” yüzü. Uzamı düzensizlikten düzene, dolayısıyla da nedenden sonuca yönelinen böyle bir aralık ya da kesinti kurmuştur. Bunlar bir devimi zamansal olarak kuran diyalektik karşıt taraflar olarak da görülebilir. Mekansal durumlar ancak zamansal devinimlerle merkezdeki bilinçle bağlanırlar ve bir çeker olan bu merkezin etrafında döner dururlar.

Hazırlanmış olduğu beş sayfalık bir raporu yazıcısıyla basmış bir işkadını, birbirinden bağımsız beş kağıt sayfayı birleştirerek bir bütün haline getirmek için tel zımba aramaktadır. Kağıtlar şu anda birbirleriyle onları toplayacak fiziksel bir bağdan yoksun halde iken, işkadınına işaret eden yaşam *bütünü* bilinç düzeyinde onları bağlanmış görmek ister. Durum uzamının anlatımında da dile getirilen zamanın içinden gelen bir şeyleri aracı kılma ve araçsallaştırma kuvveti böyle bir şeydir. Bu durumda bir terslik ve düzensizlik olarak görülen kağıtların ilk ve önceki bağımsız hali, devinimli bir süreç yoluyla amaçlanan düzgün ve düzenli hale, son ve sonraki duruma dönüştürülecektir. Olağan koşullarda, tel zımbanın kullanılmasıyla önde duran ve arzulanan bir gelecek kurulurken istenmeyen bir geçmiş de arkada kalacaktır. Bu senaryoda vurgulanan devim uzamı aralandığında, söz konusu aralığın açığa çıkardığı gereksinim, yeryüzünden elde edilen malzemeye ve belirli bir

teknikle gerçekleştirilmiş olan tel zımbanın uygun işleviyle karşılanacaktır. Onu kullanan işkadınına işaret eden *bütün*, bilinç düzeyinde bir tel zımbanın ne olduğunu ve nasıl kullanıldığını bilir ve hisseder; böylece kağıtları kolayca birbirlerine zımbalayarak birleştirir.

Zamansal süreler ve anlar, projelerin, yönelimlerin, tasarıların, amaçların ve işlevlerin yuvalarıdır. Bir başka deyişle yapan sistemlerin zamansal yönünde onlarla ilgili projeler ve süreçler yuvalanır. Tasarlayan ve yapan *bütüne* zamansal olarak bakılırsa süreler, anlar ve bu anlara gömülü olan amaçlarıyla, nedenleriyle, sonuçlarıyla ve etkileriyle projeler ve tasarılar görülecektir. Böylelikle zamansal sürelerde ve anlarda yuvalanmış tasarı ve projeler *bütünün* dünyasını bulanıklaştırır ve onu problematik ve sorunlu kılar. Devim uzamında “sorunlar” ve “problemler” yuvalanmıştır. Dünyadaki yapıların durumlarının görünür ve görünmez yüzü arasındaki bağlantı, uyum ve birbirini karşılama ilişkisi devim ile zorlanır ve sorunlu hale gelir.

Sonuç biçimlerin yuvası olarak mekansal durum uzamı, yapım halindeki sistemler olarak bütünleri bir “gereklilik”, “sonluluk”, “zorunluluk” ve “belirlenmişlik” hali içine girmeye zorlarken, süren projelerin yuvası olarak zamansal devim uzamı onları bir “özgürlük”, “sonsuzluk” ve “olanaklılık” hali içine girmeye zorlar. Dünyasının ilk halleri olan korunmayla ve yenilenmeyle birlikte insan orada en temelde amaçlı, işlevli, bir işe yarayan, bir sonuca yönelen ve bir etki yaratan aracılık ilişkileri görür. Bir bitkinin fotosentez olayında güneş işlevli bir aracıdır. Bir çitanın avını yakalaması olayında uzun kuyruğu yüksek süratlerde dengesini sağlamaya yarayan bir aracıdır. Kumdaki ayak izi oradan birilerinin geçmiş olduğunu gösterir. Aç bir karga için bir kaplumbağa yavrusu karnını doyurmada aracıdır. Esasen amaçsızmış ve işlevsizmiş gibi görünse de insan, doğal olayların parçaları arasında aracılık ilişkileri kurarak onları bağlamaları dahilinde geçici de olsa oraganizasyonlu ve düzenli olarak görür ve anlamlandırır. İnsan için, sahildeki bir yerleşim bölgesinin yerlebir olmasında, yol verdiği dev tsunami dalgalarıyla güçlü bir deprem apaçık bir aracıdır. Esasen depremi oluşturan devasa fay bütününün kendiliğinde böyle bir yıkım amacı olmasa da, düzenli dünya göreliliği içinlik düzlemi dahilinde onun belirtisini böyle korkunç ve acıklı bir içerikle gösterecektir.

Otomobilli örneğe devam etmek gerekirse: “Bir yaz akşamüstü otomobilimle kıvrımlı sahil yolunda süredururken zaman zaman güneşi ufku yakınlarında

görürüm. Gözüme kaçan bu aydınlık, yolu görmemi zorlaştırırken içinde bulundum durumu da tekinsizleştirir. Böylelikle devim uzamında düzeltilip düzenlenecek bir terslik kurulmuş olur. Arkamdaki geçmişte kalan, gözüme kaçan parlak güneş ışığı nedeniyle güvensiz bir sürüş durumu, önümdeki gelecekte beliren ise o parlak ışığın sönmesiyle gelen yeniden güvenli bir sürüş durumudur. Bunların arasında bir yapının ve onun yol verdiği olayların şimdiki zamandaki duruma katılmasına ve o yapının özellikleriyle belirmesine yol verecek bir aracılık ilişkisi kurulmuştur. Güneşin kendini bir anahtarla söndüremeyeceğime göre gözümle onun arasına bir set çeken güneşliğimi indiriveririm.”

Bu noktada, kavramsal öğelerin karşılıklı olarak birbirlerini kurmakta, belirlemekte ve sürdürmekte olduğu esaslı bir kendi kendini yapan ağdan, derin bir otopoietik eklemlilikten söz etmek gereklidir. Maddesel yerin ve anlamsal göğün O noktadan ayrılışıyla kurulan mekansal durum uzamı, sonuçların ve çözümlerin yuvası olarak, yerle ilgili görünür somut ve gökle ilgili görünmez soyut uçlarıyla, yapan bir *bütüne* “gerçeklik” ve “varlık” kazandıran, onun özelliklerini açığa çıkaran biçimini ortaya koyarak onu “anlaşılabilir” ve “çözülebilir” kılan yatay ufku, “mekan ufkunu” kurar. Esasen mekan ufku kavramı durum uzamının başka şekilde ifade edilışıdır. Bununla birlikte çizgisellik ve doğrusallık vurgusu içeren uzam kavramına göre ufuk kavramı dairesellik, etrafını çevirme, çevreleme ve dolaylama anlamlarına da işaret eder; böylece doğrusal bir uzamın O noktadan aralanması ve uzaması olarak dile getirilen olayla birlikte çevreleyen bir ufuk boşluğa yayılır ve dünyaya değer.

Aynı anda önde duran geleceğin ve arkada kalan geçmişin O noktadan ayrılışıyla kurulan zamansal devim uzamı ise, projenin ve tasarımın yuvası olarak öndeki sonraki düzen ve arkadaki önceki terslik uçlarıyla, yapan bir *bütüne* “amaçlılık”, “aracılık”, ve “araçsallık” kazandıran, onu “sorunlu”, “meseleli” ve “problematik” kılan dikey ufku, “zaman ufkunu” kurar. Esasen O’nun dünyaya dik olarak aralanmasıyla beliren durum uzamı çevresinde dünyaya yatay olarak yayılan mekan ufkunu kurduğunda, O’nun dünyaya paralel ve yatay olarak aralanmasıyla beliren devim uzamının iki ucunu, gelecekteki sonucu ve etkiyi ve geçmişteki nedeni ve amacı da açığa çıkarmış olur. Son düzen ile ilk terslik, mekan ufkunun önde ve arkadaki iki ucunda belirmiştir. Aynı şekilde O’nun dünyaya paralel ve yatay olarak aralanmasıyla beliren devim uzamı da çevresinde dünyaya dik olarak yayılan zaman ufkunu kurduğunda, esasen O’nun dünyaya dik olarak aralanmasıyla beliren durum

uzamının iki ucunu, görünür somut nesneyi ve görünmez soyut örüntüyü de açığa çıkarmış olur. Madde ve mânâ, zaman ufkunun yukarıda ve aşağıdaki iki ucunda belirmiştir.

Zamanın ve mekanın bu aynı anda, eşzamanlı ve eklemli birlikteliği Von Bertalanffy'nin (1971) yapıyla ve işlevle ilişkili şu ifadelerinde de kendini gösterir: “Yapı parçaların düzeni olarak ve işlev de süreçlerin düzeni olarak tamamen aynı şeyler olabilir; fiziksel dünyada madde enerji oyunları içinde dağılır ve biyolojik dünyadaki yapılar ise süreçler akımının dışavurumudurlar.” Böylece bir insan yapısı olarak kurmalı cep saatini ortaya çıkaran belki yüzlerce küçük parça, sadece zamanı gösterme gibi belirgin bir işlevi kuruyor ve karşılıyor değildir. Önce düzenli bir yapı ve onun sonra karşıladığı işlevden söz edilemez. Cep saatinin maddesel organizasyonu ve yapısı büyük bir anlam ve işlev akımının bir anlık belirtisi olarak da görülebilir. Zaman yapısının maddesel olarak kurulmasıyla ölçülebilir olmaz, o yapı ancak zaman ölçme işlevi yoluyla kurulabilir.

Bausch (2002) ise genel sistem kuramının ve süreç modelinin çerçevesinde maddenin canlı ya da cansız olmadığı, ikisi birden olduğu düşüncesiyle maddenin organizasyonunun sistem araştırmalarının merkezine oturtulmuş olduğunu söyler. Süreç modeline göre toplum çok yüzlü, karmaşık ve akışkan bir kurulma, bağlanma ve ilişkilene halinin ve bir ayrılma ve çözülme halinin oldukça çeşitli ve değişken derecelerinin karşılıklı eklemli bir ağıdır. Bu modelde yapı süregiden etkileşim sürecinden ayrı bir şey değil, daha çok onun herhangi bir zamanda aniden açığa çıkan temsilidir. Alexander (1964) tasarımın esas konusu olarak “biçim ile bağlamı kapsayan birleşimden” söz ederken, kendi kavrayışına göre mekansal durumlarla zamansal sürelerin eklemliğini dile getiriyor gibidir. O şöyle söyler:

Tasarım işleve karşılık olarak yeni fiziksel düzen, organizasyon ve biçim sergileyen fiziksel şeylerin icat edilmesi sürecidir...Tasarımın temel konusu biçimdir...Her tasarım problemi iki öge arasında uyumu sağlama çabasıyla ortaya çıkar; sorgulanan biçim ve onun bağlamı. Biçim problemin çözümüdür; bağlam problemi tanımlar. Bir başka deyişle, tasarımdan söz ettiğimizde tartışmanın esas konusu sadece biçim değil, biçim ile bağlamı kapsayan birleşimdir (Alexander, 1964).

Bununla birlikte tasarımı ve yapıyı *bütünü* bir sistem olarak anlama yolundaki bir üst kuram, mekan zaman bağıntısının dile getirilmesiyle sonlanamaz. Tersine esasen burada başlar.

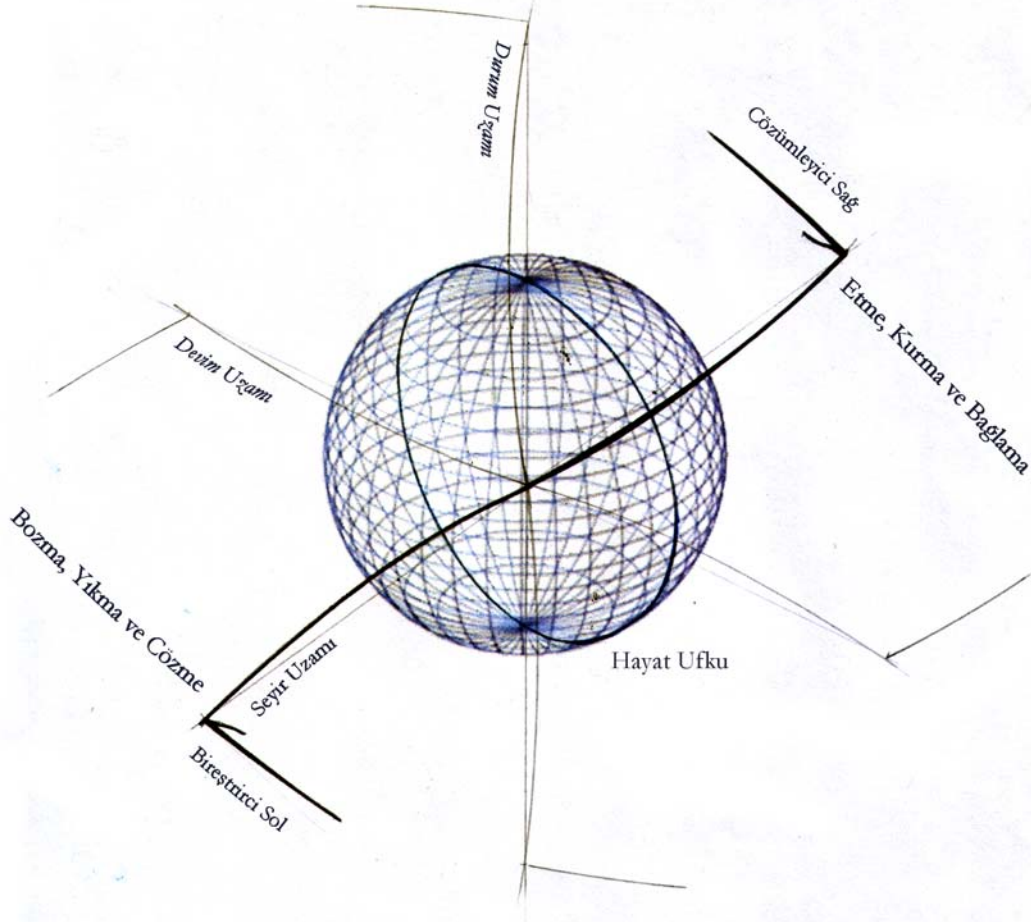
4.5 Yapım Bütününün Kendisi: Mekanın ve Zamanın Yuvası Olarak Yaşam Uzamı

Yapım halindeki bütünlere gerçeklik ve varlık kazandıran durum uzamının yaydığı mekan ufku ile aracılık ve araçsallık kazandıran devim uzamının yaydığı zaman ufkunun eklemelenmiş bütünsel birlikteliği, üçüncü bir uzamla ilgili köken bir kavrayışı beraberinde getirir. Bu *bütünü* kendisinden aralayarak dünyasını kuran, zamanı ve mekanı O noktaya gömülme ve çökmekten alıkoyarak açık tutan yaşamsal bir uzamdır. Bu uzam kesintisiz *bütünün* ilk kesimlerinden *bütünü* temsil iddiasıyla onun merkezini tutan bilincinin doğrudan yaydığı, onunla birlikte gelen ve *bütünü* aralayan “tek kaynak” uzamdır.

Esasen böyle bir uzamdan söz etmeyerek mekan ve zaman ufuklarının boyutsuz ve sonsuz bir holografik O noktadan yayılışını anlamak da olanaklı görünmez. Bu uzam kesinti öncesindeki *bütünü* temsil iddiasında da olduğundan esasen “eklemelenmiş ve önceliksiz bir arada bulunur” halde dile getirilen üç uzam arasında dünyanın durumuna ve devimine kaynak olarak “öncelikli” olanıdır. Nasıl tasarlanmış biçimlerin yuvası mekan, tasarlayan süreçlerin yuvası da zaman ise, mekanın ve zamanın karşılıklı birlikteliğinin yuvası da “*bütünün* bilincini” kuran bu uzamdır.

Yaşam uzamının varlığından bilincin teklik ve çokluk hali dolayısıyla söz edilebilir. *Bütünün* temsilcisi olduğundan yapımın da kaynağı olan bilinç eşzamanlı ve sürekli olarak hem yalnızdır, tektir ve dışarıya ve bir dış kavramına kapalıdır hem de hep birliktedir, çoktur ve dışarıya ve bir dışı olabilmesi fikrine açıktır. Nasıl O noktadan ayrılan maddesel yer ile anlamsal gök durum uzamını, önde duran gelecek ile arkada kalan geçmiş de devim uzamını kuruyorsa, sağ ile sol da O noktadan ayrılarak “yaşam uzamını” (Şekil 4.10). Yaşam uzamı “farkı” ve “farkındalığı” olduğu kadar “farksızlığı” ve “benzerliği” dolayısıyla sistemin bilincini ve zekasını yayan temel uzam olduğundan, onu kuran sağ ile solu birbirlerinden ayrı olarak anlamak, madde ile anlamın ya da gelecek ile geçmişin farkını anlamaktan daha zordur. O noktasının doğrudan iki tarafı olarak sağ ile sol O’ndaki tuhaf belirlenemezliği kendiliğinde taşır. Uzamı oluşturan iki taraf birbirinin tamamen aynı eşi midir yoksa tamamen farklı zıddı mıdır konusunda herhangi bir yargıya varmak imkansızca yakın gibidir. Yaşam uzamının iki tarafı bir anlamda mekan ve zaman ufuklarının “bilişsel ve duyuşsal süredurumu” kurma yolunda sağda ve solda kesiştikleri ve son buldukları

yerdedir. Böyle örtük iki tarafın birlikteliğini karşıtlıklarıyla anlamak ve varoluşlarından söz etmek ancak kavranabilirliğin sınırlarında gezen şeyleri anlamayı sağlayan ikincil kavramların arayışıyla mümkün görünmektedir.

Şekil 4.10: Yaşam uzamı.

Yaşam uzamında sağ ile sol aralığını Gellernter (2007) uyku haliyle uyanık olma durumu olarak ele alır. O'nun yaklaşımı yaşam uzamını aralayan kavramsal uçların anlaşılması yolunda ele alınmaya değerdir. Gellernter'e (2007) göre insanın soyut analiz gücünün en yüksek olduğu zamanlar en uyanık olduğu zamanlardır; uyanıklık azaldıkça düşünce şekli somutlaşır; uyuklamaya başlayınca serbest çağrışım da başlar. Bilişsel psikologlar, uykuya dalmadan önce rüya görmeye başladığını uzun zamandır bilirler. Ayrıca, zeka anlamında olgunlaşmanın bilişsel tayfi ters yönde

takip etmek anlamına geldiği de bilinmektedir; bebekler ve çocuklar somut düşünür, büyüdükçe soyut analiz yetenekleri hızla artar. Bu durumda bebeklerin hemen tüm vakitlerini uykuda geçirmesi de tesadüf değildir. Gellernter (2007) bilimcilerin yakında dar odaklı analitik düşüncenin parlak morundan başlayıp, rüya diye de bilinen, düşük odaklı uyku düşüncesinin o uzun ve ağır kırmızısına varana dek bilişsel tayfin fizyolojik temelini kavrayacaklarına inandığını, hatta bunu bildiğini ama kanıtlayamadığını söyler. Tayfi kavradıkları zaman uykusuzluğu nasıl tedavi edeceklerini bilecek, anolojiyle keşfetme ilişkisini, dolayısıyla yaratıcılığı ve düşüncede duygunun rolünü anlayacak, düşüncenin yalnızca insan problem çözerken değil, pencereden dışarı baktığında ve dalıp gittiğinde de gerçekleştiğini görecekler. Gellernter (2007) şöyle söyler: “Kısacası bilimciler, zihnin hem gün içinde, hem de yaşam boyu değişen bütünsel, dinamik bir süreçten, ama tek bir kesintisiz tayftan ibaret olduğunu anlayacaklar.”

4.5.1 Yaygın bir ağ örgüsü olarak yaşam uzamı

Yaşam zamanda ve mekanda farkı ve farkındalığı kuran karşıtlıkların ansız ve yersiz bir halde, dolayısıyla zamandan ve mekandan bağımsız ve öncelikli olarak bir arada buldukları bir uzamın yayılımını ifade eder. Yaşam uzamında kuram ile eylem, nesne ile özne, yapay ile doğal, canlı ile cansız, aydınlık ile karanlık, sıcak ile soğuk, parça ile bütün, tasarım ile tasarım olmayan ve benzeri tüm karşıtlıklar, zaman ile mekan da dahil olmak üzere ve zamandan ve mekandan üstün olarak birbiri olma halindedirler. Dolayısıyla yaşam, temel özelliği olarak bu benzerlik yarışı ve “birbiri olma” halinin dile getirilebileceği, kurulma ve yıkılma halindeki sistemler olarak bütünler için beynin, bilişin, duyusun, zekanın ve eylemin temel dinamiği olan psikolojik uzamdır. Yaşam dünyadaki bağlamları kuran ve yıkan ama kendisi “bağlamlarüstü” olup, her bağlamda geçerli “olan” uzamdır. Yaşam uzamındaki karşılıklı birbiri olma halinin sonuçları dünyadaki yapılar ve onların yol verdiği olaylar, açığa çıkardığı belirtiler ve özellikler bağlamında görülür. Dolayısıyla *bütünü* kendinden aralayarak mekansal durum uzamını ve zamansal devim uzamını ufuklarıyla yayan bu “olma” uzamıdır. Foucault (2001), “olageliş” ve onun felsefesiyle ilişkili şu ifadelerinde kendi kavrayışına göre burada önerilen yaşam uzamından söz ediyor gibidir:

Elbette “olageliş” ne tözdür, ne ilinektir, ne niteliktir, ne de süreçtir; olageliş cisimler düzenine ait değildir. Buna karşılık hiçbir şekilde maddi-olmayan da değildir; her zaman

maddeselliğin düzeyinde etki halini alır, etki olur; kendi yeri vardır ve maddi öğelerin ilişkisinden, birlikte bulunuşundan, dağılmalarından, karşılaştırılmalarından, birikmelerinden, ayıklanmalarından ibarettir; bir cismin eylemi de, özelliği de asla değildir; maddi bir dağılışın etkisi ve içindeki etki olarak meydana gelir. Olagelişin felsefesi, cisimsiz bir maddeciliğin ilk bakışta çelişik görünen doğrultusu içinde ilerlemek zorundadır diyebiliriz (Foucault, 2001).

Foucault çelişik görüldüğünü söylediği “cisimsiz maddecilik” anlayışını olageliş ve onun felsefesi için zorunlu göstermiştir. Bu çelişkiyi analitik bir anlama çabasıyla aşmak pek mümkün görünmese de tasarım kuramı bağlamında yaşam uzamı ya da Foucault’un dile getirişiyile olageliş hakkında ortaya konabilecek çok temel bir bütünsel kavrayış oldukça yol göstericidir. Önerilen ilke şudur: yapımı sürdürerek yapayın alanını kuran *bütünün* çekirdeğindeki holografik O noktasından yayılan ve her türlü karşıtlığın zamandan ve mekandan önce ve bağımsız olarak birbiri olma halinde olduğu yaşam uzamı, *bütünü* onun varlık özelliklerini ve belirtisini yayarak görünür kılsa da kendisi yapayın alanında değil, yapayın doğalın alanı ile olan sınırındadır.

Esasen sınır denilen seyrin kendisidir ve bu sınır *bütünü* onun dışındaki bir şeyden değil yine kendinden aralayan bir sınırdır. Yaşam da her türlü temel ikiliği birbirinden ayıran devasa bir sınır ağını ifade eder haldedir. Yapım *bütününün* dünyasında akla gelebilecek her türlü şekli zeminden ayıran, ele gelmez ve cisimsiz yaygın bir ağ örgüsü burada kaynak uzam olarak seyrin kendisidir; zaten bilinç teklik hali gereği olanaklı evrenin tamamına ancak böyle kavranabilecek bir yaşamla yayılabilir. Yukarıda bir insanın “ben” kavramıyla dile getirdiği varlığı fiziksel ve somut olarak göstermesinin olanaksız olduğu dile getirilmişti. O ben diye ancak göğsünü, başını, beynini, karnını, kolunu ya da bacağını gösterebiliyordu. Buna rağmen çok güçlü bir şekilde bir benlikten, kendine özgü bir kişilikten söz edilebiliyor olması ayırt edici bir kişilik merkezini açığa çıkaran dolaşık, karmaşık ve yaygın bir sınır ağını da ifade eden yaşam uzamının varlığının en önemli kanıtıdır. Böylelikle ortaya konan yaşam uzamı tasarım kuramının sonu gelmez tartışma konuları olan doğal ile yapay ve özne ile nesne kavrayışları bakımından çok önemlidir.

4.5.2 Korunmuş ve dokunulmaz düzey olarak yaşam uzamı

Derrida’ya göre dil dilden sökülüp atılamaz ölçüde metaforiktir; dil gerçekliğe bire bir tekabül etmez (Sözen, 1999). Dil gerçekliği yansıtmaz, aksine onu yapıya

kavuşturur. Dilsel bir özellik olarak metafor felsefeye kendiliğinden nüfuz eder. Bununla birlikte kendisinden söküp atılmaz bir düzeyde metaforik olan, bu yüzden de tam olarak gerçekliği yansıtmayan dil, mekansal durum ve zamansal devim uzamlarının görece bağıntısı içindeki olayları, yapıların açığa çıkardığı belirtileri ve özellikleri taşıyıp kavramlarıyla simgeleyen ve gösteren dildir. Hofstadter (2001) dilin hiçbir şekilde simgesel ve metaforik olamayan “garip döngüler” yarattığı yerin, ister istemez dolaysız kendi hakkına konuştuğu zamanda olduğunu söyler. Ona göre burada dizgenin içindeki bir şey sıçrayarak sanki dizgenin dışındaymış gibi, dizge üzerinde etkide bulunur. Hofstadter şöyle söyler:

Biz insanlar düşündüğümüz zaman, kesinlikle kendi zihinsel kurallarımızı değiştiririz ve kuralları değiştiren kuralları değiştiririz ve böyle devam eder. Ama bunlar deyiş yerindeyse “yazılım kurallarıdır”. Bununla birlikte dipteki kurallar değişmez. Nöronlar her zaman aynı basit şekilde çalışırlar. Düşünce stilinizi veya konusunu değiştirmeniz mümkünse de, nöronlarınızı nöral olmayan bir şekilde çalıştırmayı düşünemezsiniz. Yazılım kuralları muhtelif düzeylerde değişebilir, ama donanım kuralları değişmez. Aslında yazılımın esnekliği bunların katılığı sayesinde! Bu bir paradoks değildir, ama zekanın düzenekleriyle ilgili temel basit bir olgudur (Hofstadter, 2001).

Hofstadter (2001), “Herhangi bir dizge içinde, aralarındaki etkileşim ne kadar dolaşık olsa da, başka düzeylerdeki kuralların saldırısına maruz kalmayan bir ‘korunmuş’ düzey daima vardır” derken, kendi kavrayışına göre burada önerilen yaşam uzamından söz ediyor gibidir. Ona göre simgelerin “dolaşık hiyerarşisi” (trangled hierarchies) nedeniyle zorunlu ve dokunulmaz düzey yoktur yanılması yaratılır. Bu düzey insan görüşünden gizlendiği için böylesi bir düzeyin var olmadığı sanılır. Bir anlamda bilincin kendinden de gizlenen bu dokunulmaz düzey ile ilgili kavrayış, Whitfield’in (2005), bilinçli olarak kontrol edilemeyen, dil öncesi bilme biçimi olarak “estetik” ile ilişkili ifadelerinde de okunabilir. Ona göre tasarım kuramında estetiğin rolü çok az anlaşılmıştır ve esasen “derin problemi” de bu anlaşmazlık hali oluşturur. Aynı zamanda her yerde bulunan ve yayılarak hüküm süren “estetik” inatçıdır; yola gelmeyen, kolay kontrol edilemeyen, analize direnç gösteren esas problemi ortaya koyar. Tüm tasarım alanları açıkça estetikle uğraşırlar. Bu tasarım için tanımlayıcı bir olgudur ve bu olgunun anlaşılmasının ihmali tasarım kuramının yapılandırılması çabaları için esaslı bir sıkıntıdır. Whitfield (2005) şöyle söyler:

Klasik Yunan'daki anlamıyla estetik (aisthesis), entelektüel - dilsel bilgiden farklı olarak duyuşsal - algısal bilgiye işaret eder...Karmaşık dillerin ortaya çıkışı yaklaşık iki yüzbün ile ellibün yıl öncesi arasında değişir. Dilin tarişsel kronolojik kökeni ile ilgili anlaşmazlıklara rağmen, bir dil öncesi dönemin varlığı yaygın olarak kabul edilir. İnsani evrimin bu uzunca dönemde "bilme" ile ilgili sorun geçerlidir. Dilsel bilişin eksikliği olduğu halde bu bilme hangi biçimde görülür? Dil öncesi bilme biçimi olarak estetiğın işlevi, heyecanı (emotion) duyuşsal algıya bağlayarak dünyayı anlamlandırdığımız kategorileri kurmaktır. Dilin ortaya çıkışından önce bu işlev dış dünyadaki nesnelere karşı uygun eylemi dürtüleyen duyuşsal bilgi (affective knowledge) birimlerinin yaratımını sağlıyordu. Dilin ve onun bilgisinin ortaya çıkışıyla birlikte bu alttayatan işlev korunarak, dilsel bilginin daha bilinçli biçimi ile beraber bulunmaya devam etmiştir. Bilişin heyecan ile yapılandırılmasını sağlayan estetik işleyiş, bilinçli olarak kontrol edebileceğimiz bir şey değildir. O bize olur; biz onu oluşturamayız. Bu oluşuma erişimimizin olması beyin için önemli değildir. Kendinden olma durumu tasarımcıların estetik ile ilgili eylemleri için de geçerlidir. Dolayısıyla bu durum, tasarım sürecinin analize konu edilmesinin ne kadar zorluklu bir çabayı ifade ettiğini gösterirken, bir anlamda tasarıma bilimsel bir yaklaşımın neden akla yakın ya da makul olmadığını da görünür kılar (Whitfield, 2005).

4.5.3 Özne ve düşünce beyin olarak yaşam uzamı

Whitfield (2005), tasarım kuramı için esas derin problemi oluşturan ve dil öncesi bilme biçimi olarak işlevi, heyecanı duyuşsal algıya bağlayarak insanın dünyayı anlamlandırdığı kategorileri kurmak olan estetik ile ilgili dile getirdikleri yoluyla kendi kavrayışına göre burada önerilen yaşam uzamının "olma" ve "oldurma" özelliğinden söz ediyor gibidir. *Bütünün* ilk kesimlerinden kendisi ve onun yaydığı yaşam uzamıyla ilgili literatürdeki belki de en etkileyici anlatımlardan biri esasen yapıbozumcu Fransız felsefecileri olan Deleuze ve Guattari'ye (2000) aittir. Burada onlardan alıntılar yapılarak konuyla ilgili temel kavrayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Onlar yaratımın biçimleri olarak "kaoid" adını verdikleri sanat, bilim ve felsefeden şu şekilde bahsederler:

Tek istediğimiz kendimizi kaostan korumak için bir parçacık düzen...Bir kavram, bir içkinlik düzlemi üzerinde, bu düzlem kaotik değişkenliği kesip ona tutarlılık (gerçeklik) verdiği ölçüde üreyen ya da kurulan, ayrılmaz bir değişimler bütünüdür. Demek ki bir kavram öncelikle bir kaoid durumudur; tutarlı kılınmış düşünce haline gelmiş bir kozmosa, zihinsel kozmosa gönderir...Kısacası kaosun onu kesen düzleme göre üç kızı vardır: bunlar düşüncenin ya da yaratımın formları olarak kaoidler yani sanat, bilim ve felsefedir. Kaosu kesen düzlemler üzerinde üretilmiş gerçekliklere kaoid adı verilir (Deleuze ve Guattari, 2000).

Bu anlatımda Deleuze ve Guattari (2000) tasarımı temel kaoid kategorileri arasında göstermezler. Belki de bunun nedeni, yukarıda Fry'ın (1999) da belirttiği gibi tasarımın hem doğa, hem de insan bilimlerinden bağımsız ve öncelikli olmasına rağmen bu haliyle hiçbir zaman ciddi bir araştırma konusu olarak ele alınamamasıyla ilişkilidir. Bununla birlikte onların kaosu kesen düzlemlerin birleşme noktası olarak “beyini” göstermeleri hem doğa hem de insan bilimlerinin bağımsız önceli olarak tasarım ile ilişkilendirilebilme olanağı açısından ilginçtir. Şöyle söylerler:

Üç düzlemin birleşme noktası (birliği değil) beyindir...Felsefeyi, sanatı ve hatta bilimi “zihinsel nesnelere”, nesneleştirilmiş beynin içindeki sıradan nöron birleşimleri olarak ele almak zor görünüyor...Eğer felsefenin, sanatın ve bilimin zihinsel nesnelere (yani yaşamsal fikirler) bir yere sahip idiyeler, bu yer nesneleştirilemez bir beynin sinaptik yarıklarının en derinlerinde, boşluklarında (hiatus), aralıklarında, ara-zamanlarındadır, onları aramak için oraya dalmanın yaratmakla anlamdaş olacağı yerdedir...Bunun anlamı, düşüncenin, bilimin içinde etkinlikle kazandığı form altında bile, organik bağlantılardan ve tümlmelerden yapılmış bir beyne bağlı olmayışıdır...Felsefe, sanat ve bilim nesneleştirilmiş bir beynin zihinsel nesnelere değil, ama beynin özne haline geldiği, beyin-düşünce haline geldiği üç görünüm, üç düzlemdir; üzerine binip meydan okumak üzere kaosun içine daldığı sallardır. Kendini artık ikincil bağlantılar ve tümlmelerle tanımlamayan bu beynin özellikleri nelerdir (Deleuze ve Guattari, 2000)?

Deleuze ve Guattari'nin sordukları bu soruya kurguladıkları cevap kendi kavrayışlarına göre burada önerilen yaşam uzamını çeşitli yönleriyle dile getiriyor gibidir. Onlar böyle bir beyni oldukça metaforik bir analitle şu şekilde tasvir ederler:

Bu beynin arkasındaki bir beyin değil, ama her şeyden önce mesafesiz, toprağın hemen üzerinden, bir yukardan-seyir hali, hiçbir çukuru, hiçbir kıvrım ya da boşluğu (hiatus) kaçırmayan, kendiliğinden yukardan-seyirdir. Ruyer'in tanımladığı gibi bu bir “doğru form”, birincil formdur: bir gestalt ya da algılanmış bir form değil, ama, retinanın veya görüntünün ulaştığı beyin bölgesinin de bir başkasına göndermemesi gibi, hiçbir dış bakış açısına göndermeyen kendisi içinde bir form, tüm ek boyutlardan bağımsız olarak kendini yukardan seyreden mutlak tutarlı bir form, dolayısıyla hiçbir aşkınlığa çağrı çıkarmayan, boyutlarının sayısı ne olursa olsun yalnız bir tek kenarı olan, yaklaşma ve uzaklaşma olmaksızın bütün belirlenişleriyle birlikte-var kalan, hız sınırı olmaksızın onları kateden ve onlardan bir o kadar da, karışıklığa yol açmaksızın bir eşgizlilik dağıttığı ayrılmaz değişim çıkaran bir form (Deleuze ve Guattari, 2000).

Yapım halindeki sistemler olarak bütünlerin çekirdeğindeki holografik O noktasından yayılan ve onları doğadan ayıran sınırı çizen esas uzam olan yaşam

uzamının ne şekilde diğer iki uzam olan durum ve devim uzamına yuva olduğunu, onların içinde süreçler ve sonuçlarla kendini gösteren bağlamları, içkinlik düzlemlerini kurduğunu Deleuze ve Guattari (2000) kendi kavrayışlarıyla şu şekilde dile getirir:

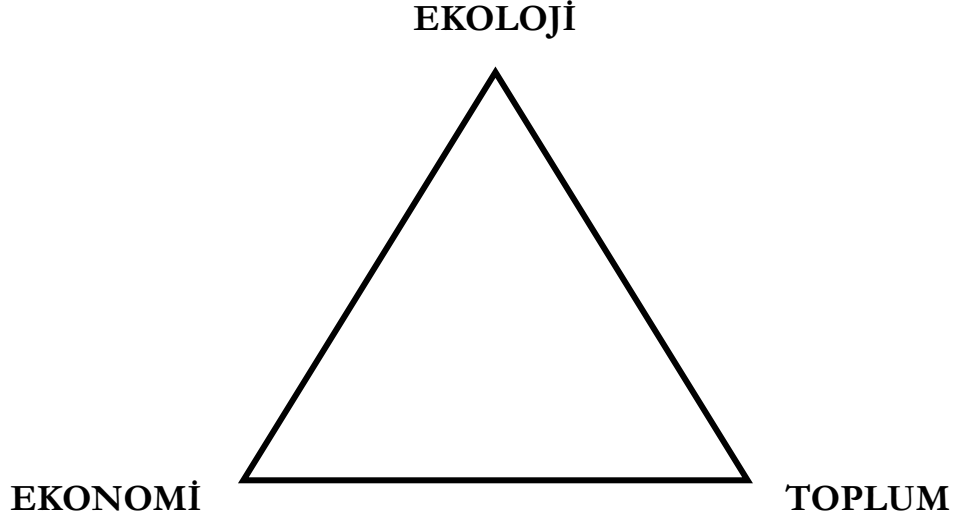
Ancak beyin bu ilk mutlak form görünümü altında bir yandan kavramların üzerinde yerleştiği, yer değiştirdiği, düzen ve bağlantılarını değiştirdiği, yenilendiği, kendilerini yaratmaktan vazgeçmediği içkinlik düzlemini çizerken, düpedüz kavramlar yetisi olarak, yani onların yaratılışlarının yetisi olarak ortaya çıkar...Beynin özne, ya da daha iyisi Whitehead'in deyişiyle "süperfişkırma" haline gelmesiyle aynı zamanda, kavram, yaratılmış olarak nesne, olay veya bizatihi yaratma ve felsefe de, beynin çizdiği ve kavramları taşıyan içkinlik düzlemi haline gelir. Beyinsel devinimler bu yüzden kavramsal kişilikler doğururlar (Deleuze ve Guattari, 2000).

4.6 Tasarlayan Bütünün Bilinci Olarak Seyrin Tarafları: Etme-Kurma-Bağlama ile Bozma-Yıkma-Çözme

Tasarım sürecinin kendisinin, onunla açığa çıkan sonuçlarla iletişimini sağlayan, doğal eğilimleri olsa olsa birbirlerini dışlamak ve yoksaymak olan durumsallık ve devimsellik kavramlarının anlaşmalarını olanaklı kılan organik bütünlüğü kuran da yaşam olarak işaret edilen ilk uzamdır. Yaşamın yaydığı karmaşık zeka, durum uzamının ve devim uzamının çelişmeye yatkın kavramsal öğelerinin birbirleriye haberleşmesini ve müzakere halinde kalmalarını sağlar. Burada sözü edilen durumu daha anlaşılır kılmak adına Findeli'nin (2007) sürdürülebilirlik için üç kutuplu model üzerine, bu modelin dinamik organik bir bütünü işaret eden bir sistem olarak ele alınmasında yaşanan zorluk üzerine ve tasarım alanının karmaşık zeka ve onun karakteristik özellikleri konusundaki bilgisizliği üzerine dile getirdiklerini ortaya koymak elverişlidir (Şekil 4.11). Findeli (2007) şöyle söyler:

Benim "üç kutuplu" olarak dile getirdiğim model ayrıca 3P modeli (fayda [profit]/ gezegen [planet]/ insanlar [people]) ya da 3E modeli (ekonomi [economics]/ çevre [environment]/ eşitlik [equity]) olarak da adlandırılır. Genellikle literatürde sıklıkla karşılaşılan tanıdık üçgen şekliyle gösterilir. Bu modelin temelleri Brundtland raporunda (1987) ortaya konmuş, Rio konferansındaysa (1992) "sürdürülebilir gelişme" kavramıyla ve Ajanda 21'in yirmiyedi ilkesiyle birlikte geliştirilmiştir. Bu modele göre ekonomi, çevre (ya da ekoloji) ve toplum sürdürülebilir olduğu iddia edilen her projede gündeme getirilmesi ve gönderme yapılması zorunlu ana yönlerdir; bu hedeflerin ya da kuvvetlerin her biri kendine özgü mantığıyla modelin işlemesine katılır; ekonomi kuvveti daha çok sayıda insan için daha fazla üretmek

için, ekoloji kuvveti doğayı, dolayısıyla da gelecek nesillerin yaşam koşullarını korumak ve çevreye saygı göstermek için, sosyal eşitlik kuvveti de yoksullukla savaşmak ve elde edilip üretileni adaletli paylaşmak için modele katılır (Findeli, 2007).

Şekil 4.11: Sürdürülebilirlik için üç kutuplu model (Findeli, 2007).

Findeli (2007), bununla birlikte son on yıl içinde, sürdürülebilirlik için temel olarak kabul edilen bu üçgen modeli ya tamamen ekonomik (ekonomi merkezli) ya tamamen ekolojik (ekoloji merkezli) ya da tamamen sosyal (sosyal merkezli) yöne çekmeye çalışan bir fenomenle, bir eğilimle, toplumsal bir hareketle, politik bir partiyle, bir paradigmayla, medyada etkili bir şekilde yer alan bir sunumla ya da güçlü bir modayla karşı karşıya kalındığını söyler. Ona göre bu durum, üçgeni sadece bir biraraya gelme ya da toplanma yerine mantığı ancak “karmaşık zekayla” anlaşılabilen “dinamik organik bir bütünü” işaret eden bir sistem olarak görmekte yaşanan zorluktan kaynaklanmaktadır. Findeli (2007), karmaşık zekanın karakteristik özelliklerinin uzmanlık olarak tasarım alanına gerek uygulama, gerekse tasarım araştırmaları bağlamında yabancı kalmış olmasının çok ilginç olduğunu kaydeder. O şöyle söyler:

Tasarım düşüncesi (design thinking) aslında bir çeşit eylem halindeki karmaşık zekaya işaret eder. Hangi tasarımcı güzel, uygun, iyi ama aynı zamanda basit ve ucuz bir öneriyle müşterisinin karşısına çıkmak istemez? Tasarım sürecinin çıktısı, aslında genellikle çelişen ve bir araya geldiğinde birbirlerini dışlama eğiliminde olan değişkenlerin bir sentezi olduğundan, onun epistemolojik durumu aslında böyle bir organik bütünü açığa çıkarır.

Tasarım süreci boyunca nesnenin sistemsal yapısı, bir üründe donduruluncaya kadar dinamik kalır (Findeli, 2007).

Bir anlamda sağın ve solun O noktadan ayrılmasıyla kurulan yaşam uzamı, bir tarafı yapım halindeki sistem olarak *bütünü* parçalayarak dünyasal olarak düzenlemeye, diğer tarafı da parçalı çokluğu bütünleyerek yine dünyasal olarak düzensizleştirmeye yönelik, onu canlı tutmaya çalışan, ondaki yaşamı gösteren ve “süredurumsal” olarak ifade edilebilecek bir yaşamsal karşılaşmanın uzamıdır. Düzenleme artzamanlı, ardışık ve sıralı, dolayısıyla bilinip açıklanabilir ve tahmin edilebilir kılma anlamında *bütünü* ilk kesimlerinden dünyasında “nesne” olarak işaret edileni açığa çıkarma anlamındadır. Bu, Findeli’nin (2007) “nesnenin sistemsal yapısının bir üründe dondurulması” olarak dile getirdiği durumdur. Doğrusal ve yerel olan dünya kendisinde açığa çıkan yapıları nesne kipine girmeye zorlar. Bilinçten dünyaya doğru olan bu indirgeme psikolojik bir olayın fizyolojik görüntüsünü açığa çıkarır. Düzensizleştirme ise eşzamanlı, eklemelenmiş dolayısıyla bilinip açıklanması ve tahmin edilmesi çok zor hale getirme anlamında *bütünü* ilk kesimlerinden bilincinde “özne” olarak işaret edileni açığa çıkarma anlamındadır. Bu da Findeli’nin (2007) “tasarım süreci boyunca nesnenin sistemsal yapısının dinamik kalması” olarak ifade ettiği durumla ilişkilidir. Doğrusal ve yerel olmayan bilinç kendisinde açığa çıkan özne kipine girmeye zorlar. Dünyadan bilince doğru olan bu yükseltme fizyolojik bir olayın psikolojik yansımasını açığa çıkarır.

Yaşam uzamında ilkesel olarak *bütünü* “evrensel-kozmetik parçalayıcı çokluk” yönüyle parçalayıp düzenleyerek yeryüzüne indirip devindiren bir tarafa karşılık, *bütünü* “evrensel-kozmetik bütünleyici teklik” yönüyle bütünleyip ondaki parçalı düzeni bozan ve gökyüzüne yükselterek devindiren bir öteki tarafla karşılaşılır. Gökyüzüne yükseltme mecazı burada bilinç ve kişilik düzeyine yükseltmek ya da dönüştürmek anlamında kullanılmaktadır; bu durum fizyolojik bir olayın psikolojik yansımasının ya da yorumunun oluşmasıyla ilgilidir. Parçalayıp düzenleyicilik uzamın önde, sonda ve gelecekte duranı (*bütünü* içinde olmayı amaçladığı dünya durumu) yere indiren “etme” ya da “kurma” ya da “bağlama” tarafının, bütünleyip düzensizleştiricilik ise arkada, başlangıçta ve geçmişte kalanı (*bütünü* içinde olmamayı, bir anlamda kurtulmayı amaçladığı dünya durumu) göğe yükselten “bozma” ya da “yıkma” ya da “çözme” tarafının kendiliğinde olandır (Şekil 4.12). Uzamı böyle bir karşıtlık kurmuştur. Bunlar *bütünü* aralanmış ve canlı halde tutan,

“eksosomatik” olarak nitelediklerini söyler. Bu tür ayrımlar ve kategoriler tanımlamak bilimin önemli bir özelliği olsa da buradaki anlatımda esasen yapım halini sürdürerek yapayın alanını kuran sistemler olarak ifade edilen holografik bütünler, insan için hem endosomatik hem de eksosomatik organların bütününe kapsayan zeki organizmalar olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte Rifkin ve Howard’ın (2003) böyle bir organizmanın zamandaki ve mekandaki davranışıyla ilgili şu ifadeleri bağlam olarak “kültürün” yaşamın sürebilmesi için “negatif entropik” bir ortam yaratan bir tür teknoloji olarak kavranıyor olması açısından kayda değerdir:

Burada ilginç olan eksosomatik aletlerden bahsettiğimizde, insanların sistemimizde elde edilebilir enerjiyi ya da negatif entropiyi ele geçirmek, dönüştürmek ve işleme sokmak için kullandığı tüm aletleri ifade ediyor oluşumuzdur. Aletleri ve makineleri çevreden enerji emmek için geliştiririz; ısıyı tutmak ve gövdelerimizi ısıtmak için evler yaparız, bir bölgeden diğerine enerji taşınmasını kolaylaştırmak için hatlar, köprüler ve yeni seyahat yolları tasarlarız, enerjinin işlenmesini ve harcanmasını daha iyi düzenlemek için diller, gelenekler, ekonomi kurumları ve hükümetler kurarız...Biz insanlar, diğer canlı varlıklar gibi enerjinin sürekli akışını sürdürebilme yeteneğimizle yaşayabildiğimizden, kültürlerimiz, geniş çevrelerden enerji çekilmesi için alet olarak işlev görmektedir (Rifkin ve Howard, 2003).

Geniş çevrelerden enerji emerek canlı kalmak için alet oluş kavrayışına ek olarak Buchanan’ın (1994) “kültür” kavramıyla ilgili ifadeleri yaşam uzamını ve yaydığı ufukları anlama açısından önemlidir:

Kültür, bir doktrin ya da bir ideoloji tarafından tarif edilmiş durağan, donuk bir durum değildir. Kültür eyleme yol gösteren değerlere ve kavrayışa yönelen, “düzenleme”, “düzeni bozma” ve “yeniden düzenleme” eylemidir. Kültür gündelik yaşam ilişkilerinde olduğu kadar bilim, sanat, politika ve tasarım gibi insana özel ilişkilerde de “ilkelerin” arayışdır (Buchanan, 1994).

Termodinamiğin ikinci yasasına göre evrenin entropisi artmaktadır. Bununla birlikte, yaşamın evrimiyle pozitif entropinin uzay boşluğuna yayılması sonucu yerkabuğunun entropisi azalmıştır. Yani bu yasaya göre evrensel düzensizliğe karşı bir düzen verici olarak negatif entropi, yaşamın evrimi ile yeteneğini geliştirmiş ve düşük entropili yer ortamını yaratmıştır. Burada daimi bir enerji kaynağı (güneş), onu dönüştürecek olan bir teknoloji (fotosentez) ve pozitif entropinin yayılacağı bir boşluk (uzay) hayatidir (Tiezzi, 2003). Bu kavrayışla kültür de bir negatif entropi, “negentropi” unsuru olarak bir tür teknolojidir, enerji dönüştürücüsüdür, dolayısıyla

“yaşayan” bir şeydir. Kuran, bağlayan ve birarada tutan bir şeydir, ama bunu her zaman bir yıkım, çözülme ve ayrılık pahasına yapacaktır.

Dünyada izleri görülen yaşamın özündeki bu “ayrılırken birleşme” ya da “birleşirken ayrılma” kavrayışı esasen yaşam uzamını da etme ve bozma kesimleriyle anlama yolunda önemlidir. Bütünler için örüntülenme, kendi kendini organize etme, ilişkiler kurarak anlam kazanma ve zeki olma durumları hep ayrılıp uzaklaşırken parçalanma ve birleşip yakınlaşırken bütünleşme kavrayışları arasındaki bu tuhaf gerilimin sonucu olarak görülebilir. Burada yapım *bütününün* bilincinden dünyasına olma anlamında onu kuran amaçlı ve tasarlanmış tarafı ile dünyasından bilincine olma anlamında onu yıkan tasarlanmış olmayan tarafı yaşam uzamının köken bir özelliği dahilinde “birbiri olma” halinde birarada bulunurlar; bu nokta çok önemlidir. Dolayısıyla dünya, *bütünün* bilincinin teklik hali gereği ve etme yoluyla bilinerek, amaçlı ve geleceği tahmin edilebilir yapılarla kurulmuşken aynı zamanda aynı bilincin çokluk hali gereği ve bozma yoluyla bilinmeden, amaçsız ve geleceği tahmin edilemez yapıların da açığa çıktığı yerdir.

4.6.1 Etme

“Etme” kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde (1998) “Bir durumu ortaya çıkarmak, bir eylemi yapmak” şeklinde tanımlanmıştır. İnsanın ve dolayısıyla yapım aralığının “etme” tarafı, onun kendindeki ayırma, farklılaştırma, zıtlama, birimleme, karşılaştırma ve düzenleyerek parçalama, dolayısıyla “varederek oldurma” özellikleriyle ilişkilidir. Bununla birlikte herhangi bir konunun ya da bir nesnenin düşüncede ya da gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi olarak çözümlenme ya da analiz söz konusu olduğunda da öncelikle bilincin etme kuvveti gündemdedir.

Etme, tasarım projelerinde ana problemi kuran çok sayıda çelişik ölçütü hedef kullanıma yönelik tamamlayıcı ve uygun bir çözümde uzlaştıran katılaştırıcı, yoğunlaştırıcı ve dondurucu olan kuvvettir. Bir üründen biçimsel (styling) olarak güncel eğilimlere ve moda uygun olması, kullanım işlevine yönelik olarak verimli ve yenilikçi olması, yasal standartları karşılaması ve pazarda rekabet olanağı sağlayacak şekilde düşük maliyetli olması beklenir; bu beklentilerin açığa çıkardığı ölçütler çoğunlukla çelişiktir. Taşınabilir bir ev merdiveninin hem hafif, hem sağlam, hem dengeli, hem de katlanıp küçülebilir olması gerekir (Şekil 4.13). Bozma kuvveti

nedeniyle birbirini iten, dışlayan ve yan yana gelmeme eğilimi gösteren bu özelliklerin bir çözüme olanak sağlayacak şekilde bağdaşarak dünyada açığa çıkmasını ve böylece yürütülen projeye uygun ve tamamlayıcı bir sonuca ulaşılmasını sağlayan kuvvet öncelikle etmedir.

Şekil 4.13: Taşınabilir ev merdiveni.

Etme yapıcı birşeymiş gibi görünse de kendiliğinde yapmanın yıkıcılığını, yani “olanakları” sınırlandırmayı ve dondurup katılaştırmayı barındırır ve yapım aralığının kendinden olumlu ya da olumsuz olmayan, bir kalıcılık alanına dayanıp, bir geçicilik alanı yaratmaya, dolayısıyla eskiyi yenilemeye eğilimli olan tarafıdır. Etme hiçbir zaman salt kendisi görülüp, tanımlanıp belirlenemez; dile geldiğinde “kendiliğinden” kopmuş olur. Bu taraf zaman ve mekan ufuklarının kesişiminde insanın sağı ya da solu gibidir. Bozmanın öteki tarafıdır. Etme söz konusu olduğunda hiçbir *bütün* aralanmadan, dolayısıyla ayrılmadan, parçalanmadan ve kesilip kesimlenmeden duramaz. Böylelikle etme, maddeyle anlamı O noktadan uzaklaştırarak kurduğu durum uzamı, gelecek ve geçmişi O noktadan uzaklaştırarak kurduğu devim uzamı ve bu uzamların yaydığı mekan ve zaman ufuklarıyla dünyayı farkın ve farkındalığın olmadığı kesintisiz, dengeli ve ölü bir O noktasına

gömölmekten ve çökmekten alıkoyar; dünyayı *bütünün* bir çokluk kesimi olarak açığa çıkarır. Bu haliyle bilincin, yaşamın ve seyrin iki tarafından biridir. Esasen insanın zaman ve mekanda süreduran olaylara göre sağının soluna karışması gibi “ufuk” çizgisi üzerinde etme de bozmaya karışmıştır. Bilincin teklik-kapalı hali gereği evrenin tümüne yayılmış olan ve böylece kendi düzeyinde başka bir varlıkla sınırı olmayan ve dışından söz edilemeyen *bütünün* bu halini anlamada yapımın etme kuvveti bozma kuvvetine kıyasla üstün ve zorunludur. Bununla birlikte mecazlı bir ifadeyle etme ayırıp, parçalayarak çoğalttığı birimleri varedip öldürerek “yere” indirir. Somut maddenin kuralları içinde “yerle”, insanın fizyolojik yönüyle, dolayısıyla tasarlanmış yapaylığın “altı” ile ilişkilidir.

4.6.2 Bozma

“Bozma” kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde (1998) “Bir şeyi kendinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek, bir yerin, bir şeyin düzenini bozmak, karıştırmak” şeklinde tanımlanmıştır. İnsanın ve dolayısıyla yapım aralığının “bozma” tarafı, onun kendindeki birleştirme, aynılaştırma, eşleme, bütünleme, dağıtarak seçenekler ortaya koyma ve düzen bozarak birleştirme dolayısıyla “yokederek öldürme” özellikleriyle ilişkilidir. Bununla birlikte, düşüncenin ayrı öğelerini ya da ayrı düşünce ya da ideolojileri mantıksal bir tarzda bir araya getirme işlemi ve söz konusu birleştirme faaliyetinin ürünü olan şey olarak bireşim ya da sentez söz konusu olduğunda da, öncelikle bilincin bozma kuvveti gündemdedir. Sentez kavramı TDK Türkçe Sözlüğü’nde yalından karmaşık olana, külliden cüziye, zorunludan olasıya, ilkeden onun uygulanmasına, genel yasadan bireysel duruma, nedenden etkiye, öncülden varılan sonuca giden düşünme biçimi olarak tanımlanır. Sentez, basit şeylerden hareketle daha karmaşık bütünlere ulaşmak için farklı öğe, nitelik ya da kavramları bir araya getirme işlemidir; mantık alanında, basit olandan karmaşık olana giden akıl yürütme türüdür (Cevizci, 2000).

Tasarım süreci boyunca nesnenin sistemsal yapısı, bir üründe donduruluncaya kadar ancak bozma kuvvetiyle dinamik kalır. Bozma, tasarım projelerinde çok sayıda ölçütün çelişik kalmasını ve böylece en önemsizinden en kayda değerine sorunların ve problemlerin dereceli olarak açığa çıkmasını sağlayan seyreltici, çözücü ve bulanıklaştırıcı olan kuvvettir. Endüstriyel yollarla üretilen ürünlerin tasarlanması sürecinde uzman tasarımcılar, projeye ilgili çelişen ölçütlerin bir bölümünü uygun

yollarla bağdaştırıp uzlaştırmak uygun bir sonuca ulaşmayı ve bu sonucu üretip çoğaltarak kullanıma ve gündelik tasarımcılar olan kullanıcılara sunmayı amaçlar. Bununla birlikte özellikle kullanım süreci söz konusu olduğunda tasarımcısının dahi tasarlanmış, üretilmiş ve dağıtılmış bu yapıyla ilişkilendirilebilecek özellik ve ölçütlerin tamamına hakim olabilmesi, hepsini bilebilmesi, tamamını uzlaştırmak bağdaştırması yapımın bozma kuvveti dolayısıyla olanaksızdır. Kullanılmaya başlandığında hafiflik, sağlamlık, kolay taşınabilirlik ve ucuzluk ölçütleri yönünden çok beğenilen ve takdir toplayan bir ev merdiveni dahi zamanla, geçmiş tasarım sürecinin tanımlanabilir hiçbir anında akla gelmez çok sayıda özelliği ve ölçütü uygun şekilde karşılama konusunda yetersiz kalacaktır; böylece eksik ve sorunlu olarak görülecektir. Ev merdiveni gibi bir üründe bu bozma yoluyla eskime süresi belki on yıllarla ifade edilebilirken bir dijital fotoğraf makinesinde ya da bir cep telefonunda nerdeyse birkaç aya kadar inmiştir.

Bozma yıkıcı birşeymiş gibi görünse de kendinde yıkmanın yapıcılığını, yani “olanaklara” yol açmayı barındırır ve yapım aralığının kendinden olumlu ya da olumsuz olmayan, bir geçicilik alanına dayanıp, bir kalıcılık alanı yaratmaya, dolayısıyla yeniyi eskitmeye eğilimli, hiçbir zaman salt kendisi görülüp, tanımlanıp belirlenemeyen taraftır; dile geldiğinde “kendiliğinden” kopmuş olur. Bu taraf zaman ve mekan ufuklarının kesişiminde insanın sağ ya da solu gibidir. Etmenin öteki taraftır. Bozma söz konusu olduğunda hiçbir aralık kapanmadan, hiçbir parça, birleşmeden ve bütünleşmeden duramaz. Böylelikle bozma, maddeyle anlamı O noktaya yakınlaştırarak kurduğu durum uzamı, gelecek ve geçmişi O noktaya yakınlaştırarak kurduğu devim uzamı ve bu uzamların topladığı mekan ve zaman ufuklarıyla dünyayı farkın ve farkındalığın olmadığı kesintisiz, dengeli ve ölü bir O noktasına dağılmaktan ve buharlaşmaktan alıkoyar. Bu haliyle bilincin, yaşamın ve seyrin iki tarafından biridir. Esasen insanın zaman ve mekanda “olaylara” göre sağının soluna karışması gibi “ufuk” çizgisi üzerinde bozma da etmeye karışmıştır. Bilincin çokluk-açık hali gereği, yapımla kendinden aralanma yoluyla dünyasında kendisiyle aynı varlık seviyesinde öteki bilinçler ve onların merkezinde olduğu öteki bütünlerle sıralı, yan yana ve sınırlı halde bulunan *bütünü*n bu halini anlamada yapımın bozma kuvveti etme kuvvetine kıyasla üstün ve zorunludur. Bununla birlikte mecazlı bir ifadeyle bozma birleştirip, aynılaştırarak bütünlediğini, yokedip

öldürerek “göğe” yükseltir. Soyut anlamlılık anlamında “gökle”, insanın psikolojik yönüyle, dolayısıyla tasarlanmış yapaylığın “üstü” ile ilişkilidir.

Tüm uzamların ilkesel olarak *bütünün* çekirdeğini gösteren holografik O noktasında kesişerek şimdiki zamanı kurmakta oldukları söylenebilir. Bununla birlikte insan soyut ve somut uçlarıyla mekansal durum uzamının fark eden akli yoluyla, bağlamsal bir durumun şimdiki zamandaki gerçek konumunu, zamansal devim uzamı üzerinde arkada kalan geçmişe ve önde duran geleceğe doğru yansıtır. Bu durum şu andaki bir tarla, şu andaki bir ekmek ya da şu andaki bir yol olabilir. Böylelikle, bir bakıma şimdiki zamandaki gerçek durum aralanıp ikiye ayrılarak sorunların ve tersliklerin yuvası olarak geçmiş ve çözümlerin ve düzenin yuvası olarak da geleceği kurar. İnsan şimdiki zamandaki gerçekliğiyle tarlayı bir traktörle sürülmüş, ekmeği bir bıçakla kesilmiş, yolu da bir bisikletle alınmış olarak düzdeki ve düzenli bir geleceğe oturtur. Bunlar şimdiki gerçeklikte durmayan, ama yönelinen gelecekte amaçlanan sonuç durumlarıdır, düzenli örüntülerdir. Aynı şekilde esasen şu andaki tarla, ekmek ve yol tüm sürülmemişliği, kesilmemişliği ve alınmamışlığıyla geçmişte konumlandırılarak bir sıkıntı ve terslikle yüklenmiş olur. Bu anlamda geçmiş ve gelecek, *bütün* üzerindeki tüm uzamların kesiştiği O nokta üzerinde şimdiki zamandaki, şu andaki gerçeklikte birbirlerine yapışmış ve birbirleri içine gömülmüş olarak bulunur. Bu her ne kadar O noktasını bütünsel, eklemelenmiş ve holografik kılan esas ilke olsa da aynı zamanda da yüzeysel ve dolaysız gündelik bilinç için farkın, farkındalığın ve aracılık ilişkilerinin olmadığı anlamsız, dengeli ve ölü bir duruma işaret eder. Bu durumda ne tarla, ne ekmek ne de yol durumsal olarak da birbirlerinden ayrı ve farklı olarak kavranabilir şeyler değildir. Dolayısıyla mekansal soyut ve somut da O noktada birbiri üzerine kapanmış haldedir. O noktadaki zamanı ve mekanı bu şekilde yarıp ikiye ayıran, anlamlı, kesintili ve dengesiz ama canlı bir duruma yol veren yaşam uzamı ve onun etme ile bozma tarafları arasındaki “birbiri olma” halidir.

4.7 Etmenin ve Bozmanın Birbiri Olma Halleri

Yaşam uzamı yukarıda, kuram ile eylem, nesne ile özne, aydınlık ile karanlık, sıcak ile soğuk, parça ile bütün, tasarım ile tasarım olmayan ve benzeri tüm karşıtlıkların, zaman ile mekan da dahil olmak üzere, zamandan ve mekandan bağımsız olarak birbiri olma halinde oldukları, dolayısıyla temel özelliği olarak bu “birbiri olma”

halinin dile getirilebileceği uzam olarak ortaya konulmuştu. Aynı birbiri olma hali etme-kurma-bağlama ile bozma-yıkma-çözme karşıtlığı için de geçerlidir. Yapan sistemi, yaşayan, bilişsel, duyuşsal ve zeki bir organizma olarak “olduran”, onun varlık özellikleri olarak belirtisini yayan, etmenin bozmaya, bozmanın da etmeye “o olma” şeklindeki eğilimidir denebilir. Bu durum karşıtlar arası baskınlık mücadelesi, rekabet, egemenlik arayışı olarak açıklanabileceği gibi karşıtların “birbirlerine ulaşarak bir olma” istekleri ya da eğilimleri şeklinde de yorumlanabilir.

Bir tasarım probleminde karşılanması amaçlanan işlevlerin ve uyulması gereken durumların açığa çıkardığı ölçüt ve özellikleri yan yana gelmez, bir arada durmaz, birbirlerini dışlar ve çelişik kılan, böylece tasarımcının üzerinde çalıştığı nesnenin sistemsal yapısının dahi süreç boyunca dinamik ve devim halinde kalmasını sağlayan esas kuvvet olan bozma, aynı zamanda basit şeylerden hareketle daha karmaşık bütünlere ulaşmak için farklı öge, nitelik ya da kavramları bir araya getirme işlemi olarak sentez için de öncelikli kuvvet olarak ortaya konulmuştu. İlk bakışta bu iki durum başlı başına çelişik görülebilir ve bu değerlendirme bozma kavramıyla işaret edilen içeriğin anlaşılmasını oldukça güçleştirir. Aynı çelişki etme için ortaya konan iki durum arasında da açıkça ortaya konabilir. Etme, tasarım projelerinde ana problemi kuran çok sayıda çelişik ölçütü hedef kullanıma yönelik bağdaştırıcı, tamamlayıcı ve uygun bir çözümde uzlaştıran katılaştırıcı, yoğunlaştırıcı ve dondurucu olan kuvvettir. Bununla birlikte herhangi bir konunun ya da bir nesnenin düşüncede ya da gerçeklikte kurucu parçalarına ayrılmak yoluyla yapısının, işleyişinin ve gelişim yasalarının ortaya konması işlemi olarak çözümlenme ya da analiz söz konusu olduğunda da öncelikle bilincin etme kuvveti gündemdedir.

Etmenin ve bozmanın anlatımında ortaya çıkan bu çelişki, aralarında apaçık bir farkın ve ayrımın belirtilemiyor olduğu yönündeki bir değerlendirmeye yol açarak onların tamamen aynı kuvveti işaret ediyor olduklarını düşündürebilir. Bununla birlikte bu kısırdöngü şu düşünce yoluyla aşılabılır: Etmenin birimlere ayırmasının temelinde anlamlı bir bütün kurmak, bu anlamda da bağlamak ve birleştirmek iradesi vardır. Salt bir kuvvet olarak etmenin iradesini belirleyen ise bozmadır; bir başka deyişle saf bir enerji olarak etmenin hangi amaca hizmet edeceğini ona bildiren, etme kuvvetini bilgilendiren, böylelikle sınırlandıran ve yönlendiren bozma kuvvetidir. Böylece bütünleyen ve birleştiren bozma etmenin görünmeyen yüzü olur; görünürde ise etme içeriği dışarıdan, şekili zeminden ve parçayı bütünden ayırır. İşte bu nedenle

bozma tarafından bilgilendirilen etme çözümlene ve analiz için öncelikli kuvvettir. Tasarımcının bir tasarım problemini çözümlendiği durumda esas sorunu oluşturan alt problemlerin ulaşılabilir, açığa çıkarılabilir ve belirlenebilir oluşu ancak etme kuvvetine bağlıdır. Bununla birlikte tüm o problem ağını bir arada tutan iradeyi ve bu birlikteliğin hangi amaca hizmet edeceğini belirleyen bozma kuvvetidir.

Etme, yapımın amaçlanan sonuçlar doğrultusunda yapılar açığa çıkarmasını sağlayan kuvvettir; ancak onunla bir nehri ıslanmadan geçmek üzerine bir köprü kurmak yoluyla mümkün olabilir. Gerek uzmanlık olarak tasarım söz konusu olduğunda tasarlama, üretme, dağıtma ve pazarlama süreçlerinde, gerekse gündelik tasarımda satın alma, kişiselleştirme, evcilleştirme, kullanma ve uzaklaştırıp kurtulma süreçlerinde dünyadaki durumları açığa çıkaran kararların alınabilmesi ancak yapımın etme kuvvetiyle olanaklıdır. Tasarlayarak yapay dünyayı kuran *bütünün* varlık koşullarından devim uzamı içinde mutlak bir farktan, kapanamaz bir aradan, ve çözüm önerilemez bir sorundan söz edilemez. Bu uzamın yaydığı ufuk, mekansal kararlılık getiren durum uzamıyla sınırlandırılır; ondaki farklılık hali bir çeşit aynılıkla, kararlı bir anlaşmanın ve bir belirti olarak anlamın açığa çıkmasıyla görünür olur. Bu belirme seyrin bağlama - etme halinin bir göstergesidir. Bağlama hali çözülerek tamamen parçalanmış bir dünyadaki ortaklıkları göstererek öğeleri birbirleriyle anlaştırır.

Yapım ile kaçınılmaz olarak dünyaya yönelen bozma kuvvetinin bütünlemesinin ve birleştirmesinin temelinde ise dağıtma ve parçalama yoluyla devinime uğratma iradesi vardır. Salt bir kuvvet olarak bozmanın iradesini belirleyen ise etmedir; bir başka deyişle saf bir enerji olarak bozmanın hangi amaca hizmet edeceğini ona bildiren, bozma kuvvetini bilgilendiren, böylelikle sınırlandıran ve yönlendiren etme kuvvetidir. Böylece birimleyen ve ayıran etme, bozmanın görünmeyen yüzü olur; görünürde ise bozma içeriği dışarıyla, şekili zeminle ve parçayı bütünle birlikte ve bütünlükte gösterir. Bu nedenle etme tarafından bilgilendirilen bozma birleştirme ve sentez için öncelikli kuvvettir.

Bozma, yapıyla amaçlanmayan sonuçlara, tahmin edilemez yapılara ve bir anlamda da yan etkilere yol açan kuvvettir. Uzmanlık olarak tasarlama süreci amaçladığı yapıyı bir gelecek kurgusu içinde çeşitli kullanım durumlarında düşünür ve bu kurgu onun nesneleşerek dünyaya gelmesine, biçimli bir bedenle üretilmesine de yol gösterecektir. Bununla birlikte ürünün kullanıma düştüğündeki durumu ilkesel olarak

belirsizdir. Kullanıcı olarak gündelik tasarımcının ürünü gerçekte hangi anlam ve özellikleri açığa çıkarma amacıyla kullanacağı, yine yapım yoluyla tasarım uzmanlığının kurgusunu ne şekilde dağıtıp parçalayacağı, onu ne gibi olaylara alet edeceği tam olarak tahmin edilemez. Böylece tasarlayarak yapay dünyayı kuran *bütünün* varlık koşullarından durum uzamı içinde mutlak bir kararlılık halinden, sistemi bütünüyle çözen bir çözümden ve sonuç modelden ya da biçimden söz edilemez. Bu uzamın yaydığı ufuk zamansal devim uzamıyla hareketlendirilir. Ondaki kararlılık hali faklılık baskısıyla zorlanarak kararlılık aralanır; karar mutlak değildir; dünyanın durumlarında açığa çıkan belirtiler kararlı kalmaz. Bu belirme seyrin çözme - bozma halinin bir göstergesidir. Çözme hali, etme olma yolunda tamamen kararlı bir bütün kurmuş olan dünyanın farklılıklarını ve çelişkilerini gösterir.

Hareket, eylem ve devinim söz konusu olduğunda bilinçle seyrederek tasarlayan *bütün* ilkesel olarak kendi merkezi etrafında dönmektedir. Beliren biçim-işlev için bozma olmaya yönelen etme, bir başka deyişle bağlama-kurma içten dışa ve merkezden çevreye, yani bilinç düzeyinden dünya düzeyine etkiyen bir kuvvettir; bilincin teklik hali gereği yapım halindeki aktif bir bireyi vurgular; bozma kuvvetini belirleyip sınırlandırarak dünyanın korunma haline yol verir, böylece *bütünde* mekanı hissedilir kılar. Yapıyı kurar gibi görünür ama etme olmaya yönelen bozmanın çevreden merkeze, yani dünya düzeyinden bilinç düzeyine çözme-yıkma etkisi olmasa tüm sistem merkeze dağılacak ve savrulup gidecektir. Böylelikle *bütünün* bilinçli seyrine dahil hiçbir nokta mutlak kararlılıkta kalmaz; devamlı bir yapıyla bir aralığı kateder. Aynı şekilde *bütünün* bilinçli seyrine dahil hiçbir nokta mutlak bir kararsızlık içinde farklılaşıp savrulamaz; yine yapım yoluyla bir şekilde bağlanır.

Gündelik yaşamda kullanılan ürünlerin malzemeye dayalı olarak yeryüzü kurallarının denetiminde planlanabilir, tasarlanabilir, gerçekleştirilebilir ve üretilebilir olması, toplumsal ve kültürel bağlamda gereksinim duyulan pazarlanabilir, kullanıcı tarafından anlaşılıp kabul edilebilir ve istenilen şeyler olmasını sağlayan kuvvet yaşam *bütününde* bilinç düzeyinden dünya düzeyine olan etmedir. Ancak etmeyle belirli bir gerçek otomobil, cep telefonu, pantolon ya da toplu iğne anlamlı olarak kullanımda kalabilir. Bu ürünlerin eksik, sorunlu ve bozuk olarak değerlendirilmesine, üretiminin ve pazarlanmasının artık mümkün ve anlamlı

olmamasına, kullanıcı tarafından farklılaşmadan ve yenilenmeden kabul ve arzu edilmez hale gelmesini sağlayan kuvvet ise yaşam *bütünü*nde dünya düzeyinden bilinç düzeyine olan bozmadır. Bir fikir, bir düşünce, bir yapış, ele alız tarzı, bir yöntem, bir soyut yapı, bilinçten dünyaya yöneldiğinde daha zihindeyken, beyindeki belli belirsiz bir elektrik örgüsüyken dahi onun hakkında konuşulur, öteki bütünlerle müzakere edilir ve değerlendirilir; bilincin çokluk halinin sonucu olarak daha önce ele alınmış olan bu durum ancak yaşam uzamının bozma yönü yoluyla anlaşılabilir. Ancak yaşam uzamının etme yönü yoluyla anlaşılabilir bir anda söz konusu bilinç yapısı açığa çıktığı *bütünün* bilincinden olabildiğince uzaklaşarak dünyada görünür bir nesne kurar. Burada anlatılan süreç, örneğin tasarımcı üzerinde çalıştığı tasarım problemini çözmeye yönelik eskizler çizerken açıkça gündemdedir. Beyindeyken dahi bozucu etkilerle biçimlenen bu devimli soyut yapı etmenin bir anlık bilgilendirmesiyle sınırlanır, katılaşıp ve öncelikle bir eskiz parçası olarak maddede, kağıt üzerinde donar; bu belki binlerce sayıda üretilip gerçekleştirilecek, pazara dağıtılarak belki binlerce insanın bozucu değerlendirmesine sunulacak olan bir ürün düşüncesinin ilk modelidir.

Bu noktada yaşam uzamını, *bütünün* bilincinin yaydığı karmaşık ve dolaşık bir “sınırlandıran ağ” olarak anlamak önemlidir. *Bütünün* sürekli ve kesintisiz devinimle tasarlıyor oluşu ile yine sürekli sınırlandırarak durumlar belirtiyor oluşu aynı anda ve eklemli süreçlerdir. Sınır sadece dünyada değil, *bütünün* dünyası ile temaşa halindeki bilinci arasındadır; sınırın dünyaya değen ve bilince değen yanları vardır.

4.8 Bilincin Yaygın Sınırları: Bir Evrensel ve Devimli Bağlantılılık Ağı

“Sınır” kavramı TDK Türkçe Sözlüğü’nde (1998) bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç, son; bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya çıkabileceği en alt ve en üst sınır, limit olarak tanımlanmaktadır. Dünyayı var eden, insanı ve evreni aynı anda işaret eden *bütünün* yapım yoluyla kendi merkezinden yayarak ördüğü “sınır ağıdır”; bu devasa sınır ağının bir tarafı dünyaya, bir tarafı da seyreden bilince değer haldedir. İnsanın bakış ve duyuş alanına dahil dünyasındaki sınır ağı onun bilincinin, biliş, duyuş ya da yapımla aralanmış olduğu dünyasına birbirlerini bilgilendiren ve yönlendiren ilk kuvveti etme ve bozmayla değmesi yoluyla örülür; ağı bilince bağlı ve O’ndan kaynaklanır şekilde ifade etmek dahi

yetersizdir; olanaklı evrenin tamamına yayılmış bu sınır ağı bir anlamda bilincin kendisidir.

Çok büyük ve yaygın bir ağ örgüsü olarak düşünülebilen bilincin sınırları ya da sınırların bilinci “görülebilir” ya da “duyulabilir” manzarayla kısıtlı değildir (Şekil 4.14). İnsanın bilgisi yalnızca karşısında duran manzaradan ibaret olamaz; şuradaki duvarların, binaların, şehrin ve denizin arkasını göremese de orada sınırların devam ettiğini bilir; bu sürekli sınırlandıran örgü, olanaklı evrenin tümüne yayılır ve her şeye değerek geçer; bu sınırlar *bütünün* dünyasının tümüne yayılmış büyük bir örgü gibidir. İki parçayı ya da alanı birbirinden ayırıyor olma anlamında orada görünebilirler, ama aslında bu dünyanın madde ve enerji bütününe ait olduklarını söylemek kolay değildir; elektronun kendisi görülemezken elektronların aralarındaki sınırın görülebilir olması anlamsızdır.

Şekil 4.14: Helsinki’den bir görünüm.

İlk kesintide, işaret ettiği insanı ve evreni aynı anda ifade eden *bütünün* kendisi olma iddiasını ortaya koyan bilinç, bu aralanma yoluyla çok sayıdaki özelliğini dünyasına yansıtarak kendini seyredecektir; kendindeki sürekli anlam akışını bir anda duraksatan sınır ağı örüntüsünü dünyasında görecektir. Kullanım nesnelерinin de nitelikleri olarak kırmızıyla mor, hafifle ağır, gürültülüyle sessiz, yumuşakla sert, acıyla tatlı, ahşapla kumaş arasındaki görelі mesafeler böylece açığa çıkacaktır. Bu

dolaşık ağ *bütünün* dünyasıyla, dolayısıyla kendinden aralanmış olan ötesiyle olan sınırlarıyla örülmüştür. Yöntemsel olarak, dile gelmez yaşam *bütününü* yapım yoluyla kesintiye uğratma ve ondaki sözü edilebilir anlamlı organizasyonu açığa çıkarma denemesinin ilk sonucu, salt estetik, kategorisiz ve kesintisiz fenomenolojik yaşantının ilk bilinçlenişi ve dilsel biçimde ifade edilerek paylaşılabilir olan bir tür nesnellığe açılan ilk kavrayış bu sınır ağı kavrayışıdır. Dikkat edilecek olursa burada dünyayı başka bir şeyden ayıran bir sınırdan söz edilmez; kendini “anlama” adına dünyasından “mesafeleyerek” kesintiye uğratan büyük ve yaygın bir sınır ağı olarak bilinçten söz edilir. Anlamlı biçim *bütünün* kesintiye uğraması sonucu belirecektir ve kesintiye uğratma ile sınırlandırma farklı şeyler değildir.

Bilinç, kendindeki bilişsel ve duyuşsal özelliklerinin bütünüyle dünyaya değerek onun biçimini görür ve okur. Ama ona anlam yüklemeyen ve yorumsuz olarak bakamaz çünkü bilincin en nihai aktivitesi seyirdir, ki bu “kendini seyirdir”. Bilinç kendini ancak dünyasıyla olan sınırlarıyla temaşa eder. Dolayısıyla bilinç temaşa hali için mutlaka kendini kesintiye uğratır; aslında kesintisiz olan *bütünü* bilmek, bilinç olmak ve kendini seyretmek uğruna “eksik” olamaya mahkum bir sınırlandırma yapar. Dolayısıyla sonuç biçim eksik olduğundan mutlak sonuç olarak kalamaz. Bu olay canlı sistemlerin en temel özellikleriyle ilgilidir. Kesintisiz ve içine kapalı, ulaşılamaz bütünsel bir sürecin yine canlı kalmak için kendini yorumlama baskısı; bunun sonucu oluşan ilk kesinti: “ben” ve “ötekiler”; bilme, bilinç olma ve sınırlandırma yoluyla kendine seçme ve kendinin dışında bırakma; diğerleriyle sınırını koruyan “benin” kendini kurma ve seyretme çabası; *bütünden* ilk anlaşılabilen budur. Bilincin bilmesi seyir ile olurken seyir dahi yalnızca bir bakma, okuma ve tanık olma değil, ama aynı zamanda tasarlama, yapma etme ve dünyaya katılma yoluyla onda kendini gerçekleştirir.

4.9 Bilincin Sınırlarındaki Eş Biçimsizlik ve Çelişki

Bilincin sınır ağının dünyaya değen yüzü ile kendi seyrine değen yüzü arasında hiçbir zaman tam bir karşılıklı “uyumdan” ve “tam yansıtmadan” söz edilemez. Bilinç dünyaya sınırlarıyla değdiği için onun gerçek biçimini görebilir; insan için öğrenme de bu yolla mümkün olur. Bununla birlikte dünya seyreden bilinç tarafından orada olduğu gibi aynen okunabiliyor olsaydı mutlak seyir hali yakalanmış olurdu; tasarım aracı ortadan kalkardı; yenilemeye gerek kalmazdı. Aynı şekilde insan eğer

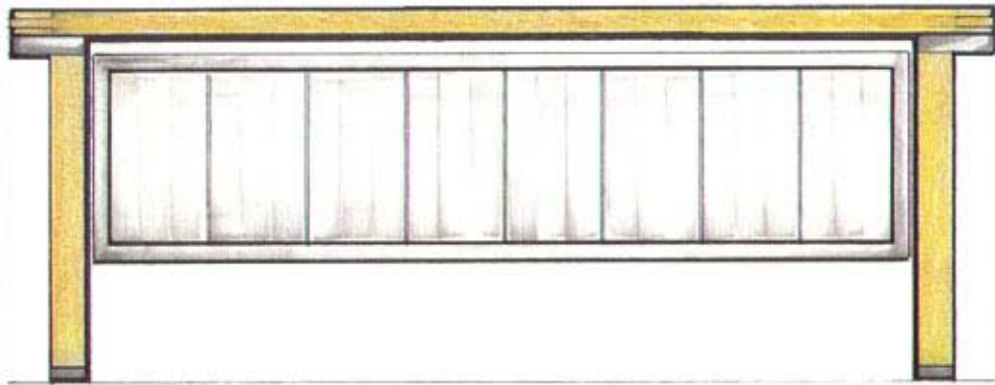
öğrenmişse bir masanın ne olduğunu bilir; bununla birlikte bilinç düzeyinde ancak fraktal geometriyle ifade edilebilecek bir kipte korunan bu bilginin yapım yoluyla klasik geometriyle ifade edilebilecek dünya düzeyindeki karşılığını aradığında ancak uyum olasılıklarıyla ve alternatiflerle karşılaşır. Çok önemli bir ilke olarak bilinç düzeyindeki yapı dünya düzeyine eşbiçimli olarak indirgenemez. Eşbiçimlilik Cevizci (2000) tarafından şu içeriklere işaret eder şekilde tanımlanmıştır:

1. Biçim, form, model ve düzen bakımından aynı durumda olan ya da yapısal bir benzerlik sergileyen iki şeyin durumu.
2. Bir şeyin yapısıyla başka bir şeyin yapısı arasında, tam bir benzerlik, hatta biri bir karşılıklılığın bulunması durumu.
3. Matematik ve mantıkta, öğeleri arasında bire bir tekabüliyetin bulunduğu ve aralarına birinin öğeleri için geçerli olan bir bağıntının, diğerinin karşılık gelen öğeleri için de geçerli olması anlamında bağıntı özdeşliği bulunan iki sistem arasındaki ilişki.

Tasarım bilincin kendinin, dolayısıyla *bütünün* zorunlu bir özelliğidir. Sınır ağırlıklı, uyumlu, çelişkisiz ve kusursuz bir “iz” olarak dünya düzeyini bilince, bilinç düzeyini de dünyaya yansıtabiliyor olsaydı, *bütünde* tasarım özelliğinin gelişmesine ve varolmasına hiçbir neden yoktu; çünkü bu durumda ideal masa eşbiçimli olarak bilinç düzeyinden dünyaya indirgenebilirdi ve bir kere bu gerçekleştiğinde masa konusunda başka bir yorumda bulunulması söz konusu olamazdı. Yaşam *bütününde* tasarım özelliğinin varoluş koşulu seyreden bilincin, dolayısıyla sınır ağının dünyayı tarayan kısmıyla seyri oluşturan kısmı arasındaki “örtüşmezlik” ve bu örtüşmezlik nedeniyle beliren “uyumsuzluk” ve “çelişkidir”. Bu uyumsuzluk nedeniyle mutlak bir seyir ya da tanıklık halinden söz edilemez ve insan daima müdahil, fail, eden, yapan, yorumlayan ve işleyen olarak da görünür.

Bütünün sınırları bir yanıyla onun dünyasına değer, onu gerçekte olduğu gibi izler ve durumunu okur; bu gerçekliğin izlenimidir. Öbür yanıyla da onun kendi bilincine değer, hakkında düşünür; bu da gerçekliğin kuramlaştırılmasıdır. *Bütünün* merkezinde yuvalanan bilinci, bu sınırın öbür yanında, dünyadan da sınırdan da bağımsız bir ötekilik değildir; teklik hali gereği sınır ağının bütün yapısıyla kendisidir. Böylelikle yaşam bütünlüğü düzeyinde, *bütünün* aracılığıyla kendini dışarıdaki ötekilerden ayırdığı klasik bir sınırlılık kavrayışından değil, ama onun yapım yoluyla yayarak kendini yine kendinden araladığı sonsuz dolaşıklıkta fraktal olarak yayılan bir sınır ağından, evrensel bir bağlantılılık alanından söz edilebilir.

Bir masa çizimi düşünülebilir; bu çizim mutlaka dünyadadır ve gerçektir; soyut bir modelleme olarak bir durumun ifadesidir (Şekil 4.15). Bu çizimde şekille zemini ayıran ve “tamamıyla” dünyada ve orada olduğu hiçbir zaman gösterilemeyecek varsayımsal sınır, *bütünün* oradaki, dünyadaki yüzüdür; ancak sınırlarıyla masa çizimi orada dünyada olabilir. Bununla birlikte bu sınır hiçbir zaman “tamamıyla” dünyada olamaz; onu aramak için atom ölçeğine dahi inilse karşılaşılabilecek olan elektronlar arasındaki büyük boşluklardır; bu orada olduğu gibi olan ya da olmak zorunda olan bir sınır değildir. Alanlar, sesler, kokular, sıcaklıklar, sertlikler, yüzeyler ve dokular dünyada sınır ağı ile ayrılıp sınırlandırılarak o dünyayı kurarlar ve gerçek yapar. Dolayısıyla dünyadaki nesnelerin orada olduklarından emin olunabilir; onların durumsal gerçeklikleri vardır ama onları sınırlandırarak ayıran ve görünür kılan bilinç her ne kadar onlara değse, biçimlerini girinti ve çıkıntılılarıyla okuyup tanısa ve yeniden biçimlendirse de yalnızca orada olan, masa çizimiyle eşbiçimli ve onun kontürü, tam izi olan bir sınır değildir. İki yönüyle asimetric bir sınırdır bu; bir yüzü dünyaya ve diğer yüzü kendine değen ve bu yüzlerin hiçbir zaman “eş izlenimli” ve simetric olmadığı, asimetric ve farklı olduğu eşsiz bir sınırdır bu. Bu çelişik asimetric *bütünün* yapım yoluyla kendinden aralanmasıyla kurulmuştur ve *bütün* yine aynı yolla yayılmış olduğu evrende uyum ve “tutarlılık” arayacaktır.

Şekil 4.15: Bir masa çizimi.

Işık hızının çok altlarında, görünen dünyada, madde ve enerjinin biçimlendiricisi olarak bilincin sınır ağı örgüsü, dünyanın halleri ve uzamları nedeniyle hem

durumludur hem de devinimlidir. Dünyadaki sınır ağını durumlu ve durabilir kılan bu sınır örgüsünün “doğrusallaşma” eğilimidir. Nesne ancak böylece belirli bir yerde olabilecek ve “belirlilik” kazanacaktır. Dolayısıyla nesne biçimiyle *bütünün* biçimindeki eşbiçimsizlik, temelde biçimin dünyaya indikçe klasik Öklit geometrisi kurallarına uyma eğilimi göstermesi ve böylece yerel sekansların ve doğrusal neden sonuçların oluşması, dünyadan bilince yükseldikçe ise fraktalleşmesi ve onu tanımlayan noktaların aynı anda birçok yerde olabilmesiyle ilgilidir. Sınırın iki yüzünde iki çelişik uzay, geometrik kip söz konusudur. Bir şekilde sınırın bir yüzü klasik fiziğin kurallarını ve yasalarını betimlediği maddesel kısıtlamaların dünyasını tararken, bilince değen diğer yüzü kuantum fiziğinin açıkladığı doğrusal olmayan ve yerel olmayan holografik olasılıklar evreninin kurallarının denetimindedir. Her iki kip için geçerli olan kurallar ve yasalar birbirlerine göre çelişiktir; sınırdaki eş biçimsizliği ve asimetriyi yaratan da temelde bu çelişkidir. *Bütünün* dünyasını sorunlu kılan sınır ağının iki yüzü arasındaki asimetri ve çelişkidir. Bilinç dünyasını orada olduğu gibi sınırlandıramamakta, dünya da bilince kendindeki sayısız olanakları ve özellikleri açığa çıkarma konusunda yetersiz kalmaktadır. Öyle olduğunda bilinç, gerçeklik uğruna ve kalıcılık hevesiyle sınırı simetrik ya da bakışıklı olması yolunda ve teklük yönünde yönlendirir; ona yaparak katılır. O dünyasal gerçekliğe kısmen tanık ve bu tanıklık sonucu oluşan soruna da katılımcı ve faildir. İşlev, sorun, problem ve projeler ve zamansal değiştirici ve farklılaştırıcı süreçler böylelikle doğacaktır; mekan ve zaman böylelikle aralanır.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER: YAPIMI VE TASARIMI ANLAMADA VE AÇIKLAMADA İLK KAVRAMLAR VE İLK MODEL ÜZERİNE

5.1 Tasarımda Bütün Sistemsel Yaklaşım

Buraya kadar tasarım ve tasarlama kavramlarıyla dile getirilen insan özelliğinin anlaşılması ve açıklanması yolunda “esas” olarak ortaya konan yaşam *bütünü* ve onun işaret ettiği bütünlük kavrayışı irdelendi. Yaşam *bütünü*nün yapım ve seyir yoluyla kendinden aralanarak organize olan bir sistemi ne şekilde açığa çıkardığı bütün sistemsel bir yaklaşımla, öncelikle “öteki” ve “dışarı” düşüncesine gerek duymamaya çalışarak, *bütünü*nün kesimleri, uzamları ve ufukları yoluyla açıklanmaya çalışıldı. Bu bölümde ise yaşam *bütünü*nün yapım yoluyla aralanmasına ve dile gelmesine dayanan bu bütün sistemsel yaklaşımın açığa çıkardığı örüntünün, bir uzmanlık olarak tasarım, tasarlama ve tasarımcılık bağlamında nasıl bir ilk kavramlar kümesine ve bu kümeyi canlandıran nasıl bir ilk işleyişe ya da modele işaret ettiği tartışılacaktır.

Giriş bölümünde varlığa, bilgiye ve eyleme yaklaşımda bilimsel, ekonomik ve sosyal bağlamlarda, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında birbirlerine koşul olarak dile getirilen değişimlerin tasarım alanında da etkili olduğundan ve proje, problem, süreç, ürün, çözüm, işlev, kullanım gibi temel konulara yönelik kavrayışta yenilenmeye ya da en azından bir yenilenme beklentisine yol açtığından söz edilmişti. Bu çalışmanın da yapayı, tasarlanmış ve tasarlanan sistemleri anlamada ve açıklamada bütün sistemsel bir yenilenme ya da paradigma değişikliği umudundan ya da beklentisinden güç aldığını söylemek mümkündür. Bu görece yeni bakışa göre sorunlar ve çelişkiler “sistemler arası” olarak görülmek yerine “sistem içi” ya da “karmaşık bir sistemin dahilinde” kavranmak zorundadır; bu kavrayış tasarlama sürecinin ve bu sürecin sonucu olan ürünün ele alınışını bütünüyle etkileyecek şekilde kümelere, sınıflara, kategorilere, ürün gruplarına ve ürün ailelerine de yeni bir bakışı gerektirecektir.

İlk bakışta, klasik paradigma çerçevesinde yürütülen tasarlama etkinliğinde dil bütünlüğü düzeyinde kalındığında gözlemleyen, seyreden, yapan ve tasarlayan

özmeden de ayrı düşünölen hiyerarşik sistemler tanımlanır: “ofis mobilyası sistemi” ya da ailesi gibi. Bu sistemin parçaları arasında ve onunla diğer sistemler arasında uyum sıkıntıları, problem ve çelişkiler açığa çıkarılır. İşleyen sistemlerde ise bu uyumsuzluk tasarlama ve gerçekleştirme yoluyla belli bir şekilde aşılmıştır; portakal sıkacağı portakala göre bağdaşık olacak şekilde biçimlendirilmiştir ve iki ayrı bütün ya da sistem arası belirli bir uyum yakalanmıştır. Ancak, klasik paradigma yerel ve doğrusal olarak ayrılmış ve çelişmeye yatkın basit ve nedensel sistemleri öngördüğünden, ona dayanan tasarlama yaklaşımlarının çelişkileri aşma yolunda getirdiği çözümler de yerel ve doğrusaldır ve mutlaka mekanda ya da zamanda öte bir yerlerde başka sıkıntılara, problemlere ve tahmin edilemez çelişkilere yol açarlar. Kaçınılmazmış gibi görünen bu durum, mevcut “sürdürülemez” durumu sürdürme yönünde statükocu bir tutum için bahane olarak kullanılmaya da çok uygundur. Bu tahmin edilemez ve tasarlanmamış sıkıntının içinde açığa çıktığı yer, zaman ya da varlık ise öteki bir sistem ya da tamamen ayrı ve dışarıdaki bir organizasyon olarak değerlendirilir.

Bütün sistemsel paradigma ise, dil bütünlüğü düzeyinin önem ve değerini de yok saymadan, onu yeniden konumlandırır ve yaşam *bütünü*nü aralayan yapım ve seyir özelliğinin çok önemli bir temeli olarak görür. Bununla birlikte her birim için bilinç düzeyinde ve bilincin teklik hali gereği tek bir yaşam *bütünü* söz konusudur; bir tek *bütün* vardır ve açığa çıkardığı insana olduğu kadar evrene de işaret eder. Uzman olarak tasarımcının çevresindeki insanları birer bütün merkezi olarak gördüğü ve kendisini de onlara eş bir merkez olarak kabul ettiği durumda o, olan biteni yapım aralığından ve dil bütünlüğü düzeyinden okumaktadır; insanlar arası eşitliğin gündeme geldiği yer yapım ve dil aralığıdır. Bireyler ve aktörler arası eşitliğin bilinç düzeyinde ve yaşam uzamında ise bir gerçekliği yoktur; burada birimin kendisi, öteki benzer birimlerden “yaşam” bağlamında üstündür. Yaşam bağlamındaki üstünlük ya da önde gelme, en basit haliyle kişinin kendi kaçınılmaz gerçekliğini ve dünyasını yaşaması, bu anlamda başka kimsenin dünyasına dahil ve şahit olamaması ve kendi dünyasını da kesinlikle terk edememesi anlamındadır; onun için tek ve üstün yaşantı budur. Bu bağlam ve düzeyde kendisini karşılaştırıp kıyaslayabileceği ikinci bir yaşam ve seyir söz konusu değildir.

Uzman tasarımcı bilinç düzeyinin teklik hali gereği yaşam olarak tek ve üstündür, ancak çokluk hali gereği de varlığının devamı ve geleceği için kısıtlı, muhtaç,

bağımlı ve olumsuzdur. Yapım aralığında açığa çıkan özgürlük kavrayışı da aynı eşitlik gibi bilinç düzeyinde geçerli değildir; burada tam yaygın ve tek seyir hali devasa bir sistemin, düzenin ve organizasyonun karşısında kaçınılmaz olarak boyun eğer. *Bütün* kendinden yapım yoluyla dünyaya gelenin sonuçlarını yine kendisinin seyredip yaşayacağını görür ve anlar; yapımın kurduyuyla birlikte yıktığını ve bunun da kendi tek yaşam bütünlüğünde gerçekleştiğini anlar ve ancak bu şekilde gereğince yapıma dikkat kesilir.

5.2 Tasarlayan Yaşam Bütünü'nün Üç Temel Düzeyi

Yaşam *bütünü* yapım yoluyla kendinden aralanıp ilk kesimleri olarak bilicini ve dünyasını açığa çıkardığında, bu ilk aralıkta beliren “anlam” iki kesim arasında bir bağıntı, ilgi, oran ve ilinti olarak da görülebilir. Dolayısıyla temel bir insan özelliği olarak tasarımı ve modern tasarım uzmanlıklarının araştırmada, eğitimde ve uygulamada konu edindikleri biçim, işlev, proje, süreç, kullanım ve kullanıcı gibi kavramları anlamada ve yeniden açıklamada yaşam *bütünü'nün* üç temel düzeyinden söz edilebilir. Bunlar (1) *bütünü'nün* altyapısı olarak dünya ya da yer düzeyi, (2) *bütünü'nün* üstyapısı olarak bilinç ya da kişilik düzeyi ve bu iki düzeyi birbiriyle bağlayarak, ilgilendirerek, oranlayarak aralayan (3) *bütünü'nün* arayapısı olarak yapım ve oluşum düzeyidir.

5.2.1 Bütünü'nün dünya ve yer düzeyi

Klasik paradigmadaki madde ve nesne kavrayışlarına yol açan bu düzey bir bakıma yaşam *bütünü'nün* altyapısıdır. Bilince doğrusallık olanağı veren “yer” olarak dünya, yerden ve yeryüzü kurallarının denetiminde bedenleşerek oluşmuş, yapılmış yapıların ve yapay şeylerin yerel, doğrusal ve sıralı bir kipte devinip durduğu dünyasıdır. Yeryüzü düzeyinde yapay oluşumlar doğal oluşumlarla karışmış haldedir. Üretilmiş ve halihazırda üretilmekte olan bedenli biçimler dünyada görünür olur. Yeryüzünde olan olaylar ve o olaylarda yer alan ve onları var eden doğal ya da yapay beden ve fiiller, doğrusal olarak ve basitçe nedensel olarak dile getirilebilirler ve gerekçelendirilebilirler. Yer düzeyi olmuş olanın, olmakta olanın ve bunların yoluyla çoğalmakta ve tekrar etmekte olanın yerleşerek açığa çıktığı *bütün* düzlemidir.

Yer düzeyini kuran temel, yeryüzü ve onun koşullarıdır; burada yapım yoluyla yerden bedenleşmiş olan sayısız sistem söz konusudur. Özellikle yapay nesnelere söz konusu olduğunda, dünyada sistemsiz olarak yeryüzü koşullarınca açıklanamaz, bilinemez bir belirsizlik yoktur; her problemin nedeni ve her sonucunun sebebi açıktır. Ancak bu bilgi yoluyla bedenleşme gerçekleşir, yapay sistemler kurulur, bunlar seyreden bir bilinç tarafından nesnel olarak görülebilir ve doğrudan gözlemlenebilir. Dünya düzeyi altyapısı yaşam *bütünü* için kendini yansıtmaya ve gerçekleştirme yolunda “olanak” sağlarken orada açığa çıkacak olan yapılar için de belirli kurallar, kısıtlamalar ve sınırlandırmalar ortaya koyar. Yeryüzü kuralları her ürünün tasarlanmasında, bedenleşmesinde ve sistemleşip gerçekleştirilmesinde göz ardı edilmesi olanaklı olmayan sınırlardır. Teknoloji bilgisi önemli bir yönüyle yeryüzü kurallarının zorladığı kısıtlamaların azaltılıp olanakların artırılması yönünde gelişir.

Bir dolma kalemin yerden nasıl bedenleşip durduğunun, allopoietik bir sistem olarak parçaları arasında nasıl bir belirli ilişkinin olduğunun, ete kemiğe bürünerek maddesel olarak görünür olduğunun ve bir kağıt parçası üzerinde hangi kuralların yönetiminde istenen izi bıraktığının cevabı yeryüzü koşulları gündeme getirilerek alınabilir; dünyayı bilinebilir kılan yeryüzü koşullarının ve kurallarının denetiminde problemler ve çözümler tanımlıdır. Dünya bu anlamda yapım *bütünü*nün kendinden aralanarak kendi özelliklerini açığa çıkardığı, indirgediği, nesneleştirdiği ve ürünleştirdiği yerdir. Bununla birlikte neden söz konusu dolma kalemin oluşmuş olup, dile gelip tanımlanabilecek başka bir kalemin oluşmamış, üretilmemiş ve ürünleşmemiş olduğu türünden sorular yeryüzü koşulları gündeme getirilerek cevaplanamaz. Dünya ve yer düzeyi *bütünde* basit nedensel betimlemeler ve açıklamalar için temel olanaktır. Ancak gerek orada ve onunla gerçekleşenler hakkında tasarım kuramınca, gerekse onun kendi işleyiş kuralları hakkında doğa bilimlerince ortaya konan betimlemeler ve açıklamalar *bütünün* bilinç ve kişilik düzeyinden kaynaklanır; bu bağlamda dünya hakkında konuşan dünyanın kendisi değil *bütünün* merkezi olan ve yine yeryüzü kurallarınca belirlenen bir altyapı üzerinde yükselen beyindir. Dolayısıyla teknik dünya düzeyinin değerlendirmeye girilmeden tasvir edilmesi dahi önce anlamlandırmayı, sonra da dil kullanımını zorunlu kılar.

5.2.2 Bütünün yapım ve oluşum düzeyi

Yapım, ayırt edici, anlamlandırıcı ve aralayıcı oluşumun yürütüldüğü düzeydir; yaşam *bütününde* üstyapı olarak bilinci yeryüzü altyapısıyla karşılaştırıp değerlendiren düzeydir. Yaşam *bütününün* oluşum düzeyinde yeryüzü koşullarınca henüz bedenleşmekte ve ürünleşmekte olan fikirler ve zihinsel kurgular söz konusudur; bir sonuç ürünün diğerine neden tercih edildiği gibi dünya ve yer düzeyi kurallarınca cevaplanması olanaksız sorular yapım aralığında açığa çıkar ve bu aralanmayla bir kısım öneri ya da teklif dünyada ürünleşmeye kadar gidip tanımlı halde açığa çıkabilirken, bir kısmı da *bütünde* dağılarak yıkıma uğrar. Oluşum düzeyi, yeryüzü koşullarının apaçık basitliğini bulanıklaştırır, problemleri karmaşık ve tanımlanması zor kılar ve bu devinimin merkezi olan bir üst düzey yapısı olarak bilincin gereğini ortaya koyar.

Yapım söz konusu olduğunda olasılıklar belirir. Yeryüzündeki bedenler, onların eylemleri ve yol verdikleri olaylar yapım düzeyinde düzenlenir, tartışılır ve tasarlanır; *bütünün* seyreden bilinci, amaçları doğrultusunda bu düzeyde dile gelerek kendini savunur ve gerçekleştirmeye, görünür kılmaya çabalar. Roller, kimlikleri, nitelikleri ve çıkarlarıyla ilişkilenen insanlar, yapım ve oluşum aralığında, yeryüzünde bedenleşip açığa çıkmakta olan yapıları görünür ve ayakta tutan özellikleri, onları niteleyen anlamları ve sıfatları dile getirerek tartışılır; olanakları düzenlerler, bağdaştırıp uyumlu hale getirirler, sınıflandırmalar yapar ve bu sınıfları birbirleriyle ilişkilendirirler. Dolayısıyla dilin işlediği bu düzeyde söz açığa çıkar ve bilincin amaçları yapım aralığından süzülerek dünyaya gelir. Kullanıcının dolma kalemiyle bir metni kaleme aldığı varsayılan bir olayda, yazı yazma olayının gerçekleşmesini olanaklı kılan, kendisi kuramsal olarak anlamdan arınmış bir potansiyel olarak dünya altyapısı söz konusudur. Yapım düzeyinde ise yer düzeyi altyapısında yapay sistemlerin bedenleşmesini ve sistemleşmesini sağlayan ve bu altyapıyı bilinçli ve amaçlı bir üstyapıya bağlayan anlamlandırıcı oluşum gerçekleşir. Yapım kullanıcının yazı yazdığı bu sahneyi anlamlandırır ve açığa çıkardığı özellikleri birbirlerine göre nitelerken, aynı zamanda da belirsizleştirir ve sorunlu hale getirir. Dolayısıyla oluşum düzeyi, dünya düzeyinin basitliğinin tersine, aynı sahnenin çok farklı şekilde okunup yorumlanabilmesini de olanaklı kılar.

5.2.3 Bütünün bilinç ve kişilik düzeyi

Klasik paradigmadaki zihin ve soyut özne kavrayışlarına yol veren bu düzey, bir bakıma yaşam *bütününün* üstyapısıdır. *Bütünün* merkezi olan yaygın bilinç, seyreden ve yapan kişi olarak hayatın, sürekliliğin ve yönelimin kaynağıdır; kesinti sonrası bütünlüğü temsil eden bu fraktal merkez yapım yoluyla dünyada açığa çıkan yapay sistemleri ayakta tutan sıfat ve özelliklerin holografik birleşme ve dağılma noktasıdır; öncelikle yaşam uzamının tarafları olarak etmenin-kurmanın ve bozmanın-yıkmanın kaynağıdır. *Bütünün* bilinç ve kişilik düzeyi, yapım düzeyinde müzakere edilecek ve kademeli olarak süzülerek dünyada yapay sistemlerce temsil edilerek açığa çıkarılacak özelliklerin ve bunların nasıl açığa çıkarılabileceğinin bilgisini taşıyan çekirdek koda işaret eder. Aslında o, olanaklı evrenin tamamına yayılmış yaygın bir beyin-bilinçtir; yeryüzü düzeyinde de onun yayılmadığı ve dışında kalan öteki bir alan söz konusu değildir. Dolayısıyla gerek gündelik tasarımcı olarak kullanıcı, gerekse uzman tasarımcı olsun her insanın beyin-bilinci aynı olanaklı evrenin tümüne yaygın haldedir, o alanı etkiler ve yine o alandan etkilenir. Böylece her kişilik yapım yoluyla kendini dünyada açığa çıkaran ayrılmış ve özelleşmiş eşsiz bir kod olarak görülebilir. Beyin dünyada bir bedenle doğrusal ve yerel olarak oradan oraya gezer halde görünse de, kişilik düzeyinde bilinç, holografik ve doğrusal ve yerel olmayan bir kipte olanaklı evrenin tümüne yaygın haldedir; onun olmadığı bir yer yoktur; değerler, amaçlar ve yöntemler ondan kademeli bir şekilde yapım aralığının kurallarının yönetiminde öteki olarak görülen beyin-bilinçlerle müzakere edilerek dünyaya yayılır.

Beyin ve onun yaydığı bilinç, yaşam *bütününde* merkezi bir çekeri ve çok kuvvetli bir yoğunlaşmayı ifade eder; dolayısıyla *bütünün* yeryüzü kurallarınca yönetilen dünyası bu merkeze göre çevre, çekere göre çekilen ve yoğunluğa göre de seyreklik alanıdır. Bilinçten yere doğru boşluk oluşur ve yerden bilince doğru bu boşluk dolar. Kozmoloji dilindeki karadeliklere benzer şekilde çok yoğun bir noktanın etrafında ona bağlanmış noktaların arasında belirli uzaklıklar oluşmuştur; dünyaya doğru belirginleşen bu uzaklıklar yoluyla *bütünün* farklı özellikleri de birbirlerinden aralanarak ayrılır; bir nesne sivri iken diğerinin yumuşak olması, bir ürünün bir bölgesi plastik ve dolayısıyla yalıtıkan, bir bölgesinin metal ve iletken olması, bir bisiklet hareket ve yol alma özelliğine gönderme yaparken bir koltuğun durağan ve yerleşik olması bu aralanmayla olanaklıdır. Yaşam *bütününde* yapım yoluyla

dünyaya indirgenen ve oradaki yapay sistemlerce temsil edilen bu farklılaşmış özellikler *bütünün* bilinç düzeyinde tam bir eklemli ve holografik bütünlük halindedirler. Dolayısıyla yeryüzünde görünen nesnelere ve yapıların onları bedenleştirip tasarlarken ve tasarlanmış olanları değerlendirirken kullanılan ayırt edici özellikleri ve nitelikleri, üstyapı olarak bilinç düzeyi kodunu oluşturan bilgi parçacıkları olarak birbirlerinden ayrı ve bağımsız varlığa ya da ize sahip değillerdir; yapay yapıları bedenleştiren, sistemleştiren ve ayakta tutan özellik ve nitelik birleşimlerinde hiçbir sıfat bir diğerini de temsil etmeden duramaz. Dolayısıyla sivride yumuşaklık, harekette durağanlık, plastikte metalik hali kaçınılmazdır. Bu özellikleri ayrılmış olarak gösteren yeryüzü düzeyi koşullarıdır.

Ne kalem olarak dile getirilen *bütün* özelliğini açığa çıkaran uzman tasarımcı, ne de amaçları doğrultusunda bu yapıyla ilişki kuran kullanıcı için, bu kalemin esasen ve tam olarak ne olduğu konusu oldukça belirsizdir. Kalem kavramı, eksikliği duyulan bir yazının yazılmasını sağlama bağlamında birincil kullanım işleviyle ilk bakışta apaçık bir kategoriye işaret eder. Bununla birlikte *bütünün* kalem olma özelliğini dünyada kesin, eksiksiz ve tam olarak kurmak ve açığa çıkarmak olanaklı değildir. *Bütünün* dünya düzeyi, bilinç düzeyindeki kavramlarla işaret edilen özelliklerin içinde buldukları karmaşık eklemliliği tam olarak taşıyıp yansıtabilir durumda değildir. Böylelikle dünyada kalem kavramıyla isimlendirilen milyonlarca yapay nesne vardır, fakat bunlardan hiçbiri diğer tüm yapay yapılardan bağımsız olarak kendi parçasal özelliklerini gösteremezler; aksine olanaklı evrenin bütününe bilgisini taşır halde aralanarak dağılırlar ve tümü bir bilinç merkezinde toplanarak birleşir. Bilinç çekerinden kaçıp kopamazlar ve bağımsız olarak yapıp edemezler.

5.3 Yıkımın Ötelenmesi Olarak Çözüm, Sonuç ve Ürün

Yaşam *bütününde* bilinç düzeyiyle yeryüzü düzeyini bağlayan, aralayan ve sınırlandıran yapımın iki tarafı önceki bölümde ele alınmıştı: etme-kurma-bağlama ve bozma-yıkma-çözme. Bilinç, birbirlerinin bilgisini de taşır halde eklemli olarak bulunan çekirdeklerdeki çok çeşitli nitelik ve özellikleri yapım yoluyla bir birleşim olarak kurarak aralandığı dünyaya indirger, açığa çıkarır ve bedenleştirir; uzmanlık olarak tasarlama bağlamında da bu tasarlamak, sistemleştirmek, üretmek ve ürünleştirmektir. Bununla birlikte bilinç, eşzamanlı bir yıkma ve dağıtma faaliyeti de yürütür. Yaşam *bütününe* yayıldığı olanaklı evrenin yeryüzü düzeyinde açığa

çıkılmış bireşim ve organizasyonları ki, bunlar yapay yapılardır, sürekli olarak bilinç düzeyine yükseltme bağlamında yıkar ve bozar; uzmanlık olarak tasarlama bağlamında da bu anlamlandırma, tüketme ve kullanmadır. Böylece her an, bir yandan yeni nitelik ve özellik terkipleri ve organizasyonları açığa çıkararak görünür olurken bir yandan da gizlenerek görünmez olur. Bu noktada esasen sistemli olarak dile getirilip anlaşılması olanaksız olan yaşam *bütünü*nün anlama ve anlamaya olanak verecek şekilde kesintiye uğramasını ve aralanmasını anlamada çok önemli bir incelik söz konusudur. Bilinç yapım yoluyla yeryüzünde kurmuş olduğu yapıyı hemen o yerde ve o anda yıkmaz ya da yıkamaz ise, yıkım yaşam *bütünü*nün tamamına yayılmış olduğu olanaklı evren içinde ötelenir. Yeryüzü düzeyi kurallarının olanaklı kıldığı etme ve bozma arasındaki bu aralanma, seyir ve değerlendirme halindeki bilince karşısındaki yapıyı organize olmuş bir sistem olarak anlamlı gösterir. Böylece her ne kadar *bütünü*nün kalem olma özelliği bilinç düzeyinde ayrıştırılmaz bir şekilde sayısız öteki özelliklerle dolaşık halde olsa da, yapım ve oluşum düzeyinde o farklı ve belirgin bir anlam kazanır; kalem kullanıcının gündelik yaşamını belirli rutinlerle sürdürebildiği araç ya da araçlardan biri olur.

Yapımın tam bir eşzamanlılıkla kurduğunu yıktığı düzey yaşam bütünlüğü olarak ifade edilmişti; bu düzeyde dile gelmeden, sistemden ve organizasyondan söz edilemez. *Bütünü*nün yapım yoluyla aralanması ve dünyasını kurması yapımın iki tarafından kurma ve yıkma arasında bir uzaklık ve aralık kavrayışıyla ilişkilidir. Yapıyı etme yoluyla yeryüzünde görünür kılan bilinç düzeyinden kaynaklanan nitelikler, özellikler ve işlevler bireşimlidir; oluşum düzeyi müzakerelerinden süzülerek dünyada açığa çıkan bu organizasyon, yeryüzü kuralları dolayısıyla bozmanın birleştirip eklemleyerek yok etme etkisinden korunur; yapımdaki yıkım o an ve yerden ötelenir, böylece mekan ve zaman algısı ortaya çıkarak o yapı bir kurum ve nesne olarak dünyada belirir. Yapım uzamının tarafları arasındaki bu ötelenme söz konusu olmasaydı *bütünü*nün kalem olma özelliği belirli ve kararlı bir yapı yoluyla dünyada beliremezdi; yaşam bütünlüğü düzeyinde dile gelmez bir yaşantı içinde, belki sürekli anlam akışının yaşandığı bir estetik deneyim konusu olarak kalırdı; süreksizlik ve kesinti ancak yapımın *bütünü*nün kendindeki kurma ve yıkmayı aralamasıyla olanak kazanacaktır. Böylelikle o anlam okyanusundaki damlacıklar kesilerek ayrılmışçasına dünyada görülecektir.

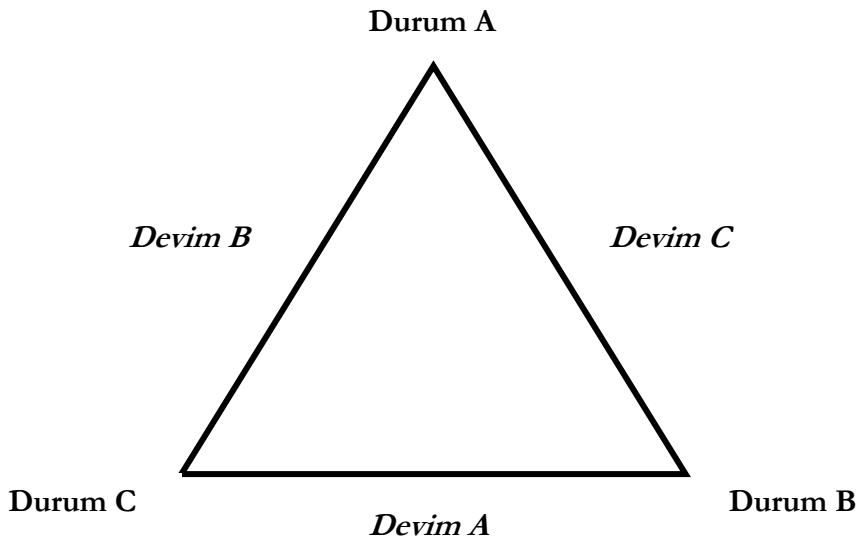
Bilinç düzeyi özelliklerinin, yeryüzü düzeyi kurallarının yönetiminde yansıdığı dünya perdesi insanın gündelik yaşamını sürdürebilmesi için zorunludur; ancak onunla paylaşılabilen bir dil söz konusu olabilir ve belirli işlevler karşılanabilir. Yapımın kurduğunu ansızın yıkmaması ya da yıkamaması, ya yıkımın ötedeki bir başka yerde aynı anda açığa çıkmasını ya da ötedeki bir gelecek zamanda aynı ya da başka bir yerde açığa çıkmasını zorunlu olarak beraberinde getirecektir; ötelenip ertelenen yıkım o *bütünde* mutlaka açığa çıkacaktır. Yapımla ötelenen bozma ya da yıkma, kurulmuş olan yapıyı dünyada tutan özellikler birleşiminin tüm yerel, doğrusal ve kültürel dayanaklarını dağıtır, dünya düzeyinden bilinç düzeyine yükselme anlamında söz konusu yapıyı bilinçlendirir, bir yer ve anda kararlı kalamayarak olanaklı evrenin tümüne yayılmasını ve anonimleşmesini sağlar. Yıkım kurularak dünyada açığa çıkan, görülebilir ve bilinebilir olan yapımın görünemez ve bilinemez yüzüdür; dolayısıyla *bütündeki* tahmin edilemez, amaçlanmamış ve tasarlanmamış sonuçların nedenidir.

Tasarım kuramında problem olarak ifade edilen durum, esasen bir yapım sırasında belirli bir yapı kurulurken ötelenmiş yıkımın sonucudur. Belirli bir probleme getirilen çözüm yine öteki bir problemi açığa çıkarır. Tasarlama süreci problemden çözüme doğru yol alan bir problem çözme etkinliği olarak tanımlandığında, problem çözme ifadesiyle yapımın etme-kurma-bağlama işlevi vurgulanmış olur; bu vurguyla birlikte yapımın bozma işlevi gözden kaçır ve ötelenir. Bununla birlikte örneğin kullanım süreci, çözüm olarak önerilmiş sonuç ürünleri problematik ve sorunlu kılma etkinliği olarak dile getirildiğinde, problemleştirme ifadesiyle yapımın bozma-yıkma-çözme işlevi vurgulanmış olur; bu vurguyla birlikte yapımın etme işlevi gözden kaçır ve ötelenir. Böylelikle yaşam *bütünü*nün yapım ve oluşum düzeyi özelliklerinden tasarlama olarak işaret edilenin görünmeyen yüzü kullanma olarak işaret edilendir; bu ilişkinin tersi de aynen geçerlidir. Dolayısıyla *bütünde* her iki işlev birbirinden ayrı, farklı ve öteki değil, birbirleriyle aynı ve benzer niteliktedirler. Artzamanlı ve sıralı olarak bir tasarlama sürecinden, bir de kullanma sürecinden söz edilebilmesi, ancak ilkinde yıkımın, ikincisinde ise kurulumun ötelenerek *bütüne* bakılmasıyla olanaklıdır. Yapımda görünür olan kurulma ve etme ise, o oluşum süreci tasarlama süreci olarak adlandırılır; burada oluşum düzeyi müzakereleri yoluyla ve yeryüzü koşullarının denetiminde bedenleşme ve ürünleşme söz konusudur ama bozma da o sürecin görünmez yüzü olarak sürekli gündemdedir.

Uzman tasarımcıyı oluşum düzeyinde tasarlarken kısıtlayıp yönlendiren çevreden yani dünyadan gelen ve yapım düzeyinin öteki aktörlerinin öteledikleri yıkım etkisidir. O kurarken zorunlu olarak yıkımı öter ve bu yıkım kuvveti ötekilerin kurdukları üzerinde de etkilidir.

5.4 Sonuç Model Olarak İlk Üçgen

Çalışmanın son modeli ilk bakışta basit olarak görünen ama esasen karmaşık yapıları açığa çıkarması bakımından organik ve üretken olan bir üçgenden ibarettir (Şekil 5.1). Bu, üç kenarı ve üç köşesi olan eşkenar bir üçgendir. Köşeler bu üçgenle temsil edilen sistemin durumlarını, kenarlar ise, yine bu üçgenle temsil edilen sistemin devimlerini ya da devinimlerini gösterir. Bir duruma işaret eden her köşesinin karşısında, bir noktadan ibaret olan bu köşeyle işaret edilen durumun devinimini ya da devimsel halini açığa çıkaran bir çizgi olarak bir kenar vardır. Bu devimli kenar, diğer iki durumu açığa çıkaran noktalarla, yani diğer iki köşeyle sınırlanmıştır ve durdurulmuştur. Bu üçgen kendi kendini oluşturup açığa çıkaran, canlı ve bütün sistemsel bir modele işaret eder. Fiziğin diliyle ifade etmek gerekirse mekansal durumları (en, boy ve derinlik olarak üç boyut) temsil eden köşeler “parçacıkları”, zamansal devinimleri (dördüncü boyut olarak zaman) temsil eden kenarlar ise “dalgaları” ifade eder.

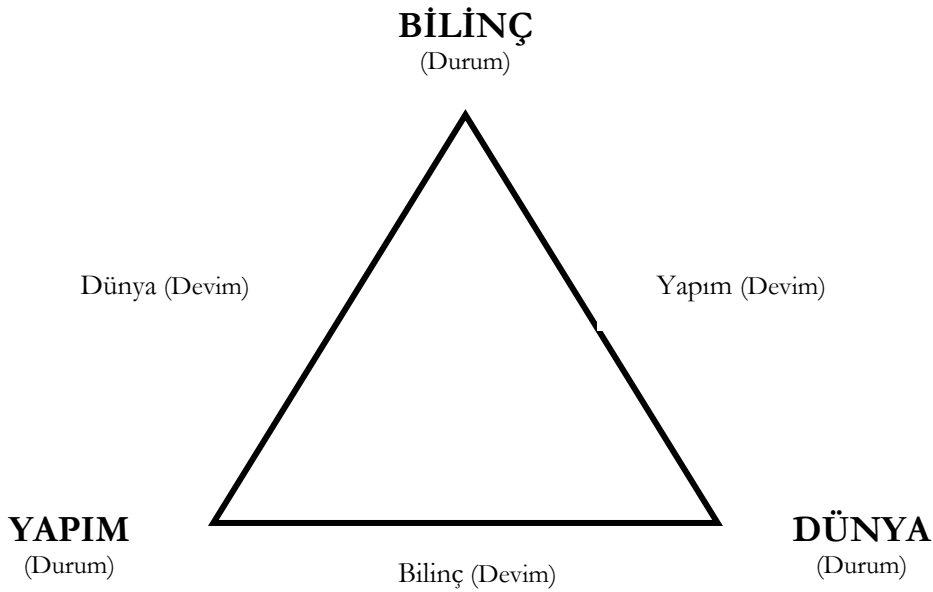
Şekil 5.1: Bütün sistemsel üçgen.

Bu üçgenin üç köşesi ve üç kenarı, hep birlikte temsil ettikleri sistemi anlaşılabilir ve daha sonra da açıklanabilir kılan üç esas kavramın, üç temel nedenin noktasal durumlarına ve çizgisel devinimlerine işaret ederler. Bu üçgenin bir çizgiyle gösterilen ve bir esas kavramın devimli halini temsil eden her kenarı, karşısındaki bir köşeye doğru daralıp kapanarak bir noktada toplanır; bu köşe o kavramın durumunu temsil eder. Tersî söz konusu olduğunda da, bu üçgenin bir noktayla gösterilen ve bir esas kavramın durumunu temsil eden her köşesi, karşısındaki bir kenara doğru açılıp yayılarak bir çizgi üzerine yansır; bu kenar o kavramın devinimini temsil eder. Böylece otopoietik ilk üçgen, üç noktanın karşısındaki üç çizgiden oluşmuştur.

Bir esas kavramın üçgenin bir köşesinden açılmasını ve yayılmasını gösteren iki doğru, diğer iki ilk kavramın devinimini temsil eden kanarlardır. Bir ilk kavramın kendi devinimini açığa çıkarması ancak diğer iki kavramın devinimleri yoluyla olanaklıdır. Esasen bu kavramın bir köşe olarak bir durumunun olabilmesi de yine diğer iki kavramın devimleri yoluyla olanaklıdır. Üçgende açığa çıkan her bir devinim diğer iki kavramın durumlarıyla sınırlanarak belirlenir. Aynı zamanda bu devinim kendi durumundan farklı diğer iki durum arasında bir uzamı açıp yayarak onların arasında bir ilk bağdaşmazlığı ya da çelişkiyi açığa çıkarır ve onları birbirlerine göre apaçık ve farklı kılar. Bununla birlikte bu öylesine bir farktır ki, ancak aralayarak çelişik kıldığı iki kavram durumunun devinimleri yoluyla ortaya çıkabilen bir başka durumun devinimiyle olanaklıdır. Burada iki özellik arasındaki farkın ancak bir araya gelip belirttikleri başka bir özellik yoluyla anlaşılabilir olması söz konusudur. Yani üçgende temsil edilen her esas nedenin durumuyla ve devimiyle açığa çıkması ve diğer iki ilk kavram yoluyla olmaktadır; kavramlar birbirleri için zorunludur.

Bu çalışmada, her şeyden önce sürekli ve kesintisiz olarak nitelenen ve insan ve evren kavramlarıyla dile getirilen anlamlara aynı anda işaret eden yaşam *bütünü*, yapım yoluyla kendinden aralandığında açığa çıkan kendisi ve dünyası onun ilk kesimleri olarak ortaya kondu. Kesinti öncesi onunla ilgili herhangi bir çelişkidenden ve bağdaşmazlıktan söz edilemeyecek halde olan yaşam *bütünü*, yapım ve bilme yoluyla aralanarak, anlam uğruna kendindeki ilk bağdaşmazlığı ve ilk çelişkiyi açığa çıkarmıştır. Böylece sonunda, onun ilk kesimleri olarak beliren kendisi ve dünyası, *bütünü* canlandıran ilk modeli kuran ilk kavramlarla ve ilk nedenlerle ilgili konuşmayı olanaklı hale getirir. Bu kavramların her biri belki sayısız başka kavramı

taşıyan ve kapsayan esas bir özelliği anlaşılabilir kılmak için çok sayıda kavramı kendine çeken büyük çekim alanları gibi düşünülmelidir. Dolayısıyla ilk nedenlere belirli bir kavramla işaret etmek kolay değildir. Yaşam *bütününde* açığa çıkan ilk kavramlar olarak (1) bilinçten, (2) dünyadan ve (3) yapımdan söz edildiğinde esasen bu kavramlar yoluyla işaret edilmeye çalışılan büyük içeriklere dikkat etmek gereklidir; yoksa ne bilinç, ne dünya ne de yapım kavramları işaret ettikleri içeriği tam olarak karşılama konusunda kesin, yeterli ya da en uygun seçimler olarak değerlendirilmemelidir (Şekil 5.2). Bilinç, dünya ve yapım kavramlarıyla, aralarında ulaşılabilen ilk uyumsuzluğun ve bağdaşmazlığın yaşandığı ve böylece yaşam *bütünü*nü açıklanabilir hale getiren ve ondaki anlamlı yeni yapıları yaratan organik ve dinamik canlılığın modellenmesini olanaklı kılan esas ve temel anlamlara ve özelliklere işaret edilmektedir.

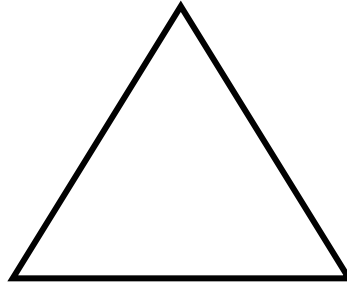
Şekil 5.2: Yapımı ve tasarımı anlamada ilk kavramlar ve ilk model.

İlk üçgenin köşeleri bilincin, dünyanın ve yapımın mekansal durumlarını temsil eder; böylece her birinde ötekilere indirgenmesi ve ötekilerce kapsanması olanaksız bir esastan, bir özden söz edilebilir. Yaşam *bütünü*nü anlatan ilk kavramlardan bilinçte kesinlikle dünyasal ya da oluşumsal olmayan bir öz, esas bir özellik vardır. Yapımda da kesinlikle bilişsel ya da dünyasal olmayan bir esas özellik vardır. Aynı şekilde

dünyada kesinlikle oluşumsal ve bilişsel olmayan bir temelden söz edilmelidir. Bu durumlar yaşam *bütünü*ndeki ilk bağdaşmazlığı, uyumsuzluğu ya da çelişkiyi açığa çıkarır. İlk üçgenin kenarlarıysa bilincin, dünyanın ve yapımın zamansal devimlerini temsil eder; bilinç devimiyle dünyanın ve yapımın mekandaki durumlarını birbirlerine bağlar, iletişim kurlarını ve birbirlerini seyretmelerini sağlar. Bilinçle dünyanın mekansal durumları arasındaki ilk bağlantı da oluşumun zamansal devimiyle kurulur. Dünya da devinimiyle yapımı bilince bağlar. Bu devinimler yaşam *bütünü*ndeki ilk bağlantıyı, onu bağdaşık ve uyumlu bir organizasyonu kurarak canlandıran ilk işlemi, iletişimi ve modeli açığa çıkarır.

BİLİNÇ ve KİŞİLİK

Anlam, Özne, Tasarımcı
Kullanıcı, Birey
Biliş, Duyuş, Beyin
Özellikler, İsimler, Sıfatlar
Psikoloji, Ruh, İnanç
Değer, Amaç, Yönelim
Yaşam, Yaşantı, Hayat
Kendi, Deneyim, Yetenek
Bilgi, Sanat, Düşünce
Seyir, Görüş, Duygu

YAPIM ve OLUŞUM

Olay, Süreç, Proje
Dil, Toplum
İletişim, Konuşma, Söylem
Yönetim, Müzakere
Öneri, Değerlendirme, Karar
İş, Çalışma, Zanaat
Kullanım, Ekonomi
El işi, Yöntem, İşlem
Hukuk, Protokol, Tören
Unvan, Görev, Meslek
Eğitim, Kimlik

DÜNYA ve YER

Madde, Nesne, Ürün
Beden, Protez
Yapı, Eşya
Malzeme, Üretim
Mühendislik
Teknoloji, Performans
Fizik, Kimya, Biyoloji
Fizyoloji, Anatomi
Toprak, Hava, Su, Enerji
Gezegen, Ekoloji
Canlı

Şekil 5.3: İlk kavramlarla öncelikle ilişkili diğer kavramlar.

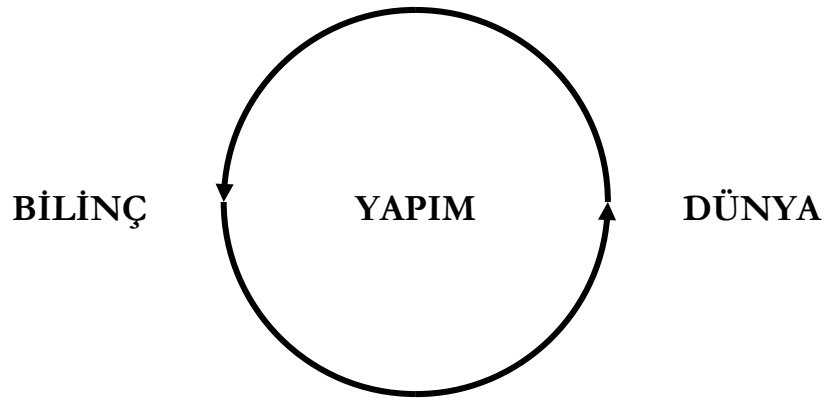
İlk üç kavramın her biri için, onu öncelikle anlattığı ve açıkladığı söylenebilecek öteki ilişkili kavramlar Şekil 5.3'te gösterilmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir nokta da şudur: Dünyanın kesinlikle oluşumsal ya da bilişsel olmayan esas özelliği, “dünya” olarak işaret edilen ayrı ve tek başına bir varlık kipinden ve kendiliğinden değil, ancak yapımın ve bilincin devinimleriyle açığa çıkar. Dünya kavramıyla dile getirilen içeriği öncelikle hissedilir, daha sonra da kavranabilir, anlaşılabilir ve hakkında konuşulabilir kılan onun kendi kendine oluşu değil ancak ötekilerle, bilinçle ve yapımla birlikte oluşudur; dünya kendi kendini bilenebilir kılamaz. Aynı ilke bilincin ve yapımın mekansal durumları için de geçerlidir. Böylece dünyayı anlatmak ve açıklamak için dile getirilen, dünyasal durumlara işaret etmek için kullanılan çok çeşitli kavramlar ve kavram örüntüleri olarak olaylar ya da hikayeler, ayrıca bilinci ve yapımı anlatmak ve açıklamak için de uygun ve geçerli olabilir. Örneğin bir madde kabulünün oluşması olarak “maddeleşme” ya da “bedenleşme” kavramları hem dünyadan hem de yapımdan, hatta bilinçten dahi söz ederken kullanılmaya ve dile getirilmeye uygundur. İlk üç kavramın hepsi maddeyle ve maddeleşmeyle ilgilidir; bu üçünü de anlatan bir özelliktir. İlk kavramlar ve ilk model düzeyinde dahi apaçık geçerli olan bu ilke dolayısıyla, yaşam *bütününde* yapım yoluyla bir nesnede sonuçlanarak mekansal durumlarda seyredilen tüm özellikler, öteki özelliklerin zamansal devinimleri yoluyla görülebilir olurlar; böylece o *bütüne* ait sayısız özelliklerin bilgisini taşırlar.

5.5 Yaygın ve Yaratıcı bir Ağ Örgüsü

Bütün sistemsal ilk üçgen, bu dünyada nasıl yaşanacağı sorusuna toplumsal olarak belirlenip denetlenen çalışmalarıyla yanıt öneren tasarım uzmanlıkları ve bu alanın bilgi oluşturan kesimi olarak tasarım araştırmaları için bir ilk modeldir. İlk üçgen kesintisiz yaşam *bütününde* “anlam” uğruna açığa çıkan ilk bağdaşmazlığı, ilk uyuşmazlığı ya da ilk çelişkiyi modeller. Yaşam bütünlüğü düzeyinde, belki ancak sonsuz dolaşıklıkta fraktallerle ifade edilebilen, sayısız boyutlarıyla tanımlanamaz karmaşıklıkta sayısız geometrik çeşitlilikten söz edilebilirken, anlam için yapım yoluyla aralanan *bütünde* basit geometrik bir ilk düzen olarak üç köşesi ve üç kenarıyla ilk üçgen açığa çıkar. Burada çok önemli bir sorunun gündeme gelmesi söz konusudur: *Bütünde* ulaşılabilen ilk model neden bir daireyle değil de, bir üçgenle

ifade edilmektedir? İlk model neden hermeneutik dairede olduğu gibi bilincin ve dünyanın bir yapım çemberiyle birleştirilmesinden oluşmaz?

Daire model kendi içine dönen tek bir kenardan ibarettir. Döngüsel olarak resmedilen bu kenarın iki tarafına anlam ile açıklama gibi, parça ile bütün gibi, nesne ile özne gibi ya da dünya ile bilinç gibi çelişik ama birbirini tamamlayan kavramlar yerleştirilir (Şekil 5.4). Çember iki farklı durum arasındaki dönüştürücü ve yaratıcı tek bir devinime işaret eder. Esasen bu çok güçlü bir modeldir; anlam, anlama süreci ve anlama sonrası ya da parça, anlama ve bütün ya da dünya, yapım ve bilinç gibi modellediği sistemle ilgili ilk kavramları olabildiğince basit ve açık bir şekilde dışa vurur. Bununla birlikte daire köşesiz ve tek kenarlı oluşuyla kesintisiz ve sürekli bir devinimi temsil eder; bu haliyle yaşam bütünlüğü düzeyinin belirlenemezliğini güçlü bir şekilde kendinde taşır. Belki daha da önemlisi dünya, yapım ve bilinç gibi açığa çıkardığı ilk kavramların her biri için iki esas zorunlu hale, durumluluğa ve devimselliğe açıkça vurgu yapmaz; iki durum arası bir tek büyük devinimi vurgular. Son olarak daire model kısırdır; çapının büyüyüp küçülmesi, kapsadığı alanın azalıp çoğalması, ya da üç boyutlu bir helezon olarak düşünülmesi mümkündür; ancak bu yollarla dahi o, ilk kavramlara bağlanan öteki kavramları, bu nedenlerle açığa çıkan yeni olayları açıklama ve resmetme için uygun bir dünyasal düzen sunmaz.

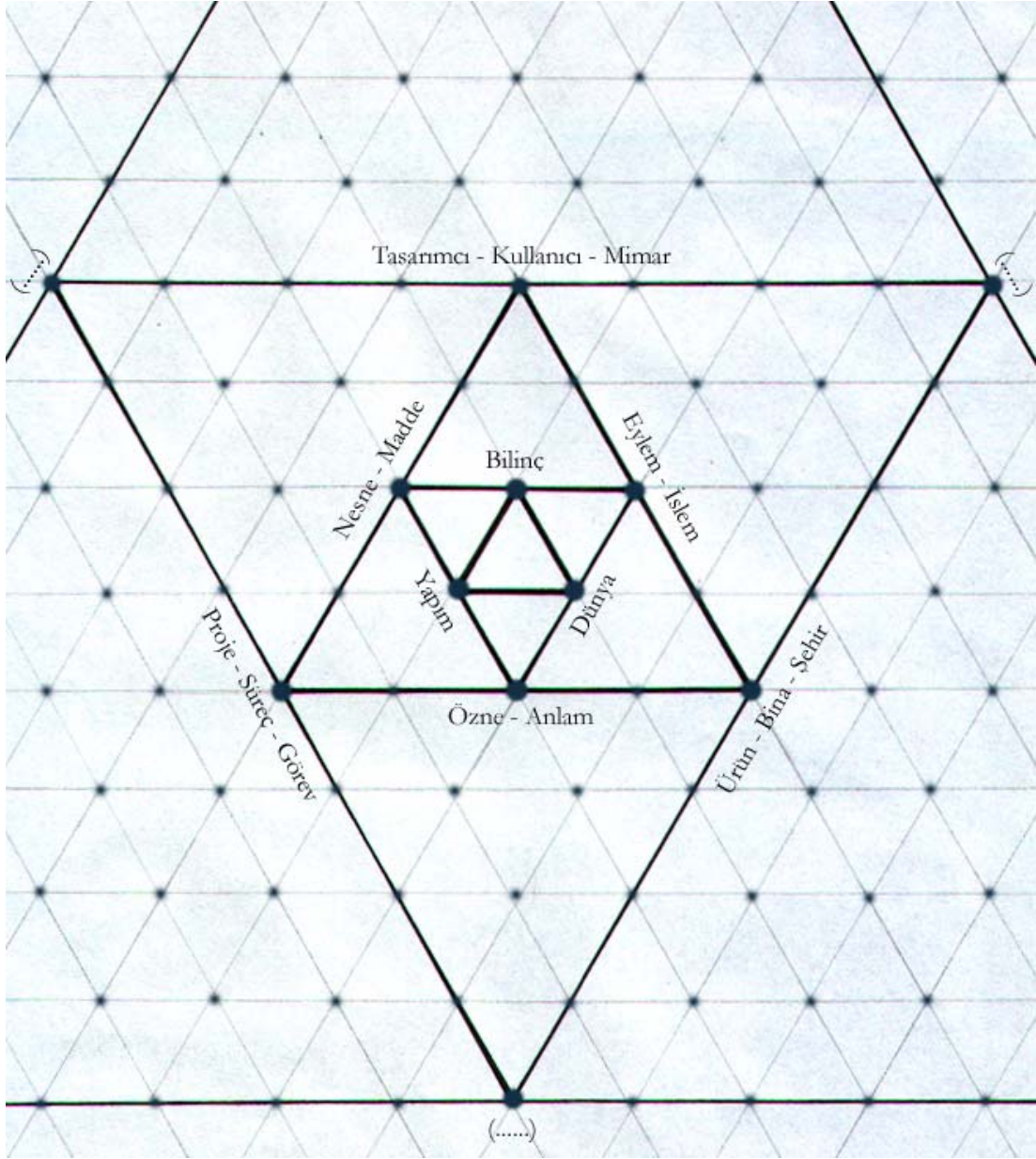
Şekil 5.4: Kendi içine dönen tek bir kenardan ibaret olan daire model.

İlk üçgen ise köşeleriyle ve kenarlarıyla durumlu olduğuna kadar devimseldir. Ayrıca o bu yapısıyla, dile getirmede, iletişime açmada, yeryüzü koşullarınca modellemede, öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkileri göstermede oldukça üretkendir ve elverişlidir. İlk üçgen iç içe yuvalanmış sonsuz sayıda eşkenar üçgenin çekirdeği ve dayanağı olarak düşünüldüğünde ortaya çıkan, bilincin sınır ağı konusunda da olduğu gibi devasa bir bağlantılılık alanı, karmaşık ama bir şekilde anlaşılıp açıklanabilir bir ilişki örgüsü olur (Şekil 5.5). Bu desende her bir üçgenin köşeleri onu kapsayan daha büyük bir üçgenin kenarortayları olarak düşünülebilir; böylece yine yaygın bir fraktal elde edilir. İlk üçgen dışındaki üçgenlerin hepsinde, bu üçgenlerin açığa çıkardığı alt ya da sonraki kavramların devingen halini temsil eden kenarların ortasında, kapsadıkları önceki üçgenin temsil ettiği kavramlardan birinin durumu yer alır; bu bir köşe noktasıdır. Ağ üzerinde hangi konumda olursa olsun birbirinden habersiz, sayısız devinimlerle iletişim halinde olmayan ve bağlantısız iki durumdan söz etmek olanaksızdır. Böylece ortaya çıkan yaygın ağ örgüsünde, köşelerle temsil edilen kavramsal durumlar, kenarlarla temsil edilen kavramsal devinimlerle birbirlerine bağlanır; ağ üzerindeki iki durumu birbirine bağlayan sayısız yol vardır ve her farklı yolculukta bambaşka kavramsal durumlara uğramak, bambaşka kavramsal devinimleri uygulamak söz konusudur.

İlk üçgen fraktal olarak yayıldığında, çekirdeğine yerleştiği sonraki üçgende, ilk üçgende bilinci temsil eden köşenin kenarortayı olduğu kenar, bilincin bu sonraki düzeydeki karşılığı olarak örneğin “özne” ya da “anlam” kavramlarıyla işaret edilen içeriğin devimsel hali olarak değerlendirilebilir. Bu kenarın karşısında da özne kavramının bu ikinci üçgendeki durumunu temsil eden köşe yer alır. İkinci üçgenin diğer kavramları da dünyanın bu düzeydeki karşılığı olarak “nesne” ya da “madde” ve yapımın bu düzeydeki karşılığı olarak “eylem” ya da “işlem” şeklinde ortaya konabilir. Böylece ilk kavramların taşıdığı ikinci bir kavram kümesine ulaşılır.

İkinci üçgen fraktal olarak yayıldığında ise, çekirdeğine yerleştiği sonraki üçgende, ikinci üçgende özneyi temsil eden köşenin kenarortayı olduğu kenar, öznenin bu üçüncü düzeydeki karşılığı olarak örneğin “tasarımcı”, “mimar”, “araştırmacı” ya da “kullanıcı” kavramlarıyla işaret eden içeriğin devimsel hali olarak değerlendirilebilir. Bu kenarın karşısında da tasarımcı ya da kullanıcı kavramlarının bu üçüncü üçgendeki durumunu temsil eden köşe yer alır. Üçüncü üçgenin diğer kavramları da nesnenin bu düzeydeki karşılığı olarak “ürün”, “bina”, “şehir” ya da “eşya” ve

yapımın bu düzeydeki karşılığı olarak “proje”, “süreç” ya da “görev” şeklinde ortaya konabilir. Böylece ikinci kavramların taşıdığı üçüncü kavram kümesine ulaşılır. Bu fraktal desenin üzerinde, öncelikle kendi düzeyinde kurularak yayılan ve açığa çıkan kavramlar, üçgen yapıda kenarlarla temsil edilen devimli iletişim hatlarıyla ağıın bütünüyle iletişim halindedir.

Şekil 5.5: İlk üçgenin öteki kavramsal durumlara fraktal olarak yayılımıyla açığa çıkan desen.

Böylece ağ üzerinde köşelerle ya da düğüm noktalarıyla gösterilen durumların her biri öteki sayısız durum tarafından bilgilendirilir. Köşelerle gösterilen üç boyutlu yerler olarak kavram mekanlar, kenarlarla gösterilen ve dördüncü boyutu da anlatan anlar olarak kavram sürelerle birbirine bağlanır; bilincin, yapımın ve dünyanın

arasında fark edilip düşünölebilecek en küçük an ve en kısa mesafe vardır. Dünya ve yer düzeyi koşullarının tamamen ayrı, bağımsız ve oldukça ilişkisiz olarak gösterdiği bir kahve fincanıyla bir tornavidanın onlar yoluyla açığa çıkan özellikleri, bir yapım ve oluşum söz konusu olduğunda, bilinç ve kişilik düzeyinde bütün sistemsel üçgenin fraktal olarak yayılımıyla açığa çıkan iletişim ve seyir ağıyla birbirlerini her an bilgilendirir ve belirler. Arkadaşlar arasındaki bir kahve seremonisi, bir gözlüğün gevşemiş vidasının sıkılması, uzman tasarımcının yeni bir kahve takımı tasarlamakla görevlendirilmesi gibi olaylar burada sözü edilen iletişimi açığa çıkaran yapıma ve oluşuma örnektir. Özellikle yeni ürünlerin geliştirilmesi ve tasarlanması süreçleri söz konusu olduğunda, etkin, verimli ve yaratıcı sonuçlara ulaşılabilmesi için halihazırda her uzman tasarımcıyı işaret eden yaşam *bütününde* zorunlu ve kaçınılmaz olarak geçerli ve işlemekte olan bu seyir ve iletişim ağındaki yaşam sisteminin anlaşılması ve öğrenilmesi çabası önem kazanır. Esasen bu çalışmanın da ele alıp irdelemeye çalıştığı konu bu oldu. Bununla birlikte, özellikle insanın yapması sonucu dünyasında açığa çıkan yapılar ve sonuçlar karşısında onun özgür iradesi ve sorumluluğu konuları gündeme geldiğinde, daha derinlikli irdeme ve açıklama denemelerine kalkışmanın da gereği açıktır.

Bu seyir ve iletişim hali yaşam *bütününde* organizasyon ve düzen açığa çıkarır; bununla birlikte *bütün* esasen karmaşık bir sistemi temsil ettiğinden, bu düzen matematiksel olarak modellendiğinde onun izi hiçbir zaman kendini kesmeyecek ve tekrar etmeyecektir. *Bütünde* bu belirlenemezliği ve tahmin edilemezliği yaratan ilke ise üçgen fraktalde açığa çıkan herhangi bir düzeni kuran kavram durumlarının yine kavram devinimleri yoluyla olanaklı ağına tamamına yayılmış durumlarla her an sürekli ve kesintisiz bağlantı ve iletişim halinde olmasıdır. Böylece örneğin bir sokak lambasında temsil edilen bir düzen mahalle sakini tarafından değerlendirildiğinde, hiçbir anda yalıtılmış, kapalı ve kendi başına olan, kesin, mutlak ve herkesçe aynı şekilde paylaşılan bir anlamlandırma oluşturamaz. Ne sokak lambası olarak dile getirilen *bütün* özelliğini açığa çıkaran uzman tasarımcı, ne de amaçları doğrultusunda bu yapıyla ilişki kuran kullanıcı için, bu sokak lambasının esasen ve tam olarak ne olduğu konusu oldukça belirsizdir.

Sokak lambası kavramı, eksikliği duyulan bir sokağın aydınlatılmasını sağlama bağlamında, birincil kullanım işleviyle ilk bakışta apaçık bir kategoriye işaret eder; bu durum ancak dünya düzeyinin olanaklı kılmasıyla olur. Bununla birlikte, *bütünün*

sokak lambası olma özelliğini dünyada kesin, eksiksiz ve tam olarak kurmak ve açığa çıkarmak olanaklı değildir. *Bütünün* dünya düzeyi, bilinç düzeyindeki kavramlarla işaret edilen özelliklerin içinde buldukları ve burada üçgen fraktal modellerle ifade edilen karmaşık eklemliliği tam olarak taşıyıp yansıtabilir durumda değildir. Böylelikle dünyada sokak lambası kavramıyla isimlendirilen çok sayıda yapay nesne vardır, fakat bunlardan hiçbiri diğer tüm yapay yapılardan bağımsız olarak kendi parçasal özelliklerini gösteremezler; aksine olanaklı evrenin bütününün bilgisini taşır halde aralanarak dağılırlar. Ağın deviniminden ve çekiminden kaçıp kopamazlar ve bağımsız olarak yapıp edemezler.

5.6 Bu Dünyada Nasıl Yaşanacak?

Dünyanın güncel sorunları göz önüne alındığında, bu dünyada nasıl yaşanacağı probleminin öncelikli muhatapları olarak uzman tasarımcının ve gündelik tasarımcı olarak kullanıcının anlaşılmasında yenilenmeye ve yeni bir dile duyulan ihtiyaç esasen çok açıktır. Bugüne kadarki dil kullanımı ve alışlagelen yaklaşımlar tasarımcıyı ve kullanıcıyı özellikle yerel ve doğrusal varlıklar olarak kabul etmiştir. İnsanın merkezinde yer aldığı yaşam ya da yapım *bütünü* ve onu sayısız özellikleri ve nitelikleri söz konusu olduğunda dahi, ister istemez bu *bütünün* zamandaki ve mekandaki sınırları gündeme gelir; sanki bu sınırların varlığı o *bütünün* varlığıyla koşuttur; o ancak bu sınırlarıyla tanımlanabilir ve bilinebilir. Tanımlanabilecek herhangi bir bütün belirli bir yerden ve belirli bir andan biraz ileride ya da biraz sonra başlamalı ya da bitmelidir; belki bir başka bütünün sınırına yapışmalı, o sınırdan ilerisiyle herhangi bir ilişkisi olmamalıdır. Nesnelerin ve ürünlerin de bir kısmı onundur ve onun kullanımındadır; bir kısmı da başkalarına aittir. Bu anlamda onun zamanda ve mekanda belirli, tanımlanabilir ve ayrılabilir olan bir kontrol, hakimiyet ve yönlendirme alanı vardır. Örneğin o Türkiye’de, İstanbul’dadır; bir Türk tasarımcıdır; açığa çıkardığı sonuçlar da Türk tasarımı kategorisine aittir.

Yaşam bütünlüğü düzeyini anlayabilmek için öncelikle özne ve nesne arasındaki varoluşsal ayırım kavrayışından kurtulmak gerekliydi. Yenilenmesi gereken bir diğer kavrayış yaşam *bütünü* ve onun sınırlarıyla ilgilidir. Klasik yaklaşımdaki sınır ve çevre kavrayışının tersine, yaşam ve yapım *bütününün* sınırları onu kendisiyle aynı düzeydeki bir başka şeyden ayırmaz; o olanaklı evrenin, dolayısıyla da dünyanın

tümüne yayılmış haldedir. İnsan yapıp ettikleriyle olanaklı alanın tümünü etkiler ve yine alanın tümünden etkilenir; dolayısıyla insanın yapım yoluyla orada açığa çıkardığı düzensizlik de düzen gibi kendi bütünlüğü kapsamındadır. Aynı evrenin tümüne yayılmış halde bulunan pek çok bütünden söz edilebilse de, zamanda ve mekanda bunların arasındaki sınırları belirlemek çok zordur; onların her biri bilinç düzeyiyle işaret edilen birer yoğunlaşma ve çekim merkezidirler; ancak birbirlerine göre ayrılırlar. Dolayısıyla bütün sistemsel yaklaşımdaki sınır kavrayışı ayıran, bölen ve farklılaştıran bir sınır değil, kendinden aralayan, yapımın tarafları olarak etmenin ve bozmanın arasını açarak dünyada bedenleşmeye ve kademeli olarak ürünleşmeye olanak veren bir sınırdır. Yaşam ve yapım *bütünü*nün yaygın bir yalnızlıkta olması, onun yayıldığı alanın tümünü istediği gibi yönlendirebilmesini ya da gerçekte olduğu gibi algılayıp değerlendirebilmesini ifade etmez. Söz konusu olan teleolojik bir yaygınlıktır; yani alanın tümünde hangi sebepten dolayı ne açığa çıkıyorsa ve bunlar ne gibi sonuçlar doğuruyorsa, o *bütün* bu yaşamın tümünü kapsar, etkiler ve etkilenir anlamındadır.

Bu metni, amaç ve yöntem bölümünde, çalışmanın temel soruları başlığı altında dile getirilmiş olan sorulardan dördünü, üzerlerine yeniden düşünmek amacıyla bir kez daha gündeme getirerek sonlandırmak uygundur. Bu çalışmada ortaya konan çabanın bu soruların tümüne yönelik yeni bir kavrayışa temel olabileceği umulabilir. Bu sorulardan birine karşı önerilecek bir cevap mutlaka öteki soruların cevaplanmasında da belirleyici olacaktır. Bununla birlikte özellikle 3'üncü ve 4'üncü sorular ileri anlama ve irdeleme çalışmalarına yol vermeleri bakımından dikkatle değerlendirilmeye uygundur.

1. Tüm organizmalar ve evrendeki tüm parçacıklar sorun çözen varlıklar olarak halihazırda var güçleriyle çalışmakta iseler ve bu anlamda tasarlama kaçınılmaz olarak varlığın bütününde kesintisiz ve aralıksız olarak sürmekte ise, uzmanlık olarak tasarım bağlamında genel olarak anlama, açıklama ya da bilgi üretme amacıyla tasarım araştırması yürütmeye ne gerek vardır?
2. Böyle bir süreklilikte bir uzmanlığın gereği olan paylaşılabilir, dile getirilip sistemli bir şekilde örüntüsü açığa çıkarılabilir ya da modellenen temeller nereden ve nasıl elde edilebilir? Tasarım araştırmasının “temel” ya da “zorunlu” konusu nedir?

3. Tasarım araştırmasının temel ve zorunlu konusu olarak böyle bir *bütünle* ilgili ortaya konacak betimsel bir anlama ve açıklama çabası aynı zamanda onunla ilgili normatif, yani değerlerle ilgili anlayışları da beraberinde getirebilir mi?
4. Esas özelliklerinden biri tasarlamak olan bu *bütünü* anlatıp açıklayan ilk kavramlar ve onlara hayat veren ilk organizasyon iyi eylem, doğru bilgi ve güzel nesne ve olay konusunda herhangi bir kavrayış oluşturabilir mi?

KAYNAKLAR

- Alexander, C.**, 1964. *Notes on the Synthesis of Form*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Alexander, C.**, 1984. The State of the Art in Design Methods, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- Alvesson, M., Sköldböck, K.**, 2000. *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*, London: Sage.
- Archer, B.**, 1984. Systematic Methods for Designers, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- Akin, Ö.**, 1984. An Exploration of the Design Process, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- Athavankar, U.A.**, 1990. The Semantic Profile of Products, *Semantic Visions in Design: Proceedings from the Symposium on Design Research and Semiotics*, ed. Susann Vihma, Helsinki: UIAH Publications.
- Audi, R.**, 1999. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, UK: Cambridge University Press.
- Baggott, J.**, 2003. *Beyond Measure: Modern Physics, Philosophy, and the Meaning of Quantum Theory*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Bamford, G.**, 2002. From Analysis/Synthesis to Conjecture/Analysis: A Review of Karl Popper's Influence on Design Methodology in Architecture, *Design Studies* **23**, p 245-261.
- Bausch, K. C.**, 2002. Roots and Branches: A Brief, Picaresque, Personal History of Systems Theory, *Systems Research and Behavioral Science*, **19**, 417-428.
- Bayazit, N.**, 1994. *Endüstri Ürünlerinde ve Mimarlıkta Tasarlama Metodlarına Giriş*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Blackburn, S.**, 1996. *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Bohm, D.**, 1980. *Wholeness and the Implicate Order*, London; New York: Routledge.
- Bohm, D.**, 1994. *Thought as a System*, London: Routledge.
- Broadbent, G.**, 1984. The Development of Design Methods, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.

- Broadbent, J.**, 2002. Generations in Design Methodology, *Common Ground: Design Research Society International Conference Papers*, ed. Durling, D., Shackleton, J., UK.
- Buchanan, R.**, 1989. Declaration by Design: Rhetoric, Argument and Demonstration in Design Practice, *Design Discourse, History, Theory, Criticism*, ed. Victor Margolin, The University of Chicago Pres.
- Buchanan, R.**, 1992. Wicked Problems in Design Thinking, *Design Issues*, vol: **8**, no:2.
- Buchanan, R.**, 1994. Branzi's Dilemma: Design in Contemporary Culture, *Design – Pleasure or Responsibility*, ed. Tahkokallio, P., Vihma, S., p. 10-29, Helsinki: UIAH Publications.
- Capra, F.**, 1996. *Yaşamın Örgüsü: Zihnin ve Maddenin Yeni Bir Sentezi*, Yapı Merkezi.
- Cevizci, A.**, 2000. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cross, N.**, 2001. Designerly Ways of Knowing: Design Discipline versus Design Science, *Design Issues*, vol: **17**, no:3.
- Coyne, R.**, 2005. Wicked Problems Revisited, *Design Studies* **26**, p 5 -17.
- Csanyi, V.**, 1989. *Evolutionary Systems and Society: A General Theory of Life, Mind and Culture*, Durham NC: Duke University Pres.
- Daley, J.**, 1984. Design Creativity and the Understanding of Objects, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- D'anjou, P.**, 2004. Theoretical and Methodological Elements for Integrating Ethics as a Foundation into the Education of Professional and Design Disciplines, *Science and Engineering Ethics*, **10** (2):211-218.
- Davison, A.** 2004. Rapt in Technology, *Design Philosophy Papers Collection One*, ed. Anne-Marie Willis, Ravensbourne: Team D/E/S Publications.
- Deleuze, G., Guattari, F.**, 2000. *Felsefe Nedir?*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dereli, T., Verçin, A.**, 2000. *Kuantum Mekaniği*, Ankara: METU press.
- Descartes, R.**, 1998. (1596 – 1650) *Discourse on Method and Mediations on First Philosophy*, trans. by: Donald A. Cress, Indianapolis: Heckett Pub.
- Desmet, P., Hekkert, P.**, 2007. Framework of Product Experience, *International Journal of Design*, **1**(1), s.57-66.
- Direk, Z.**, 2003. *Dünyanın Teni: Merleau Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Metis.
- Dorst, K.**, 1997. *Describing Design: A Comparison of Paradigms*, Rotterdam.
- Dorst, K.**, 2006. Design Problems and Design Paradoxes, *Design Issues*, vol:**22** no:3.
- Du Gay, P.**, 1997. *Doing Cultural Studies, The Story of the Sony Walkman*, London: The Open University Press.

- Eigen, M.**, 1996. *Steps Toward Life: A Perspective on Evolution*, New York: Oxford University Pres.
- Eyuboğlu, İ., Z.**, 1989. *Türkçe Kökler Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Findeli, A.**, 2001. Rethinking Design Education for the 21st Century: Theoretical, Methodological, and Ethical Discussion, *Design Issues*, vol:17, no:1.
- Findeli, A.**, 2007. Sustainable Design: A Critique of the Current Tripolar Model, *EAD07 Conference Proceedings: Dancing with Disorder: Design, Discourse and Disaster*, ed. Tevfik Balcıoğlu ve diğ., 11-13 Nisan, İzmir: İzmir University of Economics.
- Finkelstein, D.** 1996. *Quantum Relativity: A Synthesis of the Ideas of Einstein and Heisenberg*, Berlin: Springer.
- Foucault, M.**, 2001. *Ders Özetleri*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Friedman, K.**, 2002. Problem and Paradox in Foundations of Design, URL: <http://www.verhaag.net/basicparadox/>, Erişim tarihi: 2002 Eylül 17
- Fry, T.** 1994. *Remakings: Ecology, Design, Philosophy*, Sydney: Envirobook.
- Fry, T.** 1999. *A New Design Philosophy: An Introduction to Defuturing*, Sydney: UNSW Pres.
- Fry, T.**, 2003. The Dialectic of Sustainment, *Design Philosophy Papers*, Issue 5, URL: <http://www.desphilosophy.com.au>, Erişim tarihi: 2004 Şubat 16.
- Gadamer, H. G.**, 1976. *Philosophical Hermeneutics*, translated and edited by David E. Linge, Berkeley: University of California Press.
- Galle, P.**, 2002. Philosophy of Design: an Editorial Introduction, *Design Studies* **23**, p 211-218.
- Gedenryd, H.**, 1998. *How Designers Work: Making Sense of Authentic Cognitive Activities*, Lund: Jabe Ofset AB.
- Gehlen, A.**, 1954. *İnsan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları.
- Gellernter, D.**, 2007. David Gellernter, *Kanıtı Olmayan Gerçekler*, ed. John Brockman, sayfa: 168-170, İstanbul: NTV Yayınları.
- Gendler, R.**, 2006. Kişisel web sayfasındaki galaksiler galerisi, URL: <http://robgendlerastropics.com/M74NM.html>, Erişim tarihi: 2006 Aralık 14.
- Gleick, J.**, 2003. *Kaos: Yeni Bir Bilim Teorisi*, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Goertzel, B.**, 1994. *Chaotic Logic: Language, Thought and Reality from the Perspective of Complex Systems Science*, New York: Plenum Pres.
- Gökberk, M.**, 1999. *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Greene, B.**, 2005. *The Elegant Universe*, New York: Vintage Books.
- Hayek, F. A.**, 1967. The Results of Human Action but not of Human Design, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, ed. F. A. Hayek, Chicago: University of Chicago Press.

- Heidegger, M.** 1962. *Being and Time*, New York: Harper& Row.
- Heskett, J.**, 2005. *Design, A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Hofstadter, D. R.**, 2001. *Gödel, Escher, Bach: Bir Ebedi Gökçe Belik*, çev. Ergün Akça ve Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Husserl, E.**, 1965. *Phenomenology and the Crisis of Philosophy : Philosophy as a Rigorous Science, and Philosophy and the Crisis of European Man*, translated with notes and an introd. by Quentin Lauer. New York: Harper & Row.
- Huyke, H. J.**, 2001. Towards an Ethics of Technologies as Prothesis, *International Journal of Technology and Design Education II*, 53 – 65.
- Jonas, W.**, 2002a. Common Ground – A Product or A Process?, *Common Ground: Design Research Society International Conference Papers*, ed. Durling, D., Shackleton, J., UK.
- Jonas, W.**, 2002b. On the Foundations of a “Science of the Artificial”, URL: <http://www.verhaag.net/basicparadox/>, Erişim tarihi: 2002 Eylül 17.
- Jonas, W.**, 2003. Design, Time and Not-Knowing, *Design Philosophy Papers*, Issue 5, URL: <http://www.desphilosophy.com.au>, Erişim tarihi: 2004 Şubat 16.
- Jones. C.**, 1984. How My Thoughts About Design Methods Have Changed Over the Years, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- Kampis, G.** 1991. *Self – Modyfying Systems in Biology and Cognitive Science*, New York: Pergamon Press.
- Klir G. J.**, 1991. *Facets of Systems Science*, New York: Plenum Press.
- Krippendorff, K., Butter, R.**, 1984. Product Semantics, Exploring the Symbolic Qualities of Form, *Innovation 3*, 2, p. 4-9.
- Krippendorff, K.**, 1989. On the Essential Contexts of Artifacts or on the Proposition that “Design is Making Sense of Things”, *Design Issues* Vol: **5**, No: 2, p. 9-39.
- Krippendorff, K.**, 1995. Redesigning Design: An Invitation to a Responsible Future, *Design – Pleasure or Responsibility*, ed. Tahkokallio, P., Vihma, S., p. 138-163, Helsinki: UIAH Publications.
- Krippendorff, K.** 2006. *The Semantic Turn: A New Foundation for Design*, USA: CRC Pres.
- Krips, H.**, 1987. *The Metaphysics of Quantum Theory*, New York : Oxford University Press.
- Kuhn, T.**, 1996. *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Pres.
- Kumar, K.**, 1999. *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Langrish, J. Z.**, 2004. Darwinian Design: the Memetic Evolution of Design Ideas, *Design Issues*, vol:20, no:4.
- Laszlo, E.**, 1995. *The Interconnected Universe: Conceptual Foundations of Transdisciplinary Unified Theory*, New Jersey: World Scientific.
- Lorenz, E. N.**, 2001. *The Esence of Chaos*, University of Washington Pres.
- Love, T.**, 2000. Philosophy of Design: a Meta – Theoretical Structure for Design Theory, *Design Studies* 21, p 293-313.
- Love, T.**, 2002. Constucting a Coherent Cross-Disciplinary Body of Theory about Designs: Some Philosophical Issues, *Design Studies* 23, p 345-361.
- Magee, B.**, 1990. *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Margolin, V.**, 2002. *The Politics of the Artificial*, The University of Chicago Pres.
- Martinez, M. E.**, 2001. The Process of Knowing: A Biocognitive Epistemology, *The Journal of Mind and Behavior*, Autumn, vol:22 no:4.
- Maturana, H. R., Varela, F. J.**, 1992. *The Tree of Knowledge: The Biological Roots of Human Understanding*, Boston: Shambhala.
- Mitcham, C.**, 2001. Dasein versus Design: the Problematics of Turning Making into Thinking, *International Journal of Technology and Design Education* II, 27 – 36.
- Moles, A. A.**, 2001. *Belirsizin Bilimleri*, çev. Nuri Bilgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Norman, D.A.**, 1988. *The Design of Everyday Things*, New York: Currency-Doubleday.
- Normandy, E.**, 2007. Kişisel web sayfasındaki fraktal galerileri, URL: <http://www.stardel.com/graphics/fractals/index.html>, Erişim tarihi: 2008 Mayıs 21.
- Papanek, V.**, 1984. *Design for the Real World: Human Ecology and Social Change*, 2nd ed. London: Thames and Hudson.
- Peitgen H. O., Jürgens H., Saupe D.**, 2004. *Chaos and Fractals: New Frontiers of Science*, New York: Springer.
- Popper, K. R.**, 1980. *The Logic of Scientific Discovery*, London: Routledge.
- Popper, K. R.**, 2001. *Daha İyi bir Dünya Arayışı, Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri*, çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Prigogine, I., Stangers, I.**, 1984. *Order out of Chaos*, New York: Bentam Boks.
- Resnick, R., Halliday, D.**, 1992. *Basic Concepts in Relativity and Early Quantum Theory*, New York: Macmillan.
- Ricoeur, P.**, 1981. *The Rule of Metaphor: Multi-Disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*, translated by Robert Czerny with Kathleen McLaughlin and John Costello, Toronto: University of Toronto Press.
- Rifkin, J., Howard, T.**, 2003. *Entropi – Dünyaya Yeni Bir Bakış*, İstanbul: İz Yayıncılık.

- Rittel, H. V. J., Weber M, M.,** 1984. Planning Problems are Wicked Problems, *Developments in Design Methodology*, ed. Nigel Cross, Chichester: John Wiley& Sons Ltd.
- Roozenburg, N. F. M., Eekels, J.** 1995. *Product Design: Fundamentals and Methods*, John Wiley& Sons ltd.
- Sözen, E.,** 1999. *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, İstanbul: Paradigma.
- Schimmel, A.,** 2001. *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Schön, D.A.,** 1983. *The Reflective Practitioner*, Basic Books Inc.
- Seamon, D.,** 2003. Duyguları Açmak: Fenomenoloji, Çevresel Deneyim ve Yer Yapmak, *TOL*, yıl:2, sayı:3.
- Seamon, D., Zajonc, A.** 1998. *Goethe's Way of Science: A Phenomenology of Nature*, State University of New York Press.
- Simon, H.A.,** 1969. *The Sciences of the Artificial*, London: The MIT Pres.
- Spendlove, D.** 2007. The Locating of Emotion within a Creative, Learning and Product Oriented Design and Technology Experience: Person, Process, Product, *International Journal of Technology and Design Education*, **18**:45-57.
- Talbot, M.,** 1991. *The Holographic Universe*, New York: Harper Collins.
- Tiezzi, E.,** 2003. *The Esence of Time*, WIT Pres.
- Türkçe Sözlük,** 1998. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Van de Vijver, G., ve diğ.,** 2005. Philosophy of Biology: Outline of a Transcendental Project, *Acta Biotheorica*, **53** : 57 – 75.
- Vattimo, G.,** 1997. *Beyond Interpretation : the Meaning of Hermeneutics for Philosophy*, translated by David Webb, California: Stanford University Press.
- Von Bertalanffy, L.,** 1971. *General Systems Theory*, London: The Penguin Pres.
- Yıldırım, A., Şimşek, H.,** 2000. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Weinberg, G. M.,** 1975. *An Introduction to General Systems Thinking*, New York: Wiley.
- Whitaker, A.,** 1996. *Einstein, Bohr, and the Quantum Dilemma*, Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Whitfield, A.,** 2005. Aesthetics as Pre-linguistic Knowledge: a Psychological Perspective, *Design Issues*, vol:**21** no:1.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:	Ahmet Zeki Turan
Doğum Yeri ve Tarihi:	İstanbul, 10.06.1976
Adres:	İTÜ Mimarlık Fakültesi Taşkışla Taksim İstanbul
Lisans:	İTÜ Mimarlık Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü (1998)
Yüksek Lisans:	İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Ürünleri Tasarımı Programı (2001)

Yayın Listesi:

- Turan, A. Z., 2007. Design As A Negotiator Between Self And Its World: Towards A Reasonable State Of Disorder, *EAD07 Conference Proceedings: Dancing with Disorder: Design, Discourse and Disaster içinde*, ed. Tevfik Balcioğlu ve diğ., 11-13 Nisan, İzmir: İzmir University of Economics.
- Turan, A. Z., 2006. Yapay Dünyayı ve Tasarımı Anlamada Bütünsel bir Örüntü Denemesi, *III. Ulusal Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı içinde*, der. H. Alpay Er ve diğ., İstanbul: İTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü.
- Turan, A. Z., 2005. A Holistic Study on Understanding the Terrain of Design: Emphasizing Optimum Sustainability, *6th International Conference of the European Academy of Design içinde*, 29-31 Mart, Bremen.
- Turan, A. Z., 2002. A Holistic Approach to Industrial Design - Understanding the Polarities of Design, *Mind the Map: 3rd International Conference on Design History and Design Studies içinde*, 9-12 Temmuz, İstanbul.
- Turan, A. Z., 2001. *Tasarımda İletişim Sürecinin Oturma Elemanları Üzerinde İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.